

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

Ayşe Merve Nur MUYAN

NIETZSCHE'İN KANT'IN AHLAK FELSEFESİNE YÖNELİK
ELEŞTİRİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2024

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

Ayşe Merve Nur MUYAN

**NIETZSCHE’NİN KANT’IN AHLAK FELSEFESİNE YÖNELİK
ELEŞTİRİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Zeynep KANTARCI BİNGÖL
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Bahtinur MÖNGÜ
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Ümit KARTAL

MUŞ-2024

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET	III
ABSTRACT.....	IV
ÖN SÖZ.....	V
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KANT'IN AHLAK FELSEFESİ

1.1. KANT'IN AHLAK FELSEFESİNİN TEMELLERİ.....	7
1.1.1. Kant Öncesi Dönemde Ahlak Felsefesine Bakış.....	7
1.1.2. Kant'ın Bilimsel Yöntemi	10
1.1.2.1. A Priori ve A Posteriori Yargıların Bağlantısı	12
1.1.2.2. Teorik Akıldan Pratik Akla Geçiş	12
1.2. KANT'IN AHLAK YÖNTEMİ	14
1.3. KANT'IN AHLAK FELSEFESİNİN TEMEL KAVRAMLARI.....	16
1.3.1. İyi İsteme.....	16
1.3.2. Ödev Ahlakı	18
1.3.3. Koşullu ve Kesin Buyruk	20
1.3.4. Özgürlük.....	22
1.3.5. Özerklik ve Yaderklik	23
1.3.6. Nedensellik Sorunu	25
1.3.7. Mutluluk Anlayışı	27

İKİNCİ BÖLÜM

NIETZSCHE'NİN AHLAK FELSEFESİ

2.1. NIETZSCHE'NİN AHLAK FELSEFESİNİN TEMELLERİ.....	28
2.2. NIETZSCHE FELSEFESİNİN TEMEL KAVRAMLARI	30
2.2.1. Décadence	30
2.2.2. Nihilizm	32
2.2.3. Güç İstenci	34
2.2.4. Üst İnsan	36
2.2.5. Bengi Dönüş.....	38
2.2.6. Amor Fati	39

2.2.7. Perspektivizm.....	40
2.2.8. Apollon ve Dionysos	42
2.3. NİETZSCHE’NİN AHLAK ELEŞTİRİLERİNİN TEMEL KAVRAMLARI	43
2.3.1. Efendi – Köle Ahlakı.....	44
2.3.2. Ahlak problematiği.....	48
2.3.3. Tanrı ve Hristiyan Teolojisi	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NIETZSCHE’NİN KANT’IN AHLAK FELSEFESİNE YÖNELTİĞİ

ELEŞTİRİLER

3.1. KANT VE NİETZSCHE’DE AHLAK OLGUSU	52
3.2. NİETZSCHE’NİN AHLAK ELEŞTİRİSİ	54
3.3. NİETZSCHE’NİN KANT’IN AHLAK ANLAYIŞINA YÖNELTİĞİ ELEŞTİRİLER	60
3.3.1. İstenç	65
3.3.2. Kendinde Şey – Hakikat	69
3.3.3. Ödev Ahlakı ve Efendi-Köle Ahlakı	71
3.3.4. Özne	72
SONUÇ	74
KAYNAKÇA	77

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NIETZSCHE’NİN KANT’IN AHLAK FELSEFESİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLERİ

Ayşe Merve Nur MUYAN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Zeynep KANTARCI BİNGÖL

2024, 86 sayfa

Bu çalışmanın amacı, felsefe tarihinde kırılma noktası sayılan Immanuel Kant ve Friedrich Wilhelm Nietzsche’nin felsefi düşünce sistemlerinde, ahlak kavramını ve ahlaklılığı ne şekilde ele alıp incelediklerinin karşılaştırmasını yaparak, Nietzsche’nin ahlak felsefesinde Kant’a nasıl eleştiriler yönelttiğini değerlendirmektir. Kant, 18. yy Aydınlanma çağının filozofu olarak kendinden sonraki yüzyılın felsefesini tahakküm altına almış ve merkezine “akıl” mefhumunu yerleştirdiği felsefi sistemi ile Alman idealizmini yükseltmiştir. Nietzsche, 19. yy itibari ile merkezinde aklın olduğu bir düşünce sistemini tartışma konusu olarak değerlendirmiş ve her türlü alanda merkeze alınması gerekenin akıl değil “güç istenci” olduğunu savunmuştur.

Tarihsel perspektifte, Nietzsche açısından Kant’ı eleştirilere açık hale getiren en önemli durum; Kant’ın, Sokratik kültürün değerlerini korumak amacı ile oluşturulduğunu düşündüğü felsefesidir. Nietzsche buna istinaden tüm değerlerin yeniden değerlendirilmesi gerektiği öne sürmüştür. Burada Nietzsche’nin özellikle yıkılmasını istediği değerler; Sokratik kültür ile ortaya çıkan, Hristiyan geleneği ile inanç boyutunda desteklenen ve Kant ile simgeleşen felsefi geleneğin değerleridir. Bu bağlamda Sokrates’ten beri süregelen felsefi geleneği karşısına alıp Batı metafiziğinin tamamına kafa tutmak yerine, bu geleneğin en rafine hali olan Kant felsefesini hedefe alarak eleştirilerini iletmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, Akıl, Değer, Güç İstenci, İsteme, İyi İsteme.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

NIETZSCHE'S CRITICISMS OF KANT'S MORAL PHILOSOPHY

Ayşe Merve Nur MUYAN

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Zeynep KANTARCI BİNGÖL

2024, Page: 86

The purpose of this study is to compare how Immanuel Kant and Friedrich Wilhelm Nietzsche, who are considered to be a turning point in the history of philosophy, addressed and examined the concept of morality and the quality of being moral in their philosophical thought systems, and to evaluate how Nietzsche criticized Kant in his moral philosophy. As the philosopher of the 18th century Enlightenment, Kant dominated the philosophy of the following century and elevated German idealism with his philosophical system in which he placed the concept of "reason" at its center. As of the 19th century, Nietzsche evaluated a system of thought in which reason was at its center as a matter of debate and argued that what should be centered in every field is not reason but the "will to power".

In historical perspective, the most important reason that made Kant open to criticism from Nietzsche's perspective was Kant's philosophy, which he thought was created to protect the values of Socratic culture. Based on this, Nietzsche argued that all values should be re-evaluated. Here, the values that Nietzsche particularly wanted to be destroyed were the values of the philosophical tradition that emerged with Socratic culture and were supported in terms of faith by the Christian tradition, and they eventually became identical with Kant. In this context, instead of confronting the philosophical tradition that has been going on since Socrates and challenging the entire Western metaphysics, he simply targeted Kant's philosophy, which is the most refined form of this tradition, and he accordingly conveyed his criticisms.

Key Words: Morality, Will, Good Will, Will to Power, Value, Reason.

ÖN SÖZ

Bu tez çalışması, günümüzde halen daha popüler bir felsefe disiplini olan ahlak felsefesinin temel problemleri olan “İyinin ve kötünün ölçütü nedir?”, “Ahlaki eylemlerimizin dayandığı temel ilke nedir?”, “Ahlaki eylemin bir amacı var mıdır?”, “Evrensel bir ahlak yasası mümkün müdür?” sorularına yönelik yapılan temellendirmelerden doğmuştur. Felsefe tarihinde ahlak felsefesi denilince akla gelen ilk isimlerden biri hiç şüphesiz Alman filozof Immanuel Kant’tır. Kant felsefesi, ahlak sistemlerinin yetkinliği ve çıkış noktası olarak evrensel ahlak yasasını kurma çabası ile bugün bile hala popüleritesini koruyan bir konumdadır. Ancak Kant felsefesinin seveni kadar sevmeyeni ve eleştireni de mevcuttur. Bu bağlamda Kant felsefesine en çok eleştiri yönelten Alman filozof ve filolog Friedrich Wilhelm Nietzsche’dir. Nietzsche, Kant’ın felsefesini temelde Sokratik kültürün mirasçısı olması hasebiyle eleştirmiştir.

Bugün, burada “eleştirel felsefe nasıl olmalıdır?” sorusunu düşünmeme imkân sağlayan filozoflar Immanuel Kant ve Friedrich Wilhelm Nietzsche’ye sonsuz saygılarımı ve teşekkürlerimi sunuyorum. Tez sürecim boyunca beni destekleyen ve önerileri ile yoluma ışık saçıyan sevgili danışmanım Doç. Dr. Zeynep KANTARCI BİNGÖL’e, hem lisans hem de yüksek lisans aşamamda bana sonuna kadar destek sağlayan ve engin bilgileri ile beni kuşatan sevgili hocalarım, Doç. Dr. Mehmet Fatih İŞİK’a ve Doç. Dr. Ümit KARTAL’a teşekkür ederim.

Felsefe, yolda olmak demekse bana hayat yolcuğumda eşlik eden ve beni hiç yalnız bırakmayan, varlığıma ve var oluşuma en büyük katkıyı sunan sevgili annem Semiha YENTÜR, babam Şeyhmus YENTÜR ve kardeşim Semih YENTÜR’e çok teşekkür ederim. Kuşkusuz tezin yazarı ben olsam da düşünmeme eşlik eden ve benden desteklerini esirgemeyen sevgili eşim Yusuf MUYAN’a ve oğlum Muhammed Çağrı MUYAN’a, içinde bulunduğum yoğun süreçte yalnızca bana anne yarısı olmayıp, aynı zaman da oğluma da anne yarısı olan ve onunla benim yerime ilgilenen sevgili teyzem Sibel YENTÜR’e teşekkür ederim. Eğer ki bu çalışma bir kişiye ithaf edilecekse, hiçbir zaman unutamadığım, ruhumun bir parçası olan merhum kardeşim Sefa YENTÜR’e hasretle ve sevgiyle...

GİRİŞ

Ahlak, felsefe tarihi boyunca birçok filozofun üzerine çalışmalar yaptığı bir kavram olarak felsefe literatürüne girmektedir. Günümüzde, gerek iş hayatında gerekse sosyal hayatta, başta insan ilişkileri olmak üzere çeşitli yönlerden çıkmazda kalınan durumlarda ahlak kavramına başvurulmaktadır. Günlük hayatta, toplumsal geçmişin bir parçası olarak süregelen bir takım yargılar ve beraberinde oluşan alışkanlıklar; çoğu zaman kişilerin farkında bile olmadan ahlaki değerler çerçevesinde hareket etmesinin yolunu açmıştır.

Ahlak, her ne kadar kolektif bir yapıya sahip olsa da esasında her toplum kendi ahlaki yargılarının kültürel mirasçısı olmuştur. Bu nedenle ahlak kavramı, ilkel çağlardan günümüze kadar anlamı ve kapsamı tikel düzeyde farklılıklar gösteren bir yapı haline gelmiştir. Bir başka deyişle esasında kültürel bir miras olarak insani ilişkilerimizde bu denli içli dışlı olduğumuz ahlak kavramı tarih boyunca bir takım anlam kargaşalarının da başrolü konumuna gelmiştir.

Felsefe tarihine bakıldığında ahlak kavramı üzerine yapılan çalışmalar bize gösteriyor ki ahlakın anlamı ve kapsamı bakımından birçok filozof ahlak kavramını ele alarak kavramın mahiyeti üzerine toparlamalar yapma ihtiyacı duymuştur.

Kolektif yaşam biçimi göz önünde bulundurulduğunda ahlak kavramının anlamında kaymalar oluşmasının temelinde iki neden söz konusudur. Bunlardan birincisi, toplumsal yaşamda kişilerin herhangi bir kavram temelinde değerlendirme yaparken esasında felsefi bağlamda yetersizliklerinden doğan problemler iken bir diğer neden felsefe tarihinde ahlakın mahiyeti üzerine çalışmalar yapmış olan filozofların insanların yapıp-etmeleri bir diğer deyişle eylemleri üzerine farklı değerlendirmelerde bulunmuş olmalarıdır.

Felsefe tarihi boyunca ele alından kavramlar her ne kadar felsefe literatüründe ortak başlık altında toparlanmaya çalışılmış olsa da filozofların kendi felsefi öğretilerini oluştururken ele aldıkları kavramlara yeni anlamlar yüklemeleri sonucunda farklı öğretilerin gelişmesi kaçınılmaz olmuştur. Nitekim Locke'un *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* adlı eserinde de belirttiği üzere felsefede birçok problemin kaynağında aynı kavram üzerine birden fazla değerlendirmenin olmasıdır (Locke, 2023: 299).

Ahlak kavramı terminolojik kökeni bakımından, iyi-kötü ya da doğru-yanlış olarak ifade ettiğimiz değer yargılarının toplamı olarak ifade edilirken (Akarsu, 2022: 18); ahlak felsefesi insan yaşamındaki temel yargıları ele alan felsefi disiplindir, bir diğer deyişle ahlak felsefesi, ahlaki olanın özünü araştırırken iyi olan nedir ya da ne yapmalıyız gibi soruları kendine ödev olarak belirleyen felsefi disiplindir (Akarsu, 2022: 74).

Ahlak kavramı üzerine çalışmalar değerlendirilirken bir filozofu yaşadığı çağın kültür ve değerlerinden büsbütün ayıklayarak değerlendirmek doğru değildir. Her filozof kendi çağının adeta bir aynası olarak içinde bulunduğu çağın getirdiği kültürel mirasın etkilerini eserlerine ister istemez yansıtmakla mükelleftir.

Nitekim bu çalışmada 19. yy filozofu Friedrich Nietzsche'nin, 18. yy filozofu Immanuel Kant'ın ahlak felsefesine yönelik eleştirileri değerlendirilecek ve tartışılacaktır. Çalışma, üç ana bölüm ve ana bölümlere müteakip alt başlıklardan oluşmaktadır. Birinci bölümde Immanuel Kant'ın ahlak felsefesi ele alınacaktır. Felsefe tarihinde temel problemlerinden biri insanın hâlihazırda içinde bulunduğu doğayı ve kendini anlama ve anlamlandırma çabası üzerine yapılan değerlendirmelerdir. İnsan yaşadığı doğayı ve kendi akli sınırlarını belirlerken neyi bilebiliriz ve neyi nasıl bilebiliriz sorusu çerçevesinde ilerleme kaydetmiştir. Bu noktada Kant, bütün bu problemlerin ele alınmasında ve sorgulanmasında dönüm noktası olarak kabul edilmiştir.

Kant, her ne kadar kendi çalışmalarını oluştururken bir yandan farklı konular üzerinden çalışmalarını yürütmüş olsa da diğer yandan bütün eleştirilere ve farklılıklara rağmen ele aldığı konuların birbirlerine görünmez bağlarla bağlı olduğunu savunarak esasında ele alınan konu kapsamında bir bütünün parçalarını oluşturduklarını savunmuştur.

Bu çalışmada, Kant'ın felsefi düşüncesinde ahlak felsefesi temellendirilirken öncelikli olarak birincil kaynaklarda yararlanılmıştır. Kant eleştirel felsefesinde *Arı Usun Eleştirisi* adlı eserinin *Transandantal Diyalektik* alt bölümünde, fenomenler âleminde teorik bilginin deneyim yolu ile mümkün olduğunu savunsa da ahlak metafiziğini deney bilgisinden ayrı tutmuş ve mutlak zorunluluk kavramını aklın ideleri üzerinden açıklamıştır. Ona göre mutlak zorunluluk taşıyan ideler deneyden değil ancak

ve ancak saf akıldan gelmektedir. Bu duruma istinaden *Pratik Aklın Eleştirisi* adlı eserinin girişinde çok önemli bir ayrım yapmıştır; aklın teorik kullanılışı sırf bilme yetisiyle ilgilidir. Ancak aklın pratik kullanımında bu durum farklıdır. Pratik kullanışta akıl, tasarımların karşılığı olan nesnelere meydana getiren ya da kendini bu nesnelere meydana getirmek üzere belirleyen bir yeti olan isteme kavramının belirlenme nedenleri ile uğraşmaktadır (Kant, 1999, 16).

Kant, insanın disharmonik yapıda bir varlık olduğunu savunmuştur. Kant'ın felsefesinde “*Antagonizm*” ve Nietzsche'nin felsefesinde “*Dissonanz*” kavramına karşılık gelen disharmoni kavramı, uyumsuzluk içinde olan bir başka deyişle harmonik olmayan anlamına gelmektedir (Mengüşoğlu, 2021: 207). Kant'a göre insan bir yönüyle aklıyla hareket eden diğer yönüyle içgüdüsel hareket eden bir varlıktır. Bu durumdan yola çıkarak Kant, insanın akıl yönünün ağır basması durumunda davranışlarını akıl süzgecinden geçirerek eylemde bulunmasını istenç olarak tanımlamıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Friedrich Nietzsche'nin ahlak felsefesi ele alınarak değerlendirilecektir. Nietzsche, felsefi öğretisini oluştururken çağını yansıtan bir filozof olarak ele aldığı konulardan biri hiç şüphesiz ahlaktır. Ona göre insanlar topluluk halinde yaşama içgüdüsel bir başka deyişle sürü içgüdüseline sahip olduğu için ahlaki değerler kaçınılmazdır. Nitekim ahlakın temeli topluluk halinde yaşama ihtiyacına dayanmaktadır (Baykan, 2000: 24-25).

Nietzsche, ahlak felsefesi kapsamında; başta çağının ahlaki değerleri olmak üzere Batı metafiziği de dâhil felsefe tarihi boyunca oluşturulmuş tüm ahlaki sistemlere savaş açmıştır. Ona göre kendi çağına kadar gelen tüm değerler yeniden değerlendirilmelidir. Bunun için de önce mevcut ahlaki sistemler yıkılmalı ve yeniden inşa edilmelidir. Bu bağlamda Nietzsche *Güç İstenci* adlı eserinde; en yüce değerlerin, değerlerini yitirmesi durumunu “*Nihilizm*” olarak tanımlamıştır (Nietzsche, 2010, 27).

Nietzsche'nin ahlak felsefesinde istenç kavramı önemli bir konuma sahiptir. Onun ahlak felsefesinin yapı taşlarında biri olan istenç kavramı, gençlik döneminde kendisinden fazlasıyla etkilenmiş olduğu Arthur Schopenhauer'in felsefesinden türetilmiş bir kavramdır. Ancak Nietzsche, “felsefi bir deha” olarak nitelendirdiği ve kendisinden ilham alarak oluşturduğu kavramların ötesinde zamanla istenç kavramı

özelinde çalışmalar yaparken Schopenhauer'dan uzaklaşmış ve neredeyse taban tabana zıt bir istenç tanımına imza atmıştır.

Nietzsche'ye göre ahlak doğallıktan uzak bir güdülenme biçimidir. Bir başka deyişle yapay bir oluşumdur. Ona göre ahlaki sistemler hâlihazırda doğal olanı da baskılama eğilimindedir. Bu bağlamda Nietzsche, ahlak üzerine bir soykütük çalışması oluşturarak bir bakıma kendinden önceki tüm ahlak sistemlerine tarihsel bir mücadele ile karşı bir tutum oluşturmaktadır. Nietzsche, ahlakın neliği üzerine bir takım eleştiriler yönelterek; insanların ahlaki algısında bir farkındalık oluşturabileceğini ve bu bağlamda bir soykütük çalışmasının imkânının olabileceğini savunmaktadır (Nietzsche, 2010a: 8-9).

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Nietzsche'nin Kant'ın ahlak felsefesine yönelik eleştirileri ele alınacak ve değerlendirilecektir. Bu aşamada Kant ve Nietzsche'nin ahlak felsefesi üzerine değerlendirdikleri kavramlar ve ilgili diğer kavramlar değerlendirilecektir. Nietzsche, çağını adeta bir eleştiri tufanına tutmuş ve elbette bu eleştiri tufanından ahlak kavramı da nasibini almıştır. Daha öncede belirttiğimiz gibi Nietzsche, insanların toplu yaşama içgüdüsünün bir sonucu olarak ortaya çıkması kaçınılmaz olan ahlak kavramını onun literatüründe bir yandan olumsuz bir örgütlenme biçimi olarak çöküş, bir diğer deyişle *décadence* olarak değerlendirirken diğer yandan yaşamı koruma altına alma içgüdüsünden doğan bir durum olarak değerlendirmiştir (Nietzsche, 2011, 17).

Kant, ahlak anlayışının temelinde doğru eylemin ilkesi sorununu ele almış ve katı belirlenimci savların ve teolojik argümanların alanına indirgeyen anlayışları eleştirerek doğru eylemin ilkesini doğru değerlendirme neticesinde ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda insanın neliği üzerine bir saptamada bulunan Kant'a göre insan akıl sahibi bir varlıktır. Bu niteliği ile insan diğer tüm canlılardan ayrılır. Çünkü insan aklın ilkelerine göre eylemde bulunma olanağını elinde tutmaktadır. Kant, insanın değer ve değerlendirme açısından aklın ilkelerine göre özgürlüğe uygun eylemde bulunabilmesini açığa çıkarmıştır (Kant, 2009: 11). Böylelikle bir amaca ulaşmak aklın yerine eylemin ve buna bağlı olarak insanların araç olarak kullanılmasının ahlaksallık karşıtı eylemler olarak nitelendirmiştir. Kant, teolojik argümanların insanların ne yapması gerektiği üzerine “ yapmalısın... yoksa” şeklindeki emirlerin yerine “öyle eyle ki...” şeklindeki

buyrukları insan aklını temel alan ahlaki eylemlerin temeli olarak varsaymış (Kant,2009: 37) ve Aydınlanma Dönemi ve sonrasının ilerlemesinde önemli bir yer edinmiştir.

Nietzsche'ye göre çağının sahip olduğu değerler, Sokratik değerlendirme biçiminin etkisinde kalmıştır. Bu nedenle onun ahlak felsefesinde tüm değerlerin yeniden değerlendirilmesi ve mevcut değerlerinin tümünün eleştirel bir süzgeçten geçmesi gerekmektedir. Nietzsche, bu saptamalarını yaparken ilk olarak çağının kültürünü çözümleyerek işe koyulmuş ve bu kültürün getirdiği öte dünya, tanrı, ruh, akıl, erdem gibi kavramları ele alarak krizin kaynağını saptamaya çalışmıştır. Ona göre Sokratik kültür bu kavramları kullanarak insanın insan olma niteliğine zarar vermektedir. Oysa insan eylemlerinde yaşamı istemelidir (Nietzsche, 2011b: 89). Bu noktada Nietzsche, Kant'ı ve felsefesini Sokratik kültürün mirasçısı olarak nitelendirmiş ve Kant felsefesine yönelttiği eleştirilerini temelde Sokratik kültürün en güçlü ayağına darbe indirmek olarak değerlendirmiştir.

Kant'ın ahlak felsefesinde akıl sahibi bir varlık olan insanın, aklını kullanarak eylemde bulunabilmesini ifade ettiği "iyi isteme" kavramının karşısına kendi "güç istenci" kavramını yerleştirmiştir. Nietzsche'ye göre Kant, ahlaklılığı sağlamak için istemeyi aklın güdümüne sokmuş ve saf bir isteme yetisi ortaya koymuştur. Bu saf isteme ise temelde eylemin nedenselliğine bağlanmıştır. Nietzsche'ye göre aklın bir yetisi değil yaratma gücüdür. Dolayısıyla bir neden değil tam aksine bir etkidir. Öte yandan Kant'ın ahlak felsefesinde "yapmalısın" emir kipinin arkasına saklanmış olan "öyle eyle ki..." buyruğu insanları boyunduruk altına sokmuştur. Nietzsche'ye göre ahlaki olan hem sürüden kurtarmak adına hem de devindirici olması hasebiyle "yapmalısın" değil "istiyorum" olmalıdır.

Kant ve Nietzsche, insanların neyi nasıl istemeleri gerektiği üzerine oluşturdukları ahlak anlayışlarında farklı yollardan olmalarına karşın, kişilerin kendi özgürlüğünü belirlemesi ve yapıp-etmelerinde istemlerine göre hareket edebilmesi noktasında benzer bir tutum sergilememişlerdir.

İki filozof arasında neredeyse bir asırlık zaman dilimi bulunmasından mütevellit, Nietzsche'nin hem kendi çağında karşı çıktığı görüşler hem de Kant'ın ahlak felsefesine

yönelik eleştirileri doğru eylemin esasları neticesinde ele alınacak ve değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KANT'IN AHLAK FELSEFESİ

1.1. KANT'IN AHLAK FELSEFESİNİN TEMELLERİ

1724 yılında Prusya'nın Königsberg şehrinde dünyaya gözlerini açan Immanuel Kant, gençlik yıllarında ahlak alanına ilgi duymamış olmasına karşın, orta yaşlarının sonlarına doğru kurduğu eleştirel felsefesinin temelini, felsefenin iki taşıyıcı kolunu olarak gördüğü bilim ve ahlak alanı üzerine inşa etmiştir (Heimsoeth, 2019: 19). Nitekim Kant, kendinden önceki filozoflar gibi doğa bilimleri ve ahlak metafiziğinin var oluşlarının imkânını irdelemek yerine, onların hâlihazırda var olduklarını kabul ederek buradan hareketle nasıl mümkün olabildikleri konusunda çalışmalar yapmıştır.

Kant, doğa bilimlerini ve ahlak metafiziğini, *Pratik Aklın Eleştirisi* adlı eserinin *Sonsöz*'ünde şu cümlelerle değerlendirmiştir:

“İki şey, üzerine sık sık eğilip ısrarla düşünülürse insanın ruhsal yapısını hep yeni, hep artan bir hayranlık ve korkunç saygıyla dolduruyor: üzerimdeki yıldızlı gök ve içimdeki ahlak yasası”(Kant, 1999: 174).

Kant burada yıldızlı gök metaforu ile insanın hâlihazırda temasta bulunduğu doğa yasalarını nitelerken; ahlak yasası olarak belirttiği konunun insanın istemelerinin yasası olduğunu nitelemiştir.

Kant, ahlak metafiziğini ele alırken işe doğru eylemin temel ilkelerini yeniden ele alarak başlamayı uygun görmüştür. İyi-kötü, doğru-yanlış, mutluluk, özgürlük tanrı, ödev ve isteme gibi en temel ahlak bileşenlerini tek tek ve defalarca incelemiştir. Kant'a göre doğru eylemin belirlenebilmesi için ilkin istemenin çözümlenmesi gerekmektedir. Çünkü ahlaki bir eylemde bulanabilmenin yolu ahlaki bilinç açısından istemin belirlenmesi doğal bir gerekliliktir. Ancak Kant'ın ahlak felsefesini ele alırken ilk olarak Kant öncesi dönemlerde ahlak felsefesinin ne şekilde çözümlendiğini belirlemek daha doğru olacaktır.

1.1.1. Kant Öncesi Dönemde Ahlak Felsefesine Bakış

Antikçağda ahlak felsefesinin temeli mutluluk kavramına dayanmaktadır. Sokrates döneminde ve ardından gelen okullarda neredeyse 18. yy aydınlanma dönemi de dahil mutluluk esaslı bir ahlak felsefesi benimsenmiştir. Mutluluk anlayışı, ahlaki anlayış çerçevesinde değerlendirildiği için tüm felsefe tarihi boyunca çeşitli biçimlerde ortaya

çıkıştır. Zira hedonizmden (hazcılık), öteki dünya mutluluğuna kadar birçok farklı formda görülmüştür. Ahlaki anlamda mutluluğa, Sokrates'ten önceki dönemlerde örneğin mitoslarda da yer verilmiştir. Yeniçağa doğru mutluluk kavramı, bireylerin tek tek mutluluğunu amaçlayan bir sistemden çok toplumun mutluluğu olarak değerlendirilmiştir.

Felsefe tarihinde, mutluluk bu denli tartışmasız önemli bir konuma sahipken erdem ve doğruluk gibi ahlak felsefesinin diğer önemli bileşenleri, göreceli bir konuma sahiptir. Nitekim insan ve öznellik söz konusu olduğu takdirde toplumun genelini içine alan bir doğruluğun mümkün olmayacağı görüşü hâkimdir. Antikçağ'da özellikle Sofistler, her şeyin ölçüsü olarak kabul edilen insanın doğruluk ve erdem üzerine genel geçer yasalara ulaşamayacağı yargısı ahlak alanında bireylerin öznelliğinin ön planda olması gerektiği savunulmuştur.

Sokrates, Sofistlerin aksine tümel doğuların imkânını değerlendirmiş ve “İnsan her şeyin ölçüsüdür” doktrininin yerine “Erdem bilgidir” doktrinini savunmuştur. Sokrates bütün çalışmalarını ahlaka yönelterek bütün kötülüklerin temel sebebinin bilgisizlik olarak görmüş ve erdemın bilgi ile doğrudan bağlantılı olduğunu savunmuştur. Öte yandan Sofistler, bilginin imkânı doğrultusunda olumsuz düşüncelere sahip bir tutum sergilemişlerdir (Guthrie, 1999: 95).

Sokrates'in ahlaki anlayışına göre, ahlaki bir yaşam doğal yaşamın bir uzantısı olarak kabul edilmelidir. Bir rasyonalist olarak Sokrates, aklın hükümlerini kozmolojik düzene göre ayarlamasının esasında ahlaki olanın rasyonel yolla bütünleşmesi gerektiğini serimlemiştir. Bu bağlamda tıpkı evrensel doğa yasaları gibi evrensel bir ahlak yasasının da imkânlı olduğunu ve her bireyin aslında nesnel ve tümel ölçütler doğrultusunda ahlaki eylemde bulunabileceğini savunmuştur (Özlem, 2004: 43).

Sokrates'in ölümünden sonra öğrencileri onun felsefi geleneğini devralmış ve “İnsanı mutluluğa götüren şey” sorusu ile ahlak felsefesinde yeni soluklar ortaya çıkmıştır. Sokrates'ten sonra Platon da toplumsal bir ahlak anlayışı benimsemiştir. Ona göre bireylerin tek tek mutluluğundan çok toplumun genelının mutluluğu ön planda olmalıdır. Öte yandan Platon toplumun mutluluğu ve refahı göz önünde bulundurulan bir devlet anlayışı tasviri yapmıştır. Nitekim toplumsal ahlak kuralları ancak donanımlı ve yetkin bir devlet içinde gerçekliğe ulaşabilir.

Platon, Sokrates felsefesinin gerçek anlamda bir devamı niteliğinde olup, tıpkı Sokrates gibi, iyi ve erdem kavramları üzerine çalışmalar sürdürmüştür. Ona göre en yüksek iyiye ulaşmak ve bunun sonucunda mutluluğu elde etmek insanların yegâne amacı olmalıdır (Akarsu, 1998b: 103-4). Platon'un erdem anlayışına göre üç tip insan söz konusudur. Bunlardan ilki, emekçi olarak devlete destek veren köylüler, ikincisi devleti koruyup gözeten savaşçılar ve üçüncüsü devlet yönetimini sağlayan filozoflardır. Bu farklı görevleri icra eden üç tip insanın karşısında da üç tip erdem söz konusudur. Bunlar, köylülerin içine bulunması gereken bilgelik erdemi, savaşçıların içinde bulunması gereken cesaret erdemi ve yöneticilerin içinde bulunması gereken kendine hâkim olabilme erdemidir.

Platon'un kurduğu Akademia'da yanında bulunan Aristoteles, hocasının öğretilerini takip ederek ahlak alanında çok önemli eserler ortaya koymuştur. O da tıpkı diğer yunan ahlakçıları gibi mutluluğun ulaşılmaması gereken en yüksek erek olduğunu benimsemiştir. Öte yandan Aristoteles her ne kadar yaşamın yegâne gayesini mutluluk olarak tanımlamış olsa da bunu hedonist bir bakış ile temellendirmemiştir. Nitekim ona göre mutluluk dışardan gelen bir şey değil eylemin derinliklerinde olan bir şeydir (Gökberk, 2022: 87). Zira haz kısa süreli bir mutluluğa eriştirirken kalıcı mutluluğu yakalamanın tek yolu aklın yönlendirmesiyle mümkündür..

Aristoteles'in ölümünün ardından, ahlak felsefesi üzerine çalışmalar yapan iki okul kurulmuştur. Bunlardan ilki olan Epikuros Okulu; bireylerin genel mutluluğunu amaçlayan araştırmaların tümü felsefenin konusudur. Öte yandan mutluluk doğrudan ulaşılabilecek bir durum olmamakla birlikte ancak bilgi ile ulaşılabilen bir durumdur. Nitekim duyu ile elde edilen bir bilgi sadece bir bilgi değil aynı zamanda hazzın ve acının kaynağını da oluşturan bir bilgidir. Epikuros için en başlıca haz insanın bedeninde mutluluğa ulaştığı hazdır (Timuçin, 2019: 369). Epikuros' un ahlak felsefesi uzun yıllar özellikle Akdeniz çevresinde çok etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Aristoteles'ten sonra ortaya çıkan bir diğer okul Stoa okuludur. Stoa öğretisinde, bütün felsefenin ağırlık merkezinde ahlak anlayışı bulunmaktadır. Ahlak anlayışları Sokrates'ten beri süregelen erdemın ancak akla uygun davranışlarda ortaya çıkacağı düşüncesi hakimdir. Dolayısıyla da mutluluk, sadece doğaya uygun yaşayarak elde

edilecek bir amaçtır. Bu bağlamda bilgi ile eylem birlikteliği Stoa öğretisinin temel yapıtaşdır (Gökberk, 2022: 105).

Ortaçağ'ın ahlak anlayışı büyük oranda Antikçağ'da da güncelliğini korumaktadır. Ancak mutluluk Antikçağdakinden farklı olarak öte dünya mutluluğu olarak dinsel perspektifte ele alınmıştır. İlerleyen süreçte Rönesans ile birlikte ahlakın en önemli bileşeni olarak varsayılan mutluluk anlayışı yaşanan dünyaya duyulan mutluluk olarak benimsenmiştir. Rönesans zihniyetinde ahlaki kavramlar çerçevesinde önemli yere sahip olan özgürlük anlayışı ortaya çıkmıştır. Ortaçağ düşüncesinde din algısı ile paralel gelişen mutluluk anlayışından kurtulmak adına özgürlük kavramı öne sürülmüş ve bugünkü haliyle günümüze gelmiştir.

Yeniçağ felsefesinde, Francis Bacon, din ile felsefenin ayrımını yaparak nihayetinde ahlaki bir tutumun dinsel öğelerden bağımsız da sergilenebileceğini savunmuştur. Sadece safсата ile ahlaki değerlerin çözümlenemeyeceğini ve dinsel unsurlardan bağımsız bir ahlakın olmadığı toplumların kaçınılmaz sonunun büyük bir yıkımdan başka bir şey olamayacağını savunmuştur. Bacon'un ardından Thomas Hobbes'ta insanın doğası gereği bencil bir varlık olduğunu ve insanın doğal durumda kendini koruma içgüdüğü ile çevrili olduğunu savunmuştur (Özlem, 2004: 63). Hobbes gibi düşünen bir diğer filozof John Locke'dur. Locke'a göre ahlaki ilkeler doğuştan gelen ilkeler değildir. Bunun sebebi doğruluk yargısının kesinlik sağlamamasından kaynaklanmaktadır. Locke'a göre ahlak bireysel değil toplumsal olup ahlak yasalarının belirleneceği yer doğa yasalarının ta kendisi olmalıdır (Timuçin, 2002: 194). Kant'a kadar olan ahlak felsefesinde önemli yere sahip filozofların ahlak anlayışlarının kısa bir özetini yapacak olursak büyük bir kısmında faydacı bir ahlakın söz konusu olduğunu ve en yüksek amacın ancak ve ancak mutluluğa ulaşma çabası olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.2. Kant'ın Bilimsel Yöntemi

Kant, eleştirel dönemine *Arı Usun Eleştirisi* adlı eseri ile giriş yapmış ve bu eser felsefe tarihinde bir kırılma noktası oluşturmuştur. Zira Kant, Copernicus devriminin bilim dünyasında oluşturduğu etkiden ilham alarak temelde kendisi de bu eseri ile düşünce dünyasında adeta yeni bir dönemin başlangıcına imza atmıştır. Kant, Aristoteles'ten beri üzerine düşünülmemiş olan metafizikte, özne ve nesne bağlantılarını bilinenin aksine tam tersine çevirerek felsefe dünyasında; bilim dünyasının sabit dünya

ve dönen yıldızlar fikrini, sabit yıldızlar ve dönen dünya olarak değiştiren Copernicus devrimini yaratmıştır (Ataman, 2020: 122).

Kant, ahlak yöntemini oluştururken nihayetinde bir sınır felsefesi keşfetmiş ve bu alanı yöntemsel bir boyutta irdeleyerek, bilginin imkânının sınırlarını aşan anlamında kullandığı “Transandantal bilgi” bir başka deyişle sınırları aşmayan bilgi alanı oluşturmuştur. Kant bu yöntemle transandantal yöntem adını vermiş ve bilginin doğrudan kendisini araştıran bir bilgi kritiği yöntemi inşa etmiştir. Nitekim *Arı Usun Eleştirisi* adlı eseri, bu yöntemle uygun olarak; insanın bilgisinin yapısını ve sınırlarını araştırdığı bir yapıdır (Gökberk, 2022: 396). Kant, transandantal felsefesinde, rastgele bir bilgi üzerine değil özellikle a priori bilgiler üzerine çalışmalar yapmıştır. Kant bilimsel düzlemde bir metafiziğin imkânını araştırırken temelde, aklın ve deneyimin her türlü yardımın bağımsız bir usun sınırlarının ne kadar olduğunu araştırmak istemiştir.

Geleneksel metafizik, hâlihazırda mevcut olan bir bilgi sisteminin üzerine bir takım sorular sorarak var olanı yorumlama yolunda ilerlemiştir. Kant ise geleneksel metafiziğin aksine bir objenin “ne” olduğu sorusunu değil obje üzerine “nasıl” yargı verebildiğimizi irdelemiştir. Bir diğer deyişle obje üzerine bilgi sahibi olmamızı sağlayan bilgi ve obje bağlantısı kuran durumu çözümlenmek istemiştir. Kant’a göre usa işlenen bir bilgi her seferinde hedefe giden yolda sapmalar yaşıyorsa ya da geriye dönme ihtiyacı duyuyorsa bilimin güvenilir yolunu kullanmadığı söylenebilir. Zira geleneksel metafizik, Aristoteles’ten bu yana geriye dönme ihtiyacı duymamasına karşın herhangi bir ilerleme de göstermemiştir. Öte yandan zaman içinde metafiziğin alanına ruhbilimsel ve insan bilimsel bölümler eklenerek hâlihazırda genişletildiği düşünölen metafizik tam aksine bozulmalar yaşamıştır (Kant, 2020: 21).

Kant, metafiziği bilimin güvenilir temelinde dayatmak için çok zor bir konuyu bir formöle bağlanmaktadır: “Sentetik a priori yargılar mümkün müdür?” (Gökberk, 2022: 455). Sentetik a priori yargıların imkânına ilişkin çözümlenmelerinin hemen sonrasında başka bir problemin çözümlenmesi için Kant, doğa bilimlerinin nasıl mümkün olduğunu araştırmaya başlamıştır. Bütün bu sorular içerisinde bir yol ayırmasına ulaşan Kant, fizikötesine ait kavramları - örneğin tanrı ya da ruh gibi – bünyesinde bulunduran bir metafiziğin, nasıl doğa bilimleri gibi kesin yargılar olarak kabul edileceğini araştırmaktadır.

1.1.2.1. A Priori ve A Posteriori Yargıların Bağlantısı

Kant'a göre us tüm bilgileri deneyim yolu ile elde edebilmesine rağmen tüm bilgiler temelde deneyim sonucunda elde edilmemiştir. Bu bağlamda deneyimden bağımsız bilgilerimizi a priori bilgiler olarak adlandırmıştır. Dolayısıyla, deneyim ile elde edilen bilgiler a posteriori bilgilerdir (Kant, 2020: 40).

A priori bilgiler zorunlu bilgiler olup tüm bireyler için ortak bir geçerliliğe sahip bilgilerdir. A posteriori bilginin aksine kesinlik içermektedir. Bir bilgi zorunluluk içeriyorsa a priori, deneyim ve tecrübe içeriyorsa a posteriori bilgidir. Öte yandan yargıları da ikiye ayıran Kant, açıklayıcı yargılara analitik yargılar, çözümleyici yargılara ise sentetik yargılar adını vermiştir. Zira analitik yargılar yeni bir bilgi vermez ve bilgimizi genişletmezken, sentetik yargılar tam tersidir.

Buradan şunu çıkarabiliriz ki deneyim yolu ile elde ettiğimiz her yargı aslında sentetik yargılardır. Analitik yargılar deneyim gerektirmez. Dolayısıyla analitik yargılar kavram karakteristiği bakımından hep a priori yargılar iken sentetik yargılar a priori ya da a posteriori olabilmektedir. Sentetik a posteriori yargılar günlük hayatta sıklıkla rastladığımız yargı biçimidir. İşte Kant bu noktada asıl meseleye değinerek ve sentetik a priori yargıların imkânını irdelemektedir. Sentetik a priori yargılar için tanım yapacak olursak diyebiliriz ki elimizdeki kavramın anlamını genişletirken deneye dayanmayan yargılardır eş deyişle hem bilgimizi genişleten hem de zorunlu evrensel yargılara sentetik a priori yargılar denir (Gökberk, 2022: 454).

Sentetik a priori yargıların imkanını sorguladığı *Arı Usun Eleştirisi*, temelde insanın, duyu ve deney dünyasından aldığı bilgileri anlığında biçim vererek oluşturduğu nesnelerin içinde bulunduğu fenomenal âlemden söz edebilirken, deneyden bağımsız bir bilginin imkanının olmamasından mütevellit, numen âlemi yalnız tasarım olarak zihnimize olan ve hiçbir zaman bilemeyeceğimiz bir alemdir.

1.1.2.2. Teorik Akıldan Pratik Akla Geçiş

Kant'ın ahlak felsefesinin temeli, kendisinin içinde bulunduğu Aydınlanma çağının ahlak anlayışının bir yansıması kabul edilmektedir. Bu bağlamda 18. yy Aydınlanma döneminde özellikle ruh bilim üzerine yapılan çalışmalar Kant'ın dikkatini oldukça cezbetmiştir. Kant, özellikle Shaftesbury, Hutcheson ve Rousseau gibi Fransa'da gelişen ahlak sisteminden ve İngiliz ahlak felsefesi düşünürlerinden oldukça

etkilenmiştir. Kant, ahlak felsefesinde öncelikli olarak iyi kavramını ele almıştır. Ancak, iyi kavramını İngiliz ahlakçılarından farklı olarak zorunluluk kavramı ile bağlantılı olarak ele almıştır.

Ahlak felsefesinin saf ya da rasyonel bölümü ahlak ilkeleri ile etkileşim halindedir, empirik bölümü ise bireylerin realitede gösterdikleri davranışların ahlaka uyumu ile ilgilidir. Kant, deneyimlerle ilgili olan ahlaki bölümlere pratik antropoloji adını vermiştir. Kant'a göre ahlak ilkelerinin zorunlu olmasının temelinde değişen deneyimlerin aksine insanın akıl sahibi bir varlık olmasından kaynaklanmaktadır (Akarsu, 1998a: 69).

Kant'a göre teorik akılda insanda olan hakkında bilgi verirken, pratik akıl olması gerekenin bilgisini vermektedir. Dolayısıyla Kant, pratik aklın eleştirisi ile temelde ahlak yetisini çözümlenmeyi amaçlamıştır. Kant, pratik aklın davranışları tahlil ederken hangi tür davranışların iyi hangi tür davranışların kötü olduğunu bir takım metaforlar ve örnekler üzerinden değerlendirmiştir.

Kant felsefesinin temelinde doğa bilimleri ve ahlak metafiziği üzerine kurulmuş bir sistem olduğundan daha önce bahsetmiştik. Kant için bilginin iki kaynağı duyular ve akıldır. Bu sebeple Kant'a göre insan hem duyusal yönünü hem de akıl yönünü kullanabilmeli ve her iki dünyaya da uygun şekilde düşünebilmelidir. Bu yönüyle insan fenomenler âleminde doğa ilkelerine bağlı iken numen alemde başıboş ve özgürdür. Eş deyişle Kant insanın akıl yetisi sayesinde diğer tüm canlılar doğa yasalarına uymak zorunda iken insanın kendi kurallarını kendi koyabileceğini ve bunda özgür olduğunu belirtmiştir.

Kant, ahlak felsefesinin problematiğini çözümlerken bir yandan kendi kültürünün bir yansıması olan bir birey olarak diğer yandan bir felsefi düşünür olarak iki farklı perspektif üzerinden çalışmıştır. Ona göre toplumun her bireyi ahlaki bir yükümlülük ve ödev duyguları ile donatılmıştır. Buradan hareketle ahlakın temelini oluşturmak gayesi söz konusu olduğunda ne doğal ortamın dışında ne de doğal ortamın içinde çözümlenme yapmak doğru olmayacaktır.

Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi* adlı eserinde teorik akıl ve pratik akıl mefhumlarını birbirini ile karşılaştırmış ve teorik aklın duyulardan yola çıkarak kategoriler aracılığı ile

temel ilkelere ulaştığını tespit ederken, pratik akılda ahlak ilkelerinden yola çıkıp yine kavramlar üzerinden duysal olana ulaştığını tespit etmiştir (Kant, 1999: 49).

1.2. KANT'IN AHLAK YÖNTEMİ

Kant'a kadar olan dönemde ahlak felsefesinin gelişimi için kısmi miktarda çeşitlilik gösterse de genel manada en yüksek iyiye ulaşma amacının hâkim olduğu görülmektedir. Bir filozof ele alınırken en önemli nokta filozofu öncesi ve sonrasıyla birlikte bir bütün olarak ele almak ve değerlendirmektir. Nitekim bir bütün olarak her olgusuyla ele alınan bir filozof dönemini adeta bir fener gibi yansıtmakta ve görüşlerinin aydınlığa ulaşmasında bizlere oldukça katkı sağlamaktadır. Buradan yola çıkarak felsefe tarihinin kırılma noktası olarak bilinen Kant, kendinden önceki sistemleri değerlendirerek hem bir bilgi kuramcısı hem de içinde bulunduğu çağın aydın karakterlerinden biri haline gelmektedir.

Descartes, Spinoza ve Leibniz gibi XVII. yüzyıl filozofları, felsefeyi matematiksel bir çerçevede çözümlenmeye çalışmış düşünürlerdir. Kant, bu yöntemi doğru bulmuş ve felsefeden ziyade metafiziği kesinliği olan bir matematiksel zemine uyarlamının mümkün olup olmadığını irdelemiştir. Bu minvalde evrensel bir ahlak sisteminin oluşması ancak metafiziğin matematik ilkelerine göre belirlenmesi ile mümkün olacaktır. Buradan yola çıkarak Kant, ilkin fizik üzerine çalışmalarına başlamış ve pratik fiziğin aksine teorik fizik alanında Newton'un çekim yasasını ele almıştır.

Kant, başlangıçta her ne kadar Leibniz ve Wolff felsefesinin etkilerini taşısa da çalışmalarını ilerlettike Wolff felsefesine karşı kuşku duymaya başlamış ve gerçekliğin insan usundaki kavramlardan türediğini keşfederek kavramların gerçekleri kapsayıp kapsamadığını irdelemiştir. Nitekim gerçekliğe ulaşmada matematik bir ölçüt olarak varsayılsa da nihayetinde matematik insan usunun bir düşüncesidir.

Hâlihazırda temasta bulunduğumuz dış dünya özeline, bulunan tüm cisimler insan usunda bir temele nasıl dayanabilmektedir. Ona göre teorik fiziğin sorularına cevap verebilecek tek şey deneyimlerimizdir. Zira Kant'ı deneyim bilgisini ele almaya zorlayan temel sebebi keşfetmede onu "dogmatik uykusundan uyandıran" David Hume çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü Kant, Leibniz- Wolff geleneğinin etkisindeyken kavramların bilgisinin deneyimden bağımsız a priori olarak bilinebileceğini düşünürken

Hume sayesinde kavramların nereden geldiği sorusuna yönelmiştir (Cottingham, 2018: 100).

Kant'ın felsefesi ele alınırken onun sistematüğini eleştiri öncesi dönem ve eleştirel dönem olmak üzere iki bölümde incelemek mümkündür. 1770 yılında *Duyumlanır Dünya ile Anlaşılır Dünyanın Form ve İlkeleri* adlı eserini çıkararak eleştirel dönemine geçmeden önceki yaklaşık yirmi yıllık süreç Kant'ın eleştiri öncesi dönemini oluşturmaktadır. Kant, eleştiri öncesi dönemde Leibniz-Wolff felsefi geleneği ile Newton fiziğinin harmanlandığı bir fizik alanına ilgi duymuştur (Timuçin, 2002: 329).

Kant doğa bilimleri ve ahlak metafiziği arasında bir denge ve uyum yakalamaya çalışmıştır. Nitekim bilim ve felsefenin yanında ahlak alanında belli başlı sorunlara cevap arayan Kant, Descartes'ten sonra insanın kendisi ve evren üzerine karşı konulamaz bir çalışma aşkına tutulan ikinci filozoftur. Öte yandan, dinsel alanda Rousseau'nun psikolojik çözümlerinden etkilenen Kant, metafiziği eritebileceği ve aynı potada birleştirebileceği bir psikolojik çözümlemenin de imkânını sorgulamıştır (Cassirer, 1996: 20).

Kant'ın bilim alanında yaptığı çalışmalarda onun için önemli iki kavramdan sıklıkla bahsettiği görülmektedir. Bu kavramlar uzay ve zamandır. Kant için bu iki kavram üzerine uzun uzun düşünülmesi gereken bir takım soruların merkezindedir. Çünkü Kant için bir sorunun çözülmesinden çok o sorunu çözerken izlenen yol önemlidir. Kant'a göre bütün tasarımlarımız uzay ve zaman içinde imkân bulur. Kant'ın eleştirel döneme geçmesi ile düşüncelerinde yeni bir bakış açısı oluşmuştur. Bu dönemde eleştiri öncesi dönemde etkisi altında olduğu Leibniz-Wolff felsefi geleneğinin bir öğretisi olan monadların basit nesnelere birleşerek karmaşık nesnelere dünyasını oluşturması fikrini eleştirerek; Leibniz'in temelde hata yaptığı noktanın duyumlanır olanı düşünülür olan olarak tasvir etmesinden kaynaklandığını serimlemiştir. Zira birçok kavram, örneğin töz ya da zorunluluk gibi kavramlar yalnızca düşünülür dünyaya ait kavramlar olup onları duyumlanır dünyaya geçirmek mümkün değildir. Duyumlanır dünya aynı zamanda görünüşlerin (fenomenler) dünyasıdır. Bunun dışında kalan tasarımlarımız sınırlı bir kavram olarak kendinde şeyin (numen) bilgisini vermektedir (Gökberk, 2022: 403). Bu bağlamda öznenin dışında kalan bir gerçeklik kesin olarak

bilinse de bilinmese de imkânlıdır. Çünkü duyumlanır dünyanın görüngüleri varoluşun da imkânını oluşturmaktadır.

Kant, artık yeni bir bakış açısı kazanmış ve özne ile doğrudan temas halinde olmayan gerçekler dünyası ile öznenin usunda oluşan tasarımları bütün bireyler için ortak bir anlak üzerinden ayırımını gerçekleştirmiştir. Bunun sonucunda da fenomenal âlemin ancak görü ile ve numen âleminin de a priori kavramlarla bilinebileceğini serimlemiştir. Dolayısıyla felsefe Kant için artık insan aklının sınırlarını aşan bir bilim haline gelmiştir. Burada onun duyumlanır ve düşünülür dünya ayırımını yapabilmesini sağlayan en önemli unsur a priori bilgilerdir (Cassirer, 1996: 127).

1.3. KANT'IN AHLAK FELSEFESİNİN TEMEL KAVRAMLARI

Kant'ın ahlak felsefesini anlayabilmek için onun ahlak ile ilgili görüşlerinin odağında yer alan kavramları incelemek ve yanlış anlaşılmalara sebep olmamak adına onun bu kavramlara yüklediği anlamları gözden geçirmek gerekmektedir.

1.3.1. İyi İsteme

Kant, ahlak felsefesi çalışmalarında her ne kadar İngiliz düşünürlerin ahlak felsefelerinden etkilenmiş olsa da onların tersine, bireylerin doğaları üzerinden değil yargıları üzerinden ortak bir ahlak felsefesini kurmuştur.

Kant'ın ahlak anlayışında isteme kavramının kökeninde David Hume'dan etkilendiğini söylemek mümkündür. Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma* adlı eserinde isteme kavramını önemli yer vermiş ve şöyle açıklamıştır:

“Hürriyetten yalnızca istemin belirlemelerine göre eyleyip eylememe gücünü anlayabiliriz: yani hareketsiz durmayı seçersek hareketsiz durabiliriz, harekete geçmeyi seçersek yine harekete geçebiliriz” (Hume, 1976: 78).

Hume, isteme kavramının özgürlük ile paralel bir durum olduğunu belirtmiştir. Kant isteme kavramında Hume'dan etkilenmiş olmasına karşın isteme üzerine düşünceleri Hume'un fikirlerinden oldukça farklıdır.

Ahlak felsefesinde çözümlenmelerinin karşısında bir kavram arayan Kant, iyi isteme kavramını ele almıştır. Zira ona göre isteme kavramı bir bağlamda yasa koyma yetisi olarak adlandırılır ve eylemin aksine dolaysız bir şekilde özgür olma ya da olmama hakkını bünyesinde barındıran bir kavramdır. Eş deyişle insan ne dışardan gelen bir zorunluluk ile harekete geçer ne de zorunluluk oluşturma kapasitesine sahiptir.

İstek insanın istem (maksim) oluşturma yeteneğinin ta kendisidir. Dolayısıyla, isteme, yasaları oluştururken, istek, istemelerin bütünüdür (Çilingir, 2005: 81).

Kant'a göre iki tür iyi vardır. Bunlardan ilki, araç olarak herhangi bir amaca ulaşmada yarar sağlayan iyi türüdür. Nitekim değerini içinde taşıyan bir iyi, nihayetinde "kendinde" iyi olarak mümkündür. İkincisi ise, "başka bir şey için iyi" kavramıdır (Kant, 1999: 66).

Kant, ahlaklı eylem üzerinden yeni bir pencere açmıştır. Zira bir eylemin sonucu değil de o eylemi meydana getiren temel faktörler baz alındığında, birden fazla farklı durum söz konusu olabilmektedir. Kant, böyle bir pencere açarken, kendi oluşturduğu ahlak sisteminde ahlak metafiziğini, pratik antropolojiden (ahlaki deney) ayırmayı en temel amaç olarak belirlemiştir. Kant'ın teorik felsefesinin aksine soyutluktan arınmış bir pratik felsefe inşa etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda pratik felsefesinde mutlak zorunluluk içeren bilgilerin deney bilgisinden damıtılması gerektiğini ve böylesi bir durumun ancak saf akıl ile mümkün olabileceğini serimlemiştir. Buradan hareketle, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eserinde şöyle der:

"Herkesin kabul etmesi gerekir ki, bir yasa ahlak yasası olacaksa, yani yükümlülük nedeni olacaksa mutlak zorunluluk taşımalıdır; "yalan söylemiyeceksin" buyruğunun, sırf insanlar için geçerli olduğu, diğer akıl diğer akıl sahibi varlıkların ise ona aldırış etmeleri gerekmediği düşünülmemelidir" (Kant, 2009: 4).

Kant, insana ilişkin bilgi olan antropolojinin, deneyim bilgisinden ayrılması üzerinde çalışmalar yapmış ve her türlü deney bilgisinden arındırılmış bir ahlak felsefesi geliştirmiştir. Zira ona göre:

"Temellendirme, ahlaklılığın en yüksek ilkesinin aranıp bulunmasından ve saptanmasından öte bir şey değildir; kendi başına, kendi amacı bakımından, bir bütün oluşturur ve diğer bütün ahlak araştırmalarında ayrılması gereken bir iştir" (Kant, 2009: 7).

Bu noktada Kant'ın kendi ahlak metafiziğini geliştirme ve temellendirme çabasının en önemli gayesi olduğunu belirtmek mümkündür.

Kant'a göre doğada her canlı türü eylemde bulunabiliyor olmasına karşın insan akıl sahibi bir varlık olmasına binaen ilkelere göre eylem yetisine sahiptir. İnsandaki bu yeti, istemedir. Herhangi bir eylemin akıl süzgecinden geçirilerek isteme hususuna dönüştürülmesi hususu oldukça önemlidir. Zira insan, doğadaki diğer canlılar gibi güdülerini ile eylemde bulunan bir varlık olsaydı; hiçbir değeri olmayan ve iyi istemeden

uzak eylemler sergilemekten öteye gidemeyecekti. Dolayısıyla Kant, isteme kavramının ne denli önemli bir kavram olduğunu *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eserin başlarında şu sözlerle açıklamıştır:

“Dünyada, dünya dışında bile iyi istemeden başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey düşünülemez. Anlama yetisi, zekâ, yargıgücü ve adı ne olursa olsun düşüncenin diğer doğa vergisi yetenekleri ya da mizacın özellikleri olarak yüreklilik, kararlılık, tasarlananda sebat, çeşitli bakımlardan iyi ve istemeye değerdirler kuşkusuz; ama bu doğa bağışlarını kullanacak olan isteme ve bunlardan dolayı karakter denen özel yapı iyi değilse son derece kötü ve zararlı olabilir” (Kant, 2009: 8).

Kant, kayıtsız şartsız ifadesi ile isteme kavramının koşulsuz ve mutlak iyi olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte, iyi olma durumu istemenin başarısı ile ilgili değil doğası gereği iyi istemedir. Bir başka deyişle bir amaca bağlı olarak değil kendi başına iyidir.

Kant, kendisine kadar süregelen ahlak felsefesini, ahlak metafiziği bağlamında oldukça derin bir tarihin ışığında temellendirmiştir. Elbette onu felsefe tarihinde kırılma noktası haline getiren durum kendinden önceki dönemlerde kullanılan kavramları ele alarak kendine has bir eleştiri süzgecinden geçirerek kavramların mahiyeti doğrultusunda yeniden çalışmalar yapmış olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Kant, bu hummalı çalışmaları doğrultusunda bir yandan metafiziği geçmişten gelen dogmatik düşüncelerin pençesinden çekip alırken bir yandan da böylesi bir ahlak metafiziğinin mümkün olduğunu serimlemiştir.

1.3.2. Ödev Ahlakı

Kant’a göre isteme kavramına eklediği iyi kavramı ödev ahlakında hayat bulur. Başka bir ifadeyle, ödev ahlakına dayanan bir isteme tanım olarak iyi istemeyi verir. Ona göre eylemlerimizin kaynağında ödev ahlakı bilinci mevcut ise eylem ahlaki açıdan değerli bir eylem konumuna yükselmektedir. Ancak daha önceden de belirttiğimiz gibi eylemin ahlaki boyutu bireyi eyleme sevk eden amaç ve araç bağlamında değerlendirilmelidir. Eş deyişle, ahlaki eylem herhangi bir eğilimin sonucu olarak değil onu buyuran ilkenin karşılığı olarak anlam kazanmaktadır.

Kant *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eserinde ödevi üç önerme ile ilişkilendirmektedir. Bunlardan ilki:

“Gerçi ödev kavramı iyi istem kavramını bazı öznel kısıtlamalar ve engellerle birlikte içerir, ama bunlar onu saklamaktan tanınmaz hale getirmekten çok uzaktırlar; tersine onu daha belirgin kılarlar ve daha da parıldayıp seçilmesini sağlarlar” (Kant, 2009: 12).

Burada Kant, ödev ve iyi isteme kavramları arasındaki olumlu ilişkiyi belirtmiştir. İkinci önerme şu şekildedir:

“Ödevden dolayı yapılan bir eylem, ahlaksal değerini, onunla ulaşılabilecek amaçta bulmaz, onu yapmağa karar verdirten maksimde bulur; dolayısıyla bu değer eylemin nesnesinin gerçekleşmesine değil, arzulama yetisinin bütün nesnelere ne olursa olsun, eylemi oluşturan istemenin yalnızca ilkesine bağlıdır” (Kant, 2009: 15).

Bu önerme, ödev ahlakının eylemin niteliğini belirlemede ne denli önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Koşulsuz şartsız bir iyi isteme maksimin nesnel ilkeye özdeş olduğu anlamına gelerek akıl sahibi bir varlık olan insan bu transandantal yapıdaki ideaya hiçbir zaman ulaşamaz.

Üçüncü önermede ise Kant, ödev kavramının tanımlamasını yapmaktadır:

“Ödev yasaya sayıdan dolayı yapılan eylemin zorunluluğudur. Yapmayı tasarladığım eylemin nesnesine kuşkusuz eğilimim olabilir, ama hiçbir zaman saygım olamaz; çünkü o istemenin bir etkinliği değil, sırf bir etkisidir” (Kant 2009, 15).

Öte yandan Kant, ödev kavramının üç farklı forma sahip olduğunu belirtmiştir. Bunlar; ödevde aykırı, ödevde uygun ve ödevden dolayıcıdır. Kendi başına iyi istemeyi ortaya çıkaramayan eylemler ödevde aykırı eylemlerdir. Ödevde uygun form eylemin arka planında ben sevgisini barındıran bir form olmakla beraber aynı zamanda rastlantısal bir formdur. Kant için en önemli ödev formu ödevden dolayı formudur. Bir eylem ödevden dolayı yapılıyorsa o eylemin ahlaki değeri yüksektir.

Kant’a göre bir eylem yasa göz önünde bulundurularak eyleniyorsa her zaman iyidir. Böylelikle ahlaksal olanın ölçütü eğilimlerin dışında yasaya saygı ile gerçekleşiyorsa değerlidir. Kant, bireyin düşünen ben olgusu ile oluşan her türlü eğiliminden daha üstün olanın saygı kavramı ile açıklanabileceğini ifade etmiştir. Burada Kant bir bakıma ahlaksal olanın her birey için ortak olduğunu belirlemeye çalışmıştır. İçgüdüsel bir ahlakın izlerini toplumun en geri kalmış bireylerinde bile bulmak mümkündür.

Kant ödev ahlakında evrensel bir ahlak yasasının olabirliğini kanıtlamaya çalışmıştır. Elbette evrensel düzeyde bir ahlak yasası doğa yasaları gibi değildir. Akıl

sahibi bir varlık olan insan kendi yasalarını koyabilme yeteneği ile böylesi bir evrensel ahlak yasasının imkanını sağlamaktadır. Bir başka deyişle ahlak yasaları, doğa yasaları gibi nedensellik üzerine değil kişinin kendi vicdani yasasının bir bütünü olmalıdır.

Kant'a göre ödev yalnızca yasaya duyulan saygı çerçevesinde ve temelde bir zorunluluk esasına dayanarak yapılıyorsa oradaki eylemin istemi koşulsuz şartsız iyi istemdir. Eş deyişle akıl sahibi varlık, eylemlerinde ahlak yasalarının zorlaması ile hareket ediyorsa, o eylemin istemesi ödevden dolayı istemedir ve en değerli ödevdir.

1.3.3. Koşullu ve Kesin Buyruk

Kant'ın ahlak felsefesinin temelinde her ne kadar akıl ilkesinin önemini vurgulayarak akıl temelli bir ahlak sistemi oluşturmuş olsa da ahlaksal eylemin temelinde var olan tek ilke akıl ilkesi değildir. Bir diğer ilke; ahlaki davranış sergileme hususunda akıl sahibi bir varlık olan insanın istemelerinde doğa yasalarının katı ilkeleri altında özgürlüğünden kısmen feragat ederek, eylemlerini ahlak yasasına uygun hale getirmesinin “buyruk” olarak nitelendirmiştir (Kant, 1999: 22).

“İsteme için zorlayıcı olduğu ölçüde nesnel bir ilkenin tasarımına emir (akıl emri), bu emrin formülüne de buyruk denir. Bütün buyruklar bir “gerekle” dile getirilirler...” (Kant, 2009: 29).

Kant, akıl sahibi bir varlık olan insanın eylemlerine ölçüt konumunda bir evrensel yasaya uymayı insan doğasının bir gereği olarak görmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Kant, teorik aklın doğa yasalarında özgür olmadığı halde ahlak yasalarında özgür isteme ve eylem gerçekleştirebileceğini düşünmektedir. Dolayısıyla Kant, ahlak düşüncesinin temelinde bir zorunluluk ilkesi yerleştirerek tıpkı doğa yasalarının mekanik zorunluluğu olduğu gibi ahlak yasalarının da genel geçer bir zorunluluğu içerdiğini düşünmektedir (Akarsu, 1998a: 102).

Kant, böylesi bir genel geçer zorunluluğa sahip ahlak yasasının, akıl sahibi varlık olan insan üzerinde zorlama durumu oluşturacağını ve kişilerin eylemlerinde hangi tür eylemlerden kaçınılmalı hangi tür eylemleri gerçekleştirmesi noktasında toplumsal yaşamı koruma altına alacağını belirtmiştir. Öte yandan Kant isteme, eylem ve yasa arasındaki zorunlu ilişkinin doğal bir sonucu olarak buyrukların oluşacağını belirtmiştir. Bu minvalde, eylemin niteliğini belirlemek adına iki tür buyruk formunun söz konusu olduğunu belirtmiştir. Bunlar; koşullu buyruk (hipotetik imperativ) ve kesin buyruk (kategorik imperativ)'dir.

Kant'a göre bütün buyrukların temelinde akıl sahibi bir varlığın nedenselliğinin koşulları ya da istemelerinin belirlemesinin sonucu koşullu ve kesin buyruklar oluşmaktadır (Kant, 1999: 22). Koşullu buyrukta, eylem bir amaç uğruna araç konumunda öznel formda ortaya çıkarken; kesin hiçbir amaçla ilişkisi olmaksızın nesnel zorunluluk formunda ortaya çıkmaktadır. Eş deyişle, koşullu buyruk “problematik” (*sorunlu*) ya da “asertorik” (*onaylayıcı*) bir ilke iken; kesin buyruk “apodiktik” (*zorunlu*) bir ahlaki ilkedir (Kant, 2009: 33).

Koşullu buyruk, bireyin ulaşmak istediği hedef doğrultusunda gerçekleşen eylemlerinin bir sonucudur. Kant, bir insanın itibarını koruması amacını güderek yalan söylemekten kaçınmasını koşullu buyruk olarak değerlendirmiştir (Kant, 2009: 59). Bu gibi durumlar göz önünde bulundurulduğunda, bir eylemin bir şart ya da amaç doğrultusunda gelişmesinin karşılığı koşullu buyruktur. Kant'a göre bu buyruklar çerçevesinde hareket etmek ahlaka uygun davranışlar değildir.

Kant, koşulsuz-şartsız olarak ele aldığı kesin buyrukları, şu şekilde ifade ederek koşullu buyruktan ayırmıştır:

“İlk buyruklar, insanın ulaşmak istediği (veya isteyebileceği) başka bir şeye araç olarak olanaklı bir eylemin zorunluluğunu ortaya koyarlar. Kesin buyruk ise, bir eylemi kendisi için, başka herhangi bir amaçla ilgi kurmadan, nesnel zorunlu olarak sunan buyruk olur” (Kant, 2009: 30).

Kant, koşullu buyruğu kesin buyruktan açık seçik bir şekilde ayrı tutmuş ve kesin buyruğun amaca giden yolda bir araç olarak değil, sadece kendisi için kabul edilip hayata geçirilen bir buyruk olarak ifade etmiştir. Nitekim kesin buyruk, tıpkı koşullu buyruk gibi değerini belirlerken bir amaca ithafen eylemi gerçekleştirmiş olmadan, büsbütün eylemin nedeniyle bağlantılı olarak gerçekleşirse bu buyruk kesin olarak ahlaklılığın buyruğudur.

Kant'a göre evrensel bir ahlak yasası temelinde, koşullu buyruklar; akıl sahibi bir varlık olan insanın kişisel amaçlarını içerirken, kesin buyruklar; herkes için kabul edilebilir eylemlerin buyruğudur. Bu bağlamda, toplumun genelinin ahlak sınırlarını koruması ve bencil duygulardan uzak olması hasebiyle kesin buyruk her durumda ahlaklı eylemin ölçütü kabul edilmektedir. Dolayısıyla akıl sahibi bir varlık olan insanın temel ilkesinin kesin buyruklar olması gerekmektedir. Bu noktada, “Dürüst ol!”,

“Hırsızlık yapma!” gibi ilkeler toplumun tamamı için kabul edilir olduğu için kesin ve ahlaka uygun buyruklardır.

Kant için zorunlu ahlak yasası hiç şüphesiz koşusuz-şartsız kabul edilen kesin buyruklardır. İnsan akıl yetisi ile zorunlu ahlak yasasını gerçekleştiren eylemlerde bulunmaktadır. Öte yandan, kesin buyruklar; herhangi bir din, dil, ırk, millet farkı gözetmeksizin tüm insanlar için ortak bir ahlak yasası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kant, ahlak yasalarını bir tür vicdan yasası olarak aklın temelinden çıkaranları sert bir şekilde eleştirmektedir. Zira ona göre erdemlilik doğrudan zevk alma üzerine ve dolaylı olarak kötülük acı ve ruhsal bunalımlara indirgenmiş olursa tüm eylemler nihayetinde yine bencillik ile harmanlanmış olacaktır (Kant 1999, 44). Kant, böylesi bir durumun evrensel kaostan başka şekilde sonuçlanmayacağını ön görmüştür. Bu minvalde Kant, ahlak yasası ile ilişkilendirilecek en önemli duyguyu saygı olarak tanımlamaktadır. Ona saygı, diğer tüm duygulardan farklı konumdadır çünkü saygı korku emaresi içermeyen bir duygudur. Öte yandan günlük yaşantımızda gösterdiğimiz diğer tüm duygulara dayanan eylemlerde edilgin bir yapı sergilerken saygı bizi eylemlerimizde etkin yapıya eğiltmiştir (Akarsu, 1982: 209).

Kant insandan bahsederken onu “akıl sahibi bir varlık” olarak niteler ve bu tanımın altını sıklıkla çizerek önemini belirtir. Ona göre akıl sahibi bir varlık, yasalara uyduğu kadar aynı zamanda yasa koyucu konuma da sahiptir. Bu görüş yine Kant’ın etiğe kazandırmış olduğu bir kavram olarak “istemenin özerkliği ilkesi”dir.

Kant’a göre kesin buyruk ahlak yasasının arka planında mutlak olarak olmak zorundadır. Zira ahlaklılık yalnızca kendi başına iyi olabilmesi için mutlak bir kesin buyruğa ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada Kant, aslen zamana ve mekâna bağlı kalmaksızın bütün insanlık için ortak bir ahlak yasası tesis etmek istemiştir.

1.3.4. Özgürlük

Kant’ın ahlak felsefesinin en önemli kavramlarından bir diğeri özgürlük kavramıdır. Onun ahlak sistemi özgürlük ile sıkı sıkıya bağlı bir sistemdir ve o, özgürlüğün, evrensel bir ahlak yasasının varlık nedeni olduğunu savunmaktadır. Bu noktada özgürlük yalnızca pratik aklın bir gereği olduğu kadar kendine has saf bir zorunluluğu da bünyesinde taşımaktadır.

Kant'a göre özgürlük kavramı, tıpkı ahlak yasası gibi evrensel ve genel geçer bir boyutta incelenmelidir. Zira özgürlük de ahlak yasası gibi diğer akıl sahibi insanların tamamının istemelerinin bir ölçütü olarak ortak bir konuma sahiptir (Kant, 2009: 65).

Kant, akıl sahibi bir varlığın istemelerinde özgürlük üzerinden bencil duygulara yönelerek kendi çıkarlarını koruması durumunda özgürlüğün koşulla buyrukla ilişkilendirileceğini belirtmiştir. Öte yandan akıl sahibi varlıklar belli bir eylem özelinde herhangi bir nesneyi elde etmeye yönelik tutum içine girmeleri durumunda “yaderklik” (*heteronom*) ilkesi ortaya çıkmaktadır (Kant, 2009: 72). Burada yaderklikten kastı, özerk olmama durumu olarak dışarıdan müdahale uygulandığını betimlemektedir. Bu bağlamda Kant, akıl sahibi varlık olan insanın eylemlerini yasalara uygun olarak ilkeli hareket etmesi gerektiğini belirtmiştir.

1.3.5. Özerklik ve Yaderklik

Kant, akıl yetisine sahip olmanın “özerklik” (*otonom*) ilkesi arasında önemli bir ilişki bulunduğunu savunmaktadır. Zira akıl sahibi bir varlık ahlak yasasına tabi olduğundan eylemleri yasanın gerekliliğine uygun olmak zorundadır. Ona göre akıl sahibi bir varlık olan insan, söz konusu yasaların gerekliliğine saygı duyarak görülür dünyayı, düşünür hale getirmektedir (Kant, 2009: 72). Burada Kant, akıl yetisi sayesinde insanın istemleri doğrultusunda özerklik ilkesini ortaya koyduğunu belirtmektedir.

Kant *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eserinde özgürlük ve özerklik kavramını şu şekilde ilintilemiştir:

“Demek ki, sırf anlama yetisi dünyasının bir iyesi olarak benim bütün eylemlerim, saf istememin özerklik ilkesine tamamen uygun olurdu; saf duyular dünyasının bir parçası olarak ise, eylemlerimin arzuların ve eğilimlerin doğal yasasına, dolayısıyla doğanın yaderkliğine tamamen uygun sayılması gerekecekti. (Birincileri, en üstün ilke olan ahlaklılık ilkesine, İkincileri ise mutluluk ilkesine dayanacaktı.) Oysa anlama yetisinin dünyası duyular dünyasının temelini, dolayısıyla yasalarını da içerdiğinden, bundan dolayı da (tamamen anlama yetisi dünyasına ait olan) istemem bakımından doğrudan doğruya yasa koyucu olduğundan ve böyle düşünülmesi gerektiğinden; ben düşünce varlığı olarak kendimi -diğer yandan duyular dünyasına ait bir varlık olarak bilsem bile- ilkinin yasasına, yani özgürlük idesine o dünyanın yasasını içeren aklın yasasına, bundan dolayı da istememin özerkliğine bağlı bileceğim: bunun sonucu olarak da, anlama yetisi dünyasının yasaları benim için buyruklar olarak, bu ilkeye uygun eylemler ise ödevler olarak görülmelidir” (Kant, 2009: 72).

Kant'a göre insan akıl yetisini kullanarak ontolojik yapısının gereği olan bir yasa oluşturmaktadır. Her türlü eğilimlerini oluşturduğu bu yasa çerçevesinde geliştirerek özerklik ilkesini gerçekleştirmiş olmaktadır. Diğer yandan, akıl yetisi kendi isteme eğilimlerine aykırı olarak yasayı başka ilkeler üzerinden elde etmeye çalışırsa yaderklik ilkesini gerçekleştirmiş olacaktır. Dolayısıyla, nesnenin yasayı belirlediği durumlarda kişinin isteme yetisi gerçekleşmemektedir. İster eğilim temelinde olsun isterse tasarım temelinde olsun bu durum koşullu buyruğun oluşmasına sebebiyet vermektedir. Nitekim Kant'ın düşüncesine göre ahlak ilkeleri kendi başına oluşmalı ve başka bir durumun nedeni olmamalıdır.

Kant'ın özgürlük düşüncesi, ilk olarak *Arı Usun Eleştiri* adlı eserinde değerlendirdiği bir meseledir. Kant, teorik aklın kesin bilgiyi bünyesinde barındırma misyonunu göz önünde bulundurduğu için bu akılda özgürlük nesnel gerçekliği ve kesinliği olmayan bir problematik olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir ifade ile teorik akıl ile her ne kadar özgürlük kavramı düşünülür bir kavram niteliği taşısa da özgürlüğün ontolojik temellendirmesini yapmak mümkün değildir. Bu nedenle Kant, özgürlük kavramının nesnel gerçekliğinin ancak pratik akılda karşılık bulacağını savunmaktadır (Kant, 2020: 348).

Kant üç tür metafizik ide doğrultusunda özgürlüğün problematik yapısını temellendirmiştir. Bunlar; Tanrı, ruhun ölümsüzlüğü ve özgürlük kavramlarıdır. Bu ideler akıl yetisinin ideleri için ancak araç konumundadır. Nitekim Kant, bu idelere doğa bilimleri aracılığıyla ulaşmanın imkânının olmadığını belirtmiştir. Zira bu idelere ancak doğaüstü unsurlar neticesinde ulaşılabileceğini savunmaktadır (Kant, 2020: 191).

Kant bu metafizik idelerden, Tanrı ve ruhun ölümsüzlüğü idesinin yalnızca özgürlük kavramı ile ortaya çıkabileceğini belirtmiştir. Zira diğer iki ideye nazaran özgürlük idesi a priori formda nitelendirebileceğimiz tek idedir. Kant'a göre özgürlüğün kanıtlanmasının imkânı yoktur ancak özgürlük kavramı ahlak yasasının bir idesi konumuna geçerse özgürlük açıklaması yapılabilen bir kavram niteliği kazanabilmektedir (Kant, 2009: 78).

Kant'a göre özgürlüğün imkânını temellendirmeye çalışmak insan aklının yetilerini aşan bir durum olduğu için bunu teorik akılla ilintilemek yanlış olacaktır. Öte yandan özgürlük kavramı, numen âlemi ile fenomenal âlem arasında ortaya çıkmış bir

kavramdır. İnsan akıl yetisi kapsamında bütün eylemlerinin ve eğilimlerinin yasalarını bilebilmek için bu iki âlemin farkına varması gerekmektedir. Hâlihazırda temas içinde bulunduğumuz fenomenal âlemin ilkesi doğa yasalarının bir gerekliliği olarak yaderklik ilkesine eş değerdir. Numen âleminde ise anlama yetisinin yasaları söz konusudur (Kant, 2009: 71).

Kant esasında özgürlük ilkesi ile dışardan bir müdahale olmaksızın akıl sahibi insanın eylemlerine yön vermesini ifade etmektedir. Ona göre insan akıl yetisi sayesinde özgürlüğünün farkına varabiliyor ise temelde bu bilgi ona ancak ideler aracılığı ile gelmiş olmaktadır. İdeler aracılığı ile elde ettiği bu özgürlük bilinci, içinden gelen “yapmalısın!” buyruğunun bilgisine ulaşabiliyorsa bu bilgiyi elde etmesine sebep olan ahlak yasasına da ulaşabilmektedir (Kuehn, 2011: 285).

Kant, isteme kavramının özgürlüğü noktasında eğer ki istenilen durumu tetikleyen arzu ya da nesne ise ortada özgür bir istemenin olamayacağını savunmaktadır. Bu sebepten Kant, özgürlüğün benzetme (*analoji*) sayılabilecek örneklerle açıklamanın mümkün olmadığını belirtmiştir (Kant, 2009: 78). Diğer bir ifadeyle Kant, nesnenin belirlediği bir istemenin özgürlüğünün imkânsız olduğunu savunmaktadır.

Kant’a göre özgürlük bağlamında, fenomenal âlemde hiçbir özgürlükten söz edilememektedir. Zira doğada bir nedensellik söz konusudur ve dolayısıyla her durum kendi dışında başka bir durumun nedeni olarak açıklanmaktadır. Öte yandan daha öncede belirttiğimiz gibi ahlak yasası ve özgürlük kavramları numen âleminin konusu olmak zorundadır. Bu da insanın özgürlüğünden kaynaklanmaktadır. Nitekim akıl sahibi bir varlık olan insan hem yasalara uyan hem de yasa koyan varlık olarak kendi istemelerinin nedenselliğini özgürlük olmaksızın düşünemez. Ona göre insan ancak özgür olursa ahlaklılık ortaya çıkmaktadır.

1.3.6. Nedensellik Sorunu

Kant’ın ahlak sisteminde özgürlüğün meydana getirdiği bir diğer problematik nedensellik (*determinizm*) kavramıdır. Nedensellik, neden ve nedenin domine ettiği sonuç arasındaki zorunlu bağlantıdan doğan bir terimdir. Kant’a göre neden ve sonuç arasında ardışık bir ilişki söz konusudur. Dolayısıyla biri olmadan diğerinin meydana gelmesi mümkün değildir (Cevizci, 2005: 1217).

Kant öncesinde nedensellik sorununu ele alan Ortaçağ İslam filozofu Gazali, nedensellik kavramına neden sonuç ilişkisinin bir reaksiyonu olarak bakmamaktadır. Ona göre bu tür bir zorunlu bağlantı ancak alışkanlıklar olarak nitelendirilebilir. Dolayısıyla Gazali, deneyim sonucu elde edilen bir durum olmadığını savunmuştur (Sharif, 2000: 212).

Gazali'den sonra nedensellik üzerine çalışma yapmış olan bir başka filozof David Hume'dur. Hume, her a olayının akabinde b olayının meydana gelmesi durumunu nedensellik olarak ifade etmiş ve bunun akıl sahibi varlık olan insanın oluşturduğu bir takım alışkanlık ilkesinden başka bir şey olmadığını savunmuştur (Cottingham, 2018: 94). Zira Hume'un nedensellik anlayışı temelde deney ilkelerine dayanan bir ilkedir. Kant, Hume'un nedensellik kavramını akıl yetilerinin dışında tuttuğu için ve bir şeyin var oluşunun zorunlu nedeninin bir başka şey ile açıklamanın akılla kavranamayacağını için Hume'un nedensellik kavramını eksik bulmuştur.

Kant, teorik akıl ile "Ne bilebilirim?" sorusuna cevap ararken; pratik akıl ile "Ne yapabilirim?" sorusunu cevaplandırmayı amaçlamıştır. Bu iki akıl arasında bilgi arayışından eylem arayışına geçmesini inanç bağlamında değerlendirmeyi uygun bulmuş ve inanca ulaşmak için bilmeyi bir yana bırakmıştır (Kant, 2020: 29). Ona göre ahlak yasasının temelinde apaçık bir özgürlük anlayışı bulunmaktadır. Bu bağlamda ahlak yasası özgürlüğün varlık nedeni ise özgürlükte bilginin nedeni olmak zorundadır (Kant, 1999: 4).

Kant, akıl sahibi varlığın deneyim yönünün doğa yasalarına tabi teorik bir nedensellik ile çözümleneceğini ancak pratik alanda ancak zorunluluğun esas alınabileceğini öngörmüştür. Akıl sahibi varlık isteme noktasında özgürlük bilincine sahip ise doğa yasalarındaki nedensellikten bağımsız bir düşünsel nedenselliğin gerekliliğini savunmuş ve şu sözleri ile ifade etmiştir:

"Açıktır ki eğer duyulur evrende tüm nedensellik yalnızca doğa olsaydı, her olay bir başkası tarafından zamanda zorunlu yasalara göre belirleniyor olacak, ve dolayısıyla görüngüleri, istenci belirliyor oldukları sürece, her eylemi doğal sonuçları olarak zorunlu kılmaları gerekecekti; bu yüzden aşkınsal özgürlüğün ortadan kaldırılması aynı zamanda tüm kulgusal özgürlüğü de yok edecektir. Çünkü kulgusal özgürlük bir şeyi olmamış olmasına karşın gene de olmuş olması gerektiğini ve dolayısıyla bunun görüngüdeki nedeninin bizim istencimizde bir nedenselliğin yatıyor olmasını dışlayacak bir yolda belirleyici olmadığını varsayar -bir nedensellik ki o doğal nedenlerden bağımsız olarak, ve giderek bunların güç ve etkilerine aykırı olarak, zaman düzeninde görgül yasalara göre

belirlenen bir şeyi üretebilir ve dolayısıyla bir olaylar dizisini bütünüyle kendiliğinden başlatabilir” (Kant, 2020: 343).

Kant, nedenselliği bir yandan doğa yasaları temelinde açıklarken diğer yandan anlama yetisinin de özgürlük temelli bir nedenselliğe bağlı olmak durumuna olduğunu savunmuştur. Kant’ın nedenselliği, doğa yasalarından bağımsız olarak insanın özgür eğilimleri ve istemleri sonucu oluşmuş bir kavramdır. Nitekim bu nedensellik kavramı da özgür iradeden kaynaklı bir neden sonuç tepkimesi ile ortaya çıkmaktadır. Akıl sahibi bir varlık, özgür istemlerinden doğan nedensellik sorununu doğa yasalarında çözemeyeceği için bir ahlak yasası olmak zorundadır. Zira Kant, insanın disharmonik yapısı gereği içgüdülerinin sesine kulak vererek arzu ve isteklerinde bencil olursa bu durumdan zarar göreceğini savunmuştur. Nihayetinde Kant, özgürlük ve nedensellik kavramları ile geleneksel ahlak anlayışlarının çözemediği bir takım problemleri çözmeyi amaçlamıştır.

1.3.7. Mutluluk Anlayışı

Kant ahlak felsefesinde bir yandan istemin ve iyi istemenin sınırlarını belirlerken diğer yandan kendi zamanına dek isteme ve özgürlük kavramının ilişkilendirildiği haz, mutluluk ve acı gibi bir takım yanlış kavramları ahlak metafiziğinden ayıklamaya çalışmıştır. Kant’a göre akıl sahibi bir varlık olan insanın yaşam sürecine eşlik eden, yaşamdan hoşnut olma durumuna ve bunu kişisel tercih noktasında ben sevgisi ilkesi ile yerine getirmesi durumuna mutluluk denir (Kant, 1999: 25).

Kant, özne ve arzu edilen nesne arasındaki ilişkinin bir tepkimesi olarak çıkan her ilkenin mutluluk ve ben sevgisi taşıdığını belirtmektedir. Bir başka deyişle esas amacın mutluluk olduğu bütün eylemlerde haz araç olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda Kant akıl sahibi bir varlığın ahlaki olarak, ahlak yasasına uygun davrandığında mutluluk duyabiliyorsa ahlaklılığa en uygun mutluluğu elde etmiş olacağını savunmaktadır (Kant, 1999: 141).

İKİNCİ BÖLÜM

NIETZSCHE’NİN AHLAK FELSEFESİ

2.1. NIETZSCHE’NİN AHLAK FELSEFESİNİN TEMELLERİ

Friedrich Nietzsche, 1844 yılında Almanya’nın Röcken kasabasında dünyaya gelmiştir. Yaşamının ilk yıllarında yaşadığı travmalar onu bütün ömrü boyunca takip etmiş ve düşüncelerinin gelişiminde önemli rol oynamıştır. Eserlerinde şiirsel ve hicivli bir dil kullanan Nietzsche, güçlü kalemi ile farklı bir üslup geliştirmiştir.

Nietzsche, yaşamının ilk yıllarında ailesinin papaz kökenli olmasından kaynaklı olarak yaşamı ve düşünceleri dini bilgiler ışığında bir yönelim geliştirmiştir. Yaşamının ilerleyen yıllarında dini konular üzerinde bir takım şüpheler geliştirmiş ve hem yaşamında hem de eserlerinde tüm ahlaki ve metafiziksel düşüncelere eleştirel bir tavır geliştirmiştir. Yaşamının son yıllarına doğru “üstinsan” teorisini geliştirmiş ve ne yazık ki üstinsan üzerine çalışmalarını tamamlayamadan ruh ve akıl sağlığını yitirmiştir.

Nietzsche, felsefesinde ve eserlerinde özgün olmaya çabalamış bir filozoftur. Ona bir kişi kendini bulma yolunda hata yapabilir, sapmalar yaşayabilir bütün bunlar kişinin kendi olma yolunda değerli adımlardır. Bununla birlikte insanın, değersiz ve önemsiz gördüğü ayrıntıların görmezden gelinmemesi gerektiğini savunmuştur. (Nietzsche, 2010b: 29).

Nietzsche’nin düşüncelerinin oluşum evresinde onu en çok etkileyen isimler; Schopenhauer ve Wagner olmuştur. Bunun dışında yine felsefesinin ana temalarından biri Protestanlığı ve dolayısıyla da Hristiyanlığı çözümlene çabasıdır. Bu minvalde, düşüncelerine bilimsel bir temel oluşturmak adına ilkin doğa bilimlerine yönelmiştir. Henüz Hristiyan olan Nietzsche’nin dini sarsılmaları tam da bu noktada başlamıştır. Ona göre insan, Hristiyanlık ve diğer dini düşüncelerin emirleri sebebiyle yalnızlaşmıştır. Tanrı, öteki dünya ve doğru eylemin niteliği noktasında insanı yalnızlaştıran emirler Nietzsche için dini temellerden şüphe etme araçları olmuştur. Nitekim bu şüpheleri onu tanrının ölümü savını ilan etmesinin yolunu oluşturmuştur (Nietzsche, 2021: 130). Dolayısıyla, Nietzsche inancını yitirmiş ve ahlaki anlamda bir hakikat arayışına koyulmuştur.

Nietzsche'nin hakikat anlayışını temelinde insan vardır. Ona göre insan doğadaki ve yaşamdaki her şeyin bağlantılı olduğu en değerli varlıktır. Nietzsche, insanı hayvan ve üst insan arasındaki gerilmiş bir ip olarak betimlemektedir (Nietzsche, 2011a: 38). İnsan istençleri noktasında hayvandan üstün iken, başkalarının özgürlüğünü belirli formlara sokması ve özgürlüğünü kaybetmesi hasebiyle üst insandan oldukça geride kalmıştır.

Nietzsche, insanın artan ve azalan yaşam sürekliliğinin kaçınılmaz bir çeşitliliği bağlamında bütünleştirmiştir (Nietzsche, 2010d: 232). Ona göre yaşamdaki bu artan ve azalan dinamikler güç istencinin bir getirisidir. İnsan güç istemini arttırdığı noktada özgür insan ya da soylu insan yoluna girdiği halde güç istemini düşürdüğü köle ya da bağlı insan formuna düşmektedir. Nietzsche için önemli olan güç istencini arttırmaktır.

Nietzsche kendi çağı başta olmak üzere temelde tüm çağların ortak bir yarasını tespit etmiş fikirlerini bunun düzeltilmesi bağlamında sunmuştur. Ona göre bunun çözümü güç istenci ile mümkündür. Nitekim Nietzsche'nin felsefesinde isteme kavramı güç ile eş değer bir kavramdır. Zira istenç emretmektir ve *İyinin ve Kötünün Ötesinde* adlı eserinde bunu şu şekilde açıklamıştır:

“Öyleyse bir kez olsun ihtiyatlı olalım, “felsefi olmayalım” – şöyle diyelim: Her istemede önce, duyumsamaların çokluğu vardır, yani bıraktığımız duyumsamaların duyumsanışı, ona doğru yöneldiğimiz durumların duygusu, bu bırakmamızın ve yönmemizin kendilerinin duygusu vardır; ayrıca bunlar “kollarımızı ve bacaklarımızı” oynatmadan bile eşlik eden kas duyumsaması, biz bir şeyi “isteyince”, bir tür alışkanlıkla harekete geçer ve etkisini gösterir. Öyleyse, nasıl duygular (aslında çok çeşitli duygular) istemenin yapı taşları olarak tanınacaksa, ikinci olarak düşünme de tanınmalı. Her isteme aktında buyurucu bir düşünce vardır; - bu düşüncenin istemeden koparabileceğine inanmamalı, sanki geriye isteme kalabilmiş gibi. Üçüncü olarak, isteme, yalnızca duyum ve düşünce karmaşası değil, bir duygu aslında, buyuran duygu, istem özgürlüğü denen, aslında boyun eğilmesi gereken bir üstünlük duygusudur” (Nietzsche, 2013: 35-36).

Nietzsche'nin ahlak anlayışında kendinden önceki filozoflara nazaran ahlak felsefesinin temel kavramları alışılmışın dışında yorumlanmıştır. Nitekim, “iyi” ve “kötü” gibi tüm ahlak metafiziklerinde aşağı yukarı aynı formda ele alınan kavramlar Nietzsche'nin ahlak anlayışında çok farklı bir formda ele alınmıştır. Onun felsefesinde “iyi” üst insana ulaşmaya yarar sağlayan bir kavram iken “kötü” insanı köleleştiren bağıl bir kavram formundadır. Bu minvalde Hristiyan ahlakının getirdiği tüm iyiler onun felsefesinde kötüdür.

Nietzsche'nin ahlak anlayışında temel kavramların takibini yapmak oldukça zordur. Nitekim o, ele aldığı konuları diğer filozoflar gibi spesifik bir konuda rutin bir sıra ile eserlerine işlememiş olup düşüncelerini aforizmalar halinde ve sırasız bir şekilde eserlerine yansıtmıştır. Bu bağlamda onun ahlak üzerine çözümlenmeleri, tek bir düzen çerçevesinde incelenemeyen ve farklı konumlarda yeniden ele alınabilen kavramlarda oluşmaktadır.

2.2. NİETZSCHE FELSEFESİNİN TEMEL KAVRAMLARI

Bölük pörçük felsefe yapma geleneğinin başlatıcısı olarak kabul edilen Nietzsche, düşüncelerini aforizmalar şeklinde ifade etmektedir. Onun ebedi üslubu da göz önünde bulundurulacak olursa Nietzsche'yi anlamak epeyce zorlaşmaktadır. Bu nedenle Nietzsche'nin neyi önemseydiğini ya da neye şiddetle karşı çıktığını anlayabilmek adına düşüncelerinin yapı taşlarını oluşturan temel kavramları değerlendirmek gerekmektedir.

2.2.1. Décadence

Nietzsche'nin içinde bulunduğu dönem itibariyle inanç ve ahlak noktasında araştırmalar yapmış ve bunun sonucunda insanlığın bir araya gelerek oluşturduğu değerlerin bir *décadence*(çöküş) noktasında olduğunu beyan etmiştir (Dedeoğlu, 2002: 9-10).

Fransızca bir kavram olan *décadence* kavramı esasında Latince kökenli olup düşme/çökme anlamındaki “decadere” sözcüğünden türemiştir. Almandada tam bir karşılığını bulamayan Nietzsche kavramı Fransızca hali ile eserlerinde kullanmıştır (Kantarıcı Bingöl, 2021: 7). Nietzsche'ye göre, yaşamın tüm alanlarında yansıması olan bu kavram oldukça onun felsefesinde oldukça önemli bir kavramdır.

Décadence, kavramı için Türkçede de tam bir karşılık bulunmadığından kavramın bireyin kendi değerlerine yabancılaşması anlamı ile olduğu gibi alındığı söylenebilir. Ancak bu anlam çeşitliliği Nietzsche'nin eserlerinde de karşımıza çıkmaktadır, zira Nietzsche'de bu kavramı birden fazla anlamda kullanmıştır. *Décadence* kavramını, *Güç İstenci* adlı eserinde yaşamın ve ilerlemenin gerekliliği olarak arta kalan çürüme, bir başka deyişle her canlının zamana yenik düşmesinin sonucu olarak ölmesi ve çürümesi anlamında kullanmıştır (Nietzsche, 2010d: 46). Öte yandan, toplumların da tıpkı insanın ölüp çürüdüğü gibi bir sona ulaşmasının kaçınılmaz olduğunu ve canlılığını yitiren

toplumların yaşadığı çökmeyi *décadence* kavramı ile nitelediği görülmüştür (Nietzsche, 2010d: 47).

Nietzsche için *décadence*, yaşamın en tabii olgusudur. Nietzsche bunu şu sözlerle ifade etmektedir:

“ Bu dünya enerji canavarı, başlangıcı olmayan, sonu olmayan; sağlam ve demirden, büyümeyen veya küçülmeyen, kendini genişletmeyen, sadece dönüştüren bir güç büyüklüğüdür... her yerde güç olarak, güçlerin bir oyunu ve güçlerin bir dalgası olarak, aynı zamanda hem tek hem çok, burada artan ve aynı zamanda başka bir yerde azalan; tekerrür yılları, kendi biçimlerinde bir medcezirle birlikte ebediyen değişen, ebediyen geri akan, birbirine akan ve koşturan güçler denizi... bu, benim ebedi kendini yaratmanın, kendini yok etmenin tarzı Dionyssos tarzı dünyamdır... bu dünya güç istencidir ve başka bir şey değildir! Ve siz kendiniz bu güç istencisiniz ve başka bir şey değil” (Nietzsche, 2010d: 651).

Burada Nietzsche yaşamı olumlayan bir oluş filozofu olarak, yaşamın yıkıcı ve yaratıcı yönlerini bir yükseliş ve çöküş olarak aktarmıştır.

Nietzsche, *décadence* kavramını hayatın birçok yönünde yansımaları olan bir kavram olarak değerlendirmiştir. Bunların en başında din ve ahlak alanındaki *décadence* bulunmaktadır. Nietzsche, Hristiyanlık dininin acımayı yükselten tarafını güç isteminin bir karşıtı olarak değerlendirerek, yaşamı inkâr eden bir yozlaşma sonucu ortaya *décadence* kavramını çıkardığını savunmuştur. Nietzsche başta Hristiyanlık dini olmak üzere tüm dinlerin *décadence*in oluşmasının ve ilerlemesinin temel sebebi olarak değerlendirmiştir. Öte yandan böylesi bir *décadence*in beraberinde nihilizmi de getireceğini belirtmiştir.

Décadence dil alanında da kendisini gösteren bir kavramdır. Aslen bir filolog olan Nietzsche'ye göre kelimeler üzerine yüklenen anlamlar ve bozulan ifadeler dilde *décadence* oluşumuna sebep olmuştur. Öte yandan asıl ruhu gözden kaçırılarak anlamı bozulan kelimeler insanları köleleri haline getirmiştir. Nietzsche bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Şimdi de dillerin çöküşünde sözcüklerin kölesi olundu; bu baskı altında artık kimse kendini göstermiyor; basit ve içten konuşmıyor ve çok kimse kişiliğini muhafaza edebiliyor” (Nietzsche, 2003b: 29).

Nietzsche'ye göre sürekli yeni kelimeler üretilerek kişilerin kendini ifade etmeye çalışmaları son derece hatalı bir davranıştır. Nitekim ona göre hissedilen her duygunun kelimelere dökülmesi ya da bir karşılığı olması gerekmemektedir. Bunun ötesinde bir

anlam arayıp sözcük oluşturma mücadelesine girilmesi gereksiz bir eylemdir (Nietzsche, 2003b: 29).

Nietzsche, *Güç İstenci* adlı eserinde çöküş tiplerini dört başlıkta değerlendirmiştir:

“1) Çözüm yollarını seçtiğine inanan bir kişi aslında tükenmişliği hızlandıran bir yolu seçmiştir; Hristiyanlık buna bir örnektir (ki bu içgüdülerin sapmasının en büyük örneğidir); ilerleme bir başka örnektir.

2) Kişi, uyarıcılara karşı gücünü kaybetmiştir – ve tesadüflerin merhametine kalmıştır: Kişi tecrübelerini işler ve büyütür – “şahsiliğinden ayrılış”, istencin parçalanması. Örnek vermek gerekirse: Ahlaklılığın merhametten bolca bahseden türüdür – ve şahsiyetin zayıflığıyla öylesine ayırt edilir ki o da şarkıya eşlik eder ve aşırı uyarılmış bir telli çalgı gibi sürekli titreşir – çok sinir edici bir şey.–

3) Kişi neden ve etkiyi karıştırmaktadır: kişi çöküşü fizyolojik bir koşul anlamaz ve sonuçlarını yanlışlıkla rahatsızlığının gerçek nedenleri olarak sayar. Örnek vermek gerekirse: Dini ahlaklılığın tamamı.–

4) Kişi artık acı çekmeyeceği bir koşul için can atmaktadır: Yaşam, aslında hastalıkların temeli olarak tecrübe edilmektedir. Kişi hiçbir duygunun olmadığı bilinçsizlik durumlarını (uyku, baygınlık) kıyaslanamaz bir biçimde, bilinç durumlarından daha değerli sayar, bundan böyle bir yöntem çıkar” (Nietzsche, 2010d: 48-49).

Buradan hareketle, Nietzsche’ye göre temelinde güçsüzlük bulunan her şey başarısız olmak zorundadır. İçgüdülerin bozulması sonucu yapılması gereken tek şey hiçbir şey yapmamaktır, tarikatların, yalnızlaşmış filozofların ve Hint fakirlerinin öğütlediği gibi yaşamdan kopmak gerekir (Nietzsche, 2010d: 49-50). Çünkü *décadence*’ın gerçekleşmesi için tüm bağların kopması gerekmektedir.

2.2.2. Nihilizm

Nihilizm kavramı etimolojik kökeni bakımından hiçlik anlamına gelen Latince de ki “nihil” sözcüğünden türemiş olup; tanrı, ruhun ölümsüzlüğü, iradenin özgürlüğü gibi ontolojik ve metafizik problemleri reddeden düşünce sistemidir (Robinson, 2000: 53-54). Bir başka ifadeyle, nihilizm kavramı en yüce değerlerin işlevini yitirmesi sonucu ortaya çıkmış bir varoluşsal boşluktur.

Nietzsche için nihilizm onun “Tanrı öldü!” manifestosu ile ortaya çıkmış kaçınılmaz bir sonudur. Tanrı, en yüce değer olarak her şeyin idesi ve her şeyin amacı konumunda iken bu yüce tasarımın değerini kaybetmesi işlevini yitirmesi sonucu nihilizm baş göstermiştir (Heidegger, 2001: 23). Nietzsche’ye göre Tanrının ölümü sonrası insan, en yüce değer olarak görülmektedir. Nitekim insan kendi değerlerini

yaratabilme potansiyeline sahip bir konumdadır. Burada Nietzsche, en derinlerde tanrının ölümü ilanı ile ontolojik bağlamda bir tanrının varlığını reddetme ya da inanç bağlamında ateist söylemlerden ziyade en yüce değer olarak tasarladığı tanrının ölümünü bildirmiştir (Jaspers, 2008: 382).

Nietzsche, nihilizmi en büyük değerlerin, kendi öz değerini düşürmesi olarak tanımlamaktadır (Nietzsche, 2010d: 27). Ona göre nihilizm Batı düşüncesinin içinden çıkamadığı tarihsel bir devinimdir. Nietzsche'ye göre bir modern çağ hastalığı olan nihilizm, aktif ya da pasif olarak iki türe sahiptir.

“Ruhun güçlülüğü o derece artmış olabilir ki, onun için şimdiye kadarki hedefleri (ikna oluşlar, inanç düsturları) ona uygun düşmezler. (Bir inanç denebilir ki, genellikle varoluş koşullarından gelen mahcubiyeti ifade eder, bir canlı varlığın onların altındaki etkisiyle, boy attığı, büyüdüğü, kudret kazandığı özel hal ve durumların otoritesine tabi oluşunu dile getirir)” (Nietzsche, 2010d: 31).

Ruhun dinamiğinin yükselmesinden kaynaklı nihilizm tasavvuruna etkin konumda olan aktif nihilizm adını vermektedir. Aktif nihilizm doruk notasına ulaştığında paralel oranda bir yok etme noktasına da ulaşmış olur. Ancak tam aksi durumlarda güçsüzlük, tükenmişlik gibi duyguların zuhur ettiği noktada edilgin durumda olan pasif nihilizm ortaya çıkmaktadır.

“Nihilizm ne “boşuna!” olanın üzerine düşünür ne de sadece her şeyin yok olmayı hak ettiğine dair bir inançtır: İnsan yok etmeye yardımcı olur. – buna isterseniz mantıksız diyebilirsiniz ama nihilist, insanın mantıklı olması gerektiğine inanmamaktadır. – Bu güçlü tinlerin ve istençlerin koşuludur ve bunlar “hüküm”, hayır demekle durdurulmasının mümkün olmadığını bilirler. Doğaları gereği eyleme ihtiyaç duymaktadırlar. Hükümle hiçe indirme, elle hiçe indirmenin karşısında ikinci dereceye düşmüştür” (Nietzsche, 2010d: 38).

Nietzsche aktif nihilizmin güç istenci ile eş değer şekilde yükseldiğini belirtmiştir. Ona göre, güç istencinin artması ile yeni değerler ortaya çıkabilmekte ve yaşam her yönüyle olumlu olmaktadır. Tam aksi şekilde, pasif nihilizm de güç istencinin düşmesi ile eş değerdir. Güç istencinin azalması yeni değerleri kabul etmeyerek, ilerlemenin ve gelişmenin önündeki en büyük engeldir.

Nietzsche için nihilizm her şeyin yok oluş içinde olduğu son nokta değildir. Nitekim kendisi nihilizm ile yalnızca geleneksel değerlerin değersizleştiğini bildirmiş; genel olarak her türlü değer savaş açmamıştır. Bir oluş ve insan filozofu olan Nietzsche için insanın kendini özgürleştirebilmesine olanak sağlamak ve bu bağlamda yeni değerler inşa etmesinin önünü açmak en önemli vazifedir.

Nietzsche, *Güç İstenci* adlı eserinde nihilizm için şu ifadeyi kullanmıştır: “Nihilizm kapımıza dayandı: Tüm misafirlerin en esrarengizi nereden gelir?” (Nietzsche, 2010d: 25). Ona göre çağının kapısına dayandığını düşündüğü nihilizm, çağının değerlerinin décadence içinde olmasının bir sonucu olarak buna sebep olan; sürü başlarının ahlaka sırt çevirmesinden kaynaklanmaktadır. Öte yandan Nietzsche, kendi çağının insanını değer ve değersizlik arasına sıkışmış olarak görmektedir. Bu sebepten Sokratik-Hristiyan kültürünün değerlendirme biçiminin sonucu olarak ortaya çıkan nihilizm; kültürlerin kendi elleriyle değerlerini değersizleştirmelerine dayanır (Nietzsche, 2010d: 27).

Nietzsche’ye göre Batı düşüncesi nihilizmi dört aşamadan meydana gelmektedir; bunların ilki “bulanık dönem”, sürü insanların eskiyi koruyup, yeniye reddettiği ve son noktaya ahlaki değerlere sarıldığı dönemdir. İkinci dönem, “açıklık dönemi”dir. Bu dönemde kısmen bir açılma söz konusu olur ve bulanık dönemdeki tutuculuk bir miktar azalır. Üçüncü dönem “üç büyük duygunun dönemi”dir. Bu dönem Nietzsche’nin *Böyle Buyurdu Zerdüşt* adlı eserinin “Üç Dönüşüm” bölümünde ele aldığı devenin aslana dönüştüğü dönemdir. Bir başka deyişle eski değerleri yıkma çağıdır ve aynı zamanda Nietzsche’nin de ifade ettiği gibi nihilizmin kapıya dayandığı dönemdir (Kuçuradi, 2021: 111). Dördüncü ve son dönem ise “felaket dönemi”dir. Felaket dönemi güçlüler ve güçsüzlerin bir sentezden geçerek karar vermeye zorlandığı bir dönem olarak; bir bakımdan olumlu, diğer bakımdan olumsuz sonuçlar doğuran bir dönemdir. Güçsüzlerin yani sürü insanların ahlaki anlamda sürekliliğine devam etmesi bakımından olumsuz, güçlü yani özgür insanların yaşamı olumlayacak yeni değerler oluşturması açısından olumlu bir dönemdir. Sonuç olarak Nietzsche’nin nihilizmi beraberinde tüm değerlerin yeniden değerlendirilmesi gerekliliğini getirmektedir.

2.2.3. Güç İstenci

Nietzsche’ye göre, değerlerin öncelikle nihilizm hastalığından kurtulması gerekmektedir. Güç istenci anlayışı temelde onun nihilizmi alt edebilmek için gereken çabasının bir eseridir. Nietzsche insanın nihilizmi aşıp güç istenci ile üst insana yaklaşabileceğini umarak bu kavramı tanımlamaktadır. Bu bağlamda bir yaşam ve oluş filozofu olan Nietzsche için en temele alınması gereken ve en önemli kavram güç istencidir.

Nietzsche'ye göre yaşamda dinamiği ve hareketliliği sağlayan faktör güç istencidir. Güç istenci ilk olarak insanın kendini savunma ve koruma amacıdır. İnsan yapısı gereği güç kazanmaya ve potansiyelini arttırmaya aç bir yapıdadır. Nietzsche'de güç kavramı fiziksel ve siyasal özelliklerinin yanı sıra bireyin kendi içinde saklı bir eylem potansiyeli olarak ele alınmıştır. İnsanın kendini değiştirmesi geliştirmesi ve hatta yeri geldiğinde mevcut olanı ortadan kaldırıp yerine yenilerini getirebilmesi büsbütün güç kavramının karşılığıdır.

Nietzsche için erdemli olmak ve güç istenci taşımak eş değer durumlardır. Nitekim gücün peşinden giden bir kişi aslında erdemli bir davranış içinde bulunmuştur. Öte yandan erdemli bir birey halihazırda gücü elinde tutan bireydir. Ahlaki anlamda zayıflık hasebiyle ortaya çıkmış her davranış Nietzsche'ye göre kötücüdür. *Böyle Buyurdu Zerdüşt* adlı eserinde bu durumu şu ifadelerle açıklamıştır:

“Zerdüşt pek çok yer ve insan gördü; böylece pek çok kişinin iyiliğini ve kötülüğünü keşfetti. Hiçbir kişi değerlendirmeksizin yaşayamaz, ancak şayet kendini değerlendirmek isterse, komşusunu değerlendirdiği gibi değerlendirmemeli. Birine çok daha iyi görünenin bir başkasına utanılacak ve gözden düşecek ayıp olarak görünebildiğini keşfettim. Bir yerde kötü olarak adlandırılanın bir başka yerde parlak bir nişane olarak süslendiğini gördüm. Her ulusun üzerinde üstesinden geldiği bir değerler çizgisi asılır, işte bu güç istencidir ki, onlara hükmetme yetkisi veren, en büyük sıkıntıda kurtaran bu kutsal saydiklarıdır ve bu komşularını kışkırtan onlara zafer kazandırandır. İşte bu güç istenci her şeyin ölçüsüdür” (Nietzsche, 2011a: 82).

Burada Nietzsche, insanın sahip olduğu en önemli erdem olan güç istencinin, başkalarını aşmaktan ziyade kendi içindeki güç ateşinin de körüklenmesi gerektiğini savunmuştur.

Nietzsche'ye göre hâlihazırda temasta bulunduğumuz dünya üzerindeki her şey güç parçacıklarının bir araya gelmesi ile oluşmuştur. Bu güç parçacıkları kendi arasında bir güç mücadelesi verirler ve bu sayede dünya “varlık dünyası” olmaktan çıkıp “oluş dünyası” formuna evrilmektedir. Oluş dünyası gücün her zaman ilerleyebileceği ve hiç durmayacağı bir dünyadır. Dolayısıyla Nietzsche bu konu için şu ifadeleri kullanmıştır: “Güç istencini kendini sadece direnişlere karşı gösterebilir; bu nedenle kendisine direnenleri arar” (Nietzsche, 2010d: 416).

Nietzsche'ye göre dünya güç istencidir. Nietzsche'nin güç kavramı üzerine olan bu görüşü hakikat bağlamında ele alınmamalıdır. Nitekim Nietzsche, kendinden önceki birçok filozof gibi metafizik temelde bir düşünce yöntemi geliştirmemiştir. Bilakis,

“varlık” ve “hakikat” kavramları Nietzsche açısından taban tabana zıt iki kavramdır. Nietzsche, güç mücadelesi bağlamında bir oluş dünyasını kabul ederken varlık dünyasının durağanlığını hiçbir zaman kabul etmemiştir.

Nietzsche gelenekselin dışında bir yol izleyerek; zayıfın değil güçlünün yanında olan, evrensel barışın değil zaferin hükmetmenin tarafını tutan bir anlayış geliştirmiştir. Nitekim daha önce de belirttiğimiz gibi ona göre erdemli olan bu şekilde davranmaktır.

2.2.4. Üst İnsan

Nietzsche’ye göre *décadence* ile çöküş yaşayan insanın bir noktadan sonra zincirlerinden kurtulması gerekmektedir. İnsanın kendini bu durumdan kurtarabilmesinin tek yolu üstinsandır. Üstinsan bilenen varlık türlerinden farklı olarak yeni bir türdür ve insanı *décadence* durumundan kurtararak en yüce değerlere ulaşabilen üstün bir karakterdir. Öte yandan üst insan oldukça güçlü, sağlam ve sağlıklı bir yapıya sahiptir. Ancak bütün bunların yanında üst insan yeniden doğmaya kendinden başlayan diğer insanlara hoşgörülü davranan bir kişiliğe sahiptir. İnsanları zorlayan ya da zorbalık bir yapıda olmamaktadır (Robinson, 2000: 37).

Nietzsche’ye göre üst insan dünya üzerindeki en anlamlı kişiliktir. İnsan hayvan ile üst insan arasında gerilmiş bir ip konumunda iken insanın üst insana evrilmesi önemli ve radikal bir geçiştir. Nietzsche’ye göre üst insanın temel özellikleri; gelişmiş bir idrak yeteneğine sahip olan, çalışan, özgür olan, doğüstü tanımlamalardan bağımsız, sözünde duran ve hedefi olan kişilerdir (Nietzsche, 2011a: 36).

Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt* adlı eserinde ruhun üst insana geçiş aşamasını üç aşamalı olarak ele almıştır. İlk sürünün bir parçasını olan deve formunda karşımıza çıkmaktadır. Bu aşamada ruh, deve gibi sağlam dayanıklı ve yükleri omuzlayabilen bir konumdadır. Yük bir bağlamda güç anlamındadır. Nitekim yükü ağır olan kimseler bir noktadan sonra güçlenir ve olgunlaşır. İkinci aşamada yükünü alan deve bir çölde ilerlemektedir. Çöl metaforu, kişinin ruhunun derinliklerinde yalnızlığı temsil etmektedir. Eş deyişle deve, münzevi bir ruha dönüşmüş ve tenhalıklarda gezinmeye başlamıştır. Bu çölde özgüllüğün ve yalnızlığın tadını alan deve artık kendinin efendisi olur ve ikinci dönüşüm gerçekleşmiş olur. İkinci olarak ruh bir aslan formunda karşımıza çıkmaktadır. Aslan ruhun özgüllüğünün bir sonucu olarak dönüştüğü bir form olarak betimlenmektedir. Ruh bu aşamada geleneksel değerler tarafından rahatsız

edilmektedir. Ruhun içinde bulunduğu zaman dek dışarıdan aldığı “yapmalısın!”, “etmelisin!” gibi emirlere karşı gelmek istemektedir. Burada Nietzsche, geleneksel metafiziğe bir karşı çıkış sergilemiş ve tüm değerlerin yıkılarak değerlerin yeniden inşa edilmesini amaçlamıştır (Baykan, 2000: 108).

Üçüncü ve son dönüşüm aşamasında; aslan emirlere karşı gelerek değerleri yıkan forma ulaşır ancak Nietzsche’ye göre aslan her ne kadar kuralları yıkacak kudrete sahip olsa da yeni kurallar oluşturabilecek güç ve kudrete hâkim değildir. Ve üçüncü dönüşümde ruh aslan formundan çocuk formuna geçmektedir. Çocuk üst insana geçiş aşamasının başlangıcıdır. Nietzsche ruhun çocuk formunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Masumiyettir çocuk ve unutkanlık, yeni bir başlangıç, bir oyun, kendiliğinden yuvarlanan bir çember, ilk hareket... ve mukaddes bir “evet”tir. Evet, yaratma oyunu için kardeşlerim, mukaddes bir “evet” lazımdır: Ruh kendi iradesini ister, dünyayı kaybeden, kendi dünyasını kazanır”(Nietzsche, 2011a: 51).

Nietzsche ruhun üç dönüşümün ardından üst insana doğru ilerlerken “tanrı öldü” manifestosu ile üst insanın önündeki engelleri tamamen temizlemek istemektedir. Nitekim bir tanrı fikrinin ortadan kalması durumunda günah mefhumu da ortadan kalkacak ve insanlar büyük bir boşluk duygusu ile yüzleşecektir. Bu noktada bu boşluğu doldurarak insanları huzura erdiren ve endişelerinden arındıran kişi üst insan olmalıdır.

“Çakıl taşlarının müstehzi çatırtıları üzerinde kaygan taşları çiğneyerek sessizce yürüyorum. İşte böyle yukarı doğru yol alıyordu bacaklarım. Yukarı doğru, kendisini aşağıya, uçuruma doğru çeken ruha, ağırlığın ruhuna, iblisime ve ezeli düşmanıma rağmen. Yukarı doğru kulaklarımdan kurşun misali geçen, beynime kurşun ağırlığında damlalar akıtan bu ağırlığın ruhu, üzerime otursa da yarı cüce, yarı köstebek; aksak, felç edercesine” (Nietzsche, 2011a: 179).

Nietzsche tanrısız ve başıboş kalan insanın ağırlıklarından ve yüklerinden kurtulduğunu düşünmüştür. Üstinsan, efendisiz kalan insanın kendini dizginlemesi ve tüm değerleri yıkıp yerine yeni değerler oluşturması Nietzsche tarafından gerekli görülmüştür. Nietzsche, her ne kadar geleneksel değerlerin tümünden kurtulmak isteyerek onların yıkımını planlasa da bu tutumu kural tanımaz bir anarşist tutumdan öte yenilikçi yapısı ile alakalıdır. Nitekim o yıkılan her kuralın yerine yeni değerler inşa edilmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir (Dedeoğlu, 2002: 114-17).

Üst insan, süper güçleri olan bir nevi tanrı değil aksine çağının ahlak anlayışını ve değerler sistemini aşarak yerine yeni değerler koymaya çalışan bir insandır (Tevfik, 2001: 35). Nietzsche’ye göre üst insan kendi kazanımları ve birikimleri ile kendine

değer yaratabilen güçlü ve soylu bir insandır (Tevfik, 2001: 115). Üst insan, herkes gibi olmayan toplumun hazır kalıplarına uymayan özgür ruhlu ve cesur bir insandır.

Nietzsche'ye göre üst insan diğer insanlar gibi din ve ahlak değerlerini kendine siper alan bir insan değildir. Onun böyle sığınaklara ihtiyacı yoktur. Nitekim o gerçeklikten kaçmak için kendini boş vaatlere kaptırmaz. Nietzsche, *Şen Bilim* adlı eserinde bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Bir daha hiçbir zaman dua etmeyeceksin, tapınmayacaksın, sonuna dek güvenmeyeceksin. En büyük bilgeliklerin, en büyük iyiliklerin, en büyük güçlerin hiçbirinin önünde kendini tutmayacaksın. Düşüncelerinin koşumlarını çıkararak kendi yedi yalnızlığının sürekli gardiyanı, sürekli dostu olmayacaksın. Dorukları karlı yürekleri ateşli dağlar gibi görünecek, onlar gibi yaşayacaksın. Bundan böyle senin için ne oç alıcı ne de değerlendirci yok. Artık olan bitenin altında yatan bir neden, senin başına geleceklere karşı bir sevgi yok. Yüreğini dinlendirebileceğin, artık aramayı bırakıp yalnızca bulacağın bir yerde açık değil artık sana” (Nietzsche, 2021: 172).

Nietzsche üst insan fikri ile vasat insanın karşısına kendi değerlerini kendi koyabilen insanı çıkarmıştır (Kantarıcı Bingöl, 2021: 36).

2.2.5. Bengi Dönüş

Bengi dönüş Nietzsche'nin *Böyle Buyurdu Zerdüşt* adlı eserinde üstü kapalı olarak ele aldığı bir kavramdır (Trombley, 2013: 111). Bir oluş filozofu olarak yaşamı olumlayan Nietzsche, yaşam içindeki her şeyin sonsuza kadar döndüğünü savunduğu sistemi bengi dönüş olarak adlandırmaktadır. Bengi dönüş, döngüsel zaman formunun ele alındığı ve olaylarında bu döngüsellikte ilerlediği ebedi tekerrür eş deyişle sonsuza kadar tekrar düşüncesinin sistemidir (Cevizci, 2013: 523).

Nietzsche'ye göre yaşamda hiçbir şey sabit konumda değildir. Ona göre:

“Her şey gider ve her şey geri gelir; var olmanın çarkı ebediyen döner. Her şey ölür ve her şey yeniden çiçek açar; var olmanın mevsimi ebediyen devreder. Her şey kırılır, her şey yeniden yapılır; var olmanın evi kendini ebediyen kurar. Her şey münferittir ve her şey yeniden buluşur; var olmanın halkası ebediyen kendine sadık kalır. Her an yeniden başlar var olma; her “burada”nın etrafından döner “orada”nın topu. Orta, her yerededir. Eğridir oku ebediyetin” (Nietzsche, 2011a: 246).

Nietzsche'nin düşüncesine göre evrende sonsuz bir tekrar söz konusudur. İnsan eninde sonunda başladığı noktaya geri dönmek zorundadır. Bu nedenle bengi dönüş düşüncesi, insanı nihilizmden kurtarıp üst insana ulaştırmada önemli bir kavramdır.

Varlık sonsuz bir akış ve oluş çevresinde ilerlemektedir. Öte yandan bu oluşun bir amacı yoktur. Eş deyişle bir hedefi yoktur ve bir yere varma niyetinde değildir. Bu oluş ve akışın bir sonucu olarak dünya da başı ve sonu belli olmayan bir bütündür. Dünya ebediyen bu çarkın içinden dönmek zorundadır (Türkyılmaz, 2016: 91).

Nietzsche için bengi dönüş düşüncesi insana hayatı sevdiren, olumlamayı sağlayan ve insanı özgürleştiren bir öğretidir. Bu sebeple kişisel var oluşumuzdaki “en büyük ağırlık” olarak sunulur. Bengi dönüş bize ne olursa olsun tüm dikenlerine rağmen yaşamı sevmeyi öğretmektedir (Ansel-Pearson, 2011: 145). Bu durumu Nietzsche, *Şen Bilim* adı eserinde şu şekilde ifade etmiştir:

“Şimdi yaşadığın, yaşamış olduğun yaşamı bir kez daha, sayısız kez daha yaşamak zorundasın. Bu yaşamlarda yeni hiçbir şey olmayacak; her acı, her sevinç, her düşünce, her iç çekiş, yaşamındaki dile gelmeyecek ölçüde küçük ya da büyük her şey zorunlu olarak, tümünden aynı sıra ile aynı düzen içinde sana geri gelecek – bu örümcek, ağaçlar arasındaki bu ay ışığı bile, bu an bile, ben kendim bile. Varoluşun bengi kum saati tekrar tekrar ters çevirecek, sen ey toz tanesi sen de onunla birlikte...” (Nietzsche, 2021: 142-43).

Nietzsche için bengi dönüş, istencin gücünü arttıracak ve geçmişe yönelik pişmanlıklardan bizi kurtaracak olan kavramdır. Nihayetinde her şey böyleydi bizim bilincimiz dışında her şey zaten olup bitiyor ve olup bitmeye de devam edecektir. Bu düşünceler bilinçsizce sürdürdüğümüz varoluşumuzda istemeyi bize öğreten ve dolaylı olarak bizi güç istencine taşıyan kavramdır (Örnek, 2012: 150).

2.2.6. Amor Fati

Nietzsche'nin oluş ve akış adına sunduğu formül *Amor Fati* kavramı, Latince kökenli olup aşk anlamına gelen “*amor*” kelimesi ile kader anlamında kullanılan “*fatum*” kelimesinden türemiş bir kavram olarak Türkçede kader sevgisi kelimelerine tekabül etmektedir. Nietzsche için bu kavramın kullanılış amacı kişinin kendi yazgısı ile barışık olması ve her şeye rağmen yaşamı tüm zorluklarıyla kabul etmesidir. Nitekim onun için yaşam her şeyiyle yorumlanmaya ve yaşamaya değer olmalıdır.

Amor fati kavramını, *Ecce Homo* adlı eserinde şu şekilde tarif etmiştir:

“Bana kalırsa insanın büyüklüğünü gösteren: çünkü insan geçmiş, gelecekte, sonsuzluğa değin başka türde bir istekte bulunmamalıdır. Zorunlu olana yalnızca katlanmak yetmez – bir kandırmacadır zorunluğa karşı tüm ülkü idealizm – onu sevmektir yakışan...” (Nietzsche, 2010b: 47).

Amor fati kaderin tüm zorluklarına evet diyebilmektir. Hayatın yalnızca karanlık yüzü ile temasta bulunmak değil hayatı dolu dolu yaşayabilmek sevebilmektir. Nietzsche için *amor fati* bir çeşit kaderciliğin yanı sıra bir çeşit mutluluk bilinci ve iyiyi kötüyü birbirinden ayırt edebilme cesaretidir. Nietzsche'nin *amor fati* kavramına göre her birey kendini kendi olduğu için sevmeli ve olduğu kişilik ile mutlu olmaya çalışmalıdır.

Yaşamının büyük bir çoğunluğunda çeşitli hastalıklarla mücadele etmek zorunda kalan Nietzsche için, içinde bulunduğu duygu dünyasının değiştirmek ve bu hastalıkların yarattığı buhrandan kurtulabilmek adına sunduğu bu kavram, yaşama evet derken aynı zamanda zorbalık oluşturan her türlü ahlaki dikteye hayır diyebilmektir.

Bengi dönüş kavramı ile ortaya çıkmış olan *amor fati* kavramı, geçmişe yönelik öfke ve intikam duygusunu ortadan kaldırırken mevcut olanı sevmeye yönelik bir kavramdır. Bu durumu *Ecce Homo* adlı eserinde şu şekilde ifade etmiştir:

“Bir insanın yüceliğine dair kullandığım formül *amor fati*dir. Yani bir kimse ne geçmişte ne gelecekte ne de tüm sonsuzlukta olmayı değil; sadece ve sadece neyse o olmayı ister. Aslolan, olan bitenlere mecburiyet nedeniyle katlanmak değil, bunları örtbas etmek hiç değil, sadece sevmektir” (Nietzsche, 2010b: 47).

Nietzsche, *Şen Bilim* adlı eserinde *amor fati* üzerine şu ifadeleri kullanmıştır:

“Hala yaşıyorum, hala varım. Daha yaşamalıyım; çünkü hala düşünmek zorundayım. *Sum, ergo cogito: cogito ergo sum*. Bugün herkes kendine istediğini, en değerli düşüncesini dile getirmeye bıraktı. Bu yüzden bugün kendimden ne dilediğimi, bu yıl yüreğimde koşturacak düşünceyi söyleyeceğim – Bundan böyle hangi düşüncenin yaşamımın nedeni, güvencesi, tatlılığı olacağını. – şeylerde zorunu olanı, güzel olanı görmek için, öğrendikçe öğrenmek istiyorum. Öğrenince şeyleri güzelleştire biri olacağım. *Amor fati*. Bundan sonra benim aşkım bu olsun. Çirkin olana savaş açmak istemiyorum. Suçlamak istemiyorum. Benim değillemem, genelde her şeyi hesaba katarak uzağa bakmak, başımı çevirmek olacak: Günün birinde bir evetleyici olmak isterim ben” (Nietzsche, 2021: 167).

Görüldüğü üzere Nietzsche için insan ancak *amor fati* ile kendini tanıma fırsatı bulabilmekte ve özgürleşme amacına yaklaşabilmektedir.

2.2.7. Perspektivizm

Perspektivizm, dış dünyayı betimlerken benzer ya da farklı yorumların varlığını ve geçerliliğini savunan sistemdir. Nietzsche için perspektivizm, özelde yaşam ve bilgi, genelde birçok konuda bakış açısının aynılığını ya da farklılığını yorumlayan bir kavram olarak kullanılmıştır. perspektivizm ile Nietzsche, hakikate ulaşmanın mümkün

olmadığını çünkü anlamının ve algının göreceli olduğunu ifade etmiştir (Trombley, 2013: 109).

Nietzsche'nin perspektivizm anlayışına göre olgu diye bir şey yoktur ve olguların yerine bir takım yorumlar vardır (Nietzsche, 2013: 85). Buna göre Nietzsche, olgular gibi kesin ve tek merkezden çıkan durumları reddetmiş ve onun yerine farklı pencerelerden bakarak da doğruya ulaşmanın mümkün olduğu perspektivizm kavramını öne sürmüştür. Nietzsche için bu kavram geleneksel metafiziğin ileri sürdüğü "Tanrı gözü ile görme" savının imkânını ortadan kaldırması hasebiyle önemli bir içeriğe sahiptir. Nitekim Nietzsche'ye göre gelenekse metafiziğin öne sürdüğü hakikat ve tanrı anlayışları yanlış olmakla birlikte dünya sadece içinde bulunduğumuz dünya ile sınırlıdır. Bunun ötesinde başka bir dünya ya da başka varlıklar yoktur. Nietzsche için kendimize baktığımız pencere de dünyaya baktığımız pencere de sürekli değişmeli ve hiçbir şey tek bir perspektif üzerinden yorumlanmamalıdır (Jackson, 2012: 113).

Nietzsche'ye göre Aristoteles, hem bilgi felsefesi bağlamında hem de metafizik görüşler çerçevesinde Batı dünyasını domine eden önemli bir filozoftur. Nietzsche, Aristoteles mantığının üç temel ilkesinden biri olan özdeşlik ilkesi bağlamında öne sürdüğü aynılık, benzerlik ve eşitlik gibi kavramlar nesnel bilgiye ulaşmada sınırlılık durumunu reddetmiştir (Aristoteles, 2010: 382). Nietzsche, bilginin imkânı noktasında çoğulluğa ve bilgide perspektivizme önem atfetmiştir.

Nietzsche *Güç İstenci* adlı eserinde perspektivizm ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır:

"Sadece gerçekler vardır." Ben derim ki: Hayır, var olan gerçek bulgular değil, sadece yorumlardır. Herhangi bir gerçeği kendi içinde kuramayız: belki de öyle bir şeyi yapmak istemek deliliktir. "Her şey subjektiftir." diyorsunuz; ama bu bile yorumdur. "Özne" verilen bir şey değil; olan şeyin arkasına eklenen ve uydurulan ve yansıtılan bir şeydir. Sonuçta yorumun arkasına bir yorumcu yerleştirmek gerekli midir? Bu bile uydurmadır, bir hipotezdir. "Bilgi" sözcüğünün bir anlama sahip olduğu derecede bu sözcük bilinebilirdir, ancak diğer taraftan yorumlanabilir de; arkasında bir anlam yoktur, sadece anlamlar vardır. – "Perspektivizm." Dünyayı yorumlayan bizim ihtiyaçlarımızdır; dürtülerimiz ve lehte ve aleyhte olanlardır, her dürtü bir nevi hükmetme arzusudur; her biri tüm diğer dürtüleri kendisini bir norm olarak kabul etmeye zorlamak ister" (Nietzsche, 2010d: 326).

Bütün bilgiler özünde perspektifsel anlam taşır. Bir bilgi elde edilirken bilgi kuramını oluşturan kişi ilk seferde doğrudan doğruya bilginin kendisine ulaşamaz; bu

aşamada varsayımsal bir yol izleyerek bilginin doğruluğu çıplak gözle görünür hale gelene dek hipotezler oluşturulmaktadır. Burada da görüldüğü üzere dış dünyada insanlar kesin yargılara ulaşırken ilkin ilkelere başvurumaktadırlar. Nitekim ilke ve kabuller değerlendirmeden bilgi amacına ulaşmamaktadır. Bilgi süreci hazır olarak değil aktif bir süreç olarak kabule ulaşmaktadır. Bu durumda bilginin objektif olma hali ilk etapta söz konusu değildir. Zira oldukça göreceli ve perspektifsel bir süreç sonucunda kabul edilmektedir (Erdem, 2021: 75).

Nietzsche, perspektivizm ile dünya üzerinde güç mücadelesi bağlamında ele alınan her bir mücadelenin ayrı yorum neticesine ulaşmaktadır. *İnsanca Pek İnsanca* adlı eserinde mutlak gerçekler uğruna kendini feda edenlerin esasında inançları için kendilerini feda edenler olduklarını öne sürmüştür. İnancı uğruna kendini feda edebilen insanların inandıkları şeyler doğrultusunda kendi canları da dâhil olmak üzere hiçbir şeylerini esirgememeleri ve herhangi bir aklın çıkardığı herhangi bir fikre bu denli körü körüne inanmalarını eleştirerek farklı bir perspektif söz konusu olduğunda dünyanın daha güzel bir hale geleceğini ifade etmiştir (Nietzsche, 2010e: 345).

Perspektivizm Nietzsche için güç mücadelesinin devamlılığını nitelemektedir. Nitekim oluş dünyasında güç miktarının ve güç ölçüsünün değişmesi devinim halindedir. Bu minvalde Nietzsche perspektivizm için şöyle der:

“Perspektivizm, spesifikliğin kompleks bir biçimidir. Benim fikrim, her spesifik beden, uzayın tamamına hakim olmak gücünü (güç istencini) arttırmak ve bu artışa direnenlerin tümünü püskürtmek için çaba gösterdiği yönündedir” (Nietzsche, 2010d: 409).

Nietzsche, yaşamı yadsıyan ve varlık bağlamında yaşamı durağanlaştıran, güç istencinin önüne set çeken her şeyin yaşamı güçsüzeleştirdiği yorumunda bulunmaktadır. Bu hususta güçsüzlüğe sebebiyet veren ve yaratıcılığı engelleyen her şeyin “çekiçle” yıkılması gerektiğini savunur (Nietzsche, 2009: 25).

2.2.8. Apollon ve Dionysos

Apollon ve Dionysos antik yunan mitolojisinde adları geçen iki tanrıdır. Apollon, güneşin, ateşin ve şiirin tanrısı olarak bilinirken; Dionysos ise şarap eğlence ve tiyatro tanrısıdır (Erhat, 2015: 44). Nietzsche'nin *Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu* adlı eserinde ele aldığı bu iki tanrı iki ayrı tutumun simgeleridir. Apollon; düzen ahenk denge gibi tutumları simgelerken Dionysos ise insanların içinde var olan yaşama

isteğinin bir dışavurumudur (Uzun vd. 2003: 65). Apollon ve Dionysos madalyonun iki farklı yüzü olarak yaşamda birbirini tamamlayan iki önemli unsurdur.

Nietzsche için Antik Yunan felsefesi Sokratik kültür ile son bulmuş olmasına rağmen her zaman övgüyle bahsettiği önemli bir dönemdir. Apollon ve Dionysos ise Antik Yunan kültürünün yaşamla özdeşleşmiş iki zıt kutbudur. Bu iki ucun birlikteliğinden yaşamdaki olgular meydana gelmiştir. Nietzsche, Apollon'un güneş tanrısı olarak yaşamın merhametli ve sıcak yüzünün göstergesidir. Apollon, ışığın ve güzelliğin yansımasıdır. Dionysos ise coşkunun ve sarhoşluğun verdiği rehavetle insanın içinde kalmış gizil arzularının ve istençlerinin dışavurumunun göstergesidir (Uzun vd. 2003: 80).

Nietzsche Apollon ve Dionysos kavramlarını kullanan ilk filozof değildir. Nitekim bu iki kavram Nietzsche'den daha önceki dönemlerde oluşturulmuş bir antitezdir. Ancak Nietzsche bu antitezi değerlendirirken kendinden öncekilerden farklı olarak Dionysos kavramının önemini altını çizmiş ve yaşamın tüm varoluşsal sancularına ortak olan bir kavramdır (Zudeick, 2014: 51).

Nietzsche'ye göre Dionysos'un coşkusu ve eğlenceye düşkünlüğü ile Apollon'un ölçülü olma gayreti Yunan tragedyasında yaşamın anahtarı sayılabilecek ölçüde önemli bir bütünü oluşturmaktadır. Nitekim tragedyaya yalnızca sanatsal bir çalışma değil aynı zamanda yaşamın ve felsefenin birçok farklı uğrak noktasını bünyesinde barındıran bir çalışma olmaktadır. Apollon ve Dionysos arasındaki gerilim yaşamın içinden gelen ve varoluşa kendini bulan bir gerilimdir. Bütün bunların etrafında insanın yaşamdaki konumu ve değeri ortaya çıkmaktadır. Nietzsche bu hayranlık duyduğu dönemin modern çağda yeniden değer görmesi gerektiğinin altını çizmektedir (Gökalp, 2021: 113).

2.3. NİETZSCHE'NİN AHLAK ELEŞTİRİLERİNİN TEMEL KAVRAMLARI

Nietzsche, ahlakın kaynağında insanların temel ihtiyaçlarını karşılama dürtüsü olduğunu varsaymaktadır. İnsan kendini aşabilmek için ahlaki değerlere ve erdemlere ihtiyaç duymuştur. Ahlaki değerler, kişilerin arzularını hedeflemede ve onlara ulaşma ereği ile kullanıldığında en değerli ihtiyaçlardır (Nietzsche, 2011a: 31).

Nietzsche, ahlakın yaşamın dinamiğini sağlaması noktasında değerli olduğunu düşünmektedir. Nitekim insan zayıf düştüğünde ya da baskı altında kaldığında ahlaki

değerler yaşama destek vermek durumundadır. Bu bağlamda ahlaki değerler temel ihtiyaç konumundadır (Dedeoğlu, 2002: 50). Bu minvalde Nietzsche'nin ahlaki tamamen ortadan kaldırmak gibi bir durumunun olmadığı açıktır. Nietzsche ahlakın değeri noktasında özellikle modern çağ insanının yanlışa düştüğünü düşünmektedir. Ona göre, insanlar ahlaki bir değer olarak kullanılmalı ancak ahlak insanları baskı altına almamalıdır. Modern çağ Avrupa'sında egemen olan sürü ahlakı insanların hayatlarına mücadele ederek insanlığı bir *décadence* noktasına getirmiştir. Bu noktada açıktır ki Nietzsche'nin eleştirdiği ve hatta reddettiği ahlak *décadence* ahlakıdır (Dedeoğlu, 2002: 124).

2.3.1. Efendi – Köle Ahlakı

Nietzsche ahlaki değerlerin kaynağının dünya dışı veya metafiziksel bir kaynaktan gelmediğini öne sürmektedir. İnsanlar zamanla yaşamlarını sürdürebilmek için bir takım değerler oluşturma yoluna girmişler ve böylelikle değerler meydana gelmiştir. Ahlaki değerlerin oluşumu ile ilgili olarak Nietzsche insanları iki sınıfa ayırmıştır. Bunlardan ilki soylu ya da efendi ahlaka sahip olan insanların oluşturduğu sınıf; ikincisi ise köle ya da sürü ahlakına sahip insanların oluşturduğu sınıftır. Sürü ahlakına sahip insanlar *décadence* durumuna sebebiyet veren insan topluluğudur. Nietzsche sürü insanını düşünme ve sorgulama yetisi olmayan insan türü olarak tanımlamaktadır. Bu noktada Nietzsche için eleştirilerin odağı sürü insanının ta kendisidir (Dedeoğlu, 2002: 29-31).

Efendi ahlakına sahip insan türü, insanlığın yükseliş umudu olan; öz saygısını yitirmemiş, başkasına yardım ederken bile acıma duygu ile değil güç istencinden dolayı hareket edebilen ve yeri geldiğinde kendini de sorgulayabilen insan türüdür (Nietzsche, 2013: 195-200).

Nietzsche, kendi çağının ahlaki değerlerinde oldukça rahatsızlık duyan ve felsefesinde bu rahatsızlığını zaman zaman sert eleştiriler ile ileten bir filozoftur. İnsanlık tarihi boyunca, insanlar toplu halde yaşamaya ihtiyaç duymuşlar ve bir araya gelerek kabileler halinde yaşamışlardır. Bu kabileler içerisinde zamanla bir takım insan sürüleri ortaya çıkmıştır. Bu sürü insanları, kendilerine verilen her buyruğu koşulsuz şartsız yerine getirmeye çalışan amaçsız ve ürkek toplumların ilk versiyonlarıdır. Zamanla bu durum çağdan çağa aktarılarak bir tür içgüdüsel sürü ahlakına sebebiyet vermiştir (Nietzsche, 2013: 109).

Sürü insanı, bütün “yapmalısın!” buyruklarını yerine getirdiği için zamanla kendini en düzgün insan tipi olarak görmeye başlamaktadır. Aynı zamanda sürünün başındaki insanlara itaatte kusursuz tutumları ile liderlerini kurtuluş olarak görme eğiliminde olan insan prototipi haline gelmektedir. Siyasal anlamda bir meclis çerçevesinde toplanan tüm insanlar Nietzsche’ye göre sürü insanı konumundadır. Yalnızca mutlu olmak ve rahatsız edilmemek hasebiyle sürüye katılan insanlar için tanrı ve dinler gibi fikirler ahlakla bütünleşen ve olmazsa olmaz değerler haline gelmektedir (Nietzsche, 2013: 110-12).

Nietzsche için sürü insanı bütün bu tutumlar karşısında köleleştiği için köle ahlakına sahip insanlardır. Köle ahlakı; bastırılmış, acı çekmeye alışık, güçsüz ve yönetilemeye muhtaç insanların ahlakıdır. Bu insanlar yeniliklere karşı pasif konumda ve güvensiz insanlardır. İyi ve kötünün kökenlerini merak etmeyen ve yalnızca buyruklara uymaya programlanmış zavallı insanlardır.

Nietzsche *Güç İstenci* adlı eserinde sürü ahlakını şu ifadelerle betimlemiştir:

“Sürü içgüdücü, vasat ve alelade olanı en yüce ve en değerli olanı kabul eder. Burası çoğunluğun kendini bulduğu yer; kendini bulduğu tarz ve tavidir. Bu nedenle tüm bu merteye sıralarının rakibidir ve aşağıdan yukarı doğru bir yükselişi, çoğunluktan azınlığa doğru bir alçalış olarak görür. Sürü ister altında ister üstünde olsun, istisnaları direnen ve kendisi için zarar getirebilecek bir şey olarak görür. Üstündeki istisnalara, daha dayanıklı olanlara, daha güçlü, daha bilge ve daha verimli olanlara ilişkin hilesi koruyucu, çoban, bekçi rolünü üstlenmek. Bunun için bir tehlikeyi yararlı bir şey haline dönüştürmüştür. Korku, ortada durur; burada insan hiçbir zaman yalnız değildir, burada yanlış anlamalara fazla yer yoktur, burada eşitlik vardır; burada insanın kendi varoluş biçimi bir sistem olarak değil, varoluşun doğru biçimi olarak hissedilir, burada memnuniyet hüküm sürer. Güvensizlik, istisnalara karşı duyulur, istisna olmak bir suç olarak tecrübe edilir” (Nietzsche, 2010d: 202).

Nietzsche, köle ahlakına sahip olan insanların efendi ahlakına nazaran iyi ve güzel tüm özelliklerin karşısına tam zıttı değerler koyma eğilimindedir. Değersiz olan ve değer verilmeye değmeyen tüm özellikler en yüce değer kabul edilmektedir. Köle ahlakına sahip kişiler aynı zamanda sürüden ayrılma cesaretinden yoksun kimselerdir. Varoluşlarını devam ettirebilmek için her zaman bir topluluğun içinde olmak zorunda hissetmektedirler. Köle ahlakına sahip kişiler için topluluk içinde yaşama isteklerinde bir beis yoktur. Zira içinde buldukları toplumlarda, insanlar için faydacı olaylar ve iyi niyetli tutumlar sergilenmektedir. Bu durum sürü insan için herhangi bir art niyet içermeyen tam aksine topluluk halinde yaşayan insanların yararı gözetildiği için en

uygun yaşama biçimidir. Nietzsche'ye göre bu toplulukların en büyük problemlerinden biri ilk öncelikle başka bir toplumun ahlaki değerlerinin bu toplumlara dayatılmasıdır. Nitekim bu davranış ahlakın temelindeki amaçla taban tabana zıt bir tutumdur. Ahlak bencilce duyguları içermeyen bir kavram olmalıdır (Dedeoğlu, 2002: 49-50).

Sürü insanının aksine efendi ahlakına sahip soylu insan; kendi değerlerini yaratabilme cesareti gösterebilen, yaşamının her noktasında güç istenci ile donatılmış, hayatını ve kendini sıklıkla olumlayan insan türüdür. Sürü insanı topluluklar halinde yaşamaya muhtaç iken kendini yönetebilme becerilerine sahip olmadığı için topluluklarını yönetecek “çobanlara” ihtiyaç duymaktadırlar. Nietzsche'nin döneminde ve ondan öncesinde bu tarz toplumların çobanları büyük çoğunlukla rahipler olmuştur. Nietzsche, insanların bu rahipler tarafından hasta edildiğini öne sürmektedir. Sorgulamadan, düşünmeden kilise tarafından belirlenen her kurala uyulması sağlıklı insan zihnine çok uzak olup bir hastalık emaresidir (Nietzsche, 2010d: 203).

Başlangıçta, sürü insanının talebi doğrultusunda sürüyü yöneten kişiler soylu insanlar olmuştur. Soylu insan efendi ahlakı ile donatılmış olduğu için güçlü ve iradeli bir kişiliğe sahiptir. Soylu insan her ne kadar sürüyü yöneten kişi konumunda olsa da sürüye katılmayan kendi değerlerini kendi belirleyen bir insandır. Sürü insanı yönlendirilmeye ihtiyaç duyduğu için soylu insan bunu kusursuzca yerine getirebilecek becerilere sahiptir. Ancak sürü insanı, başlangıçta ihtiyaçtan mütevellit gerekli olduğunu düşündükleri yöneticilerine duydukları saygı, zamanla azalmış ve sürü insanı sürüsünün içinde köleleşmiştir. Efendilerini çok yüksek noktalarda görerek kendini onun kölesi haline getirmiştir. Nitekim köle, her başkaldırıda efendinin varlığını kanıtlar nitelikte davranışlara sebebiyet vermektedir. Öte yandan köleler, efendilerinin bu güçlerinin kendilerinin bağlılığının bir sonucu olarak oluştuğunun da farkındadır. Bir başka deyişle köleler bu kadar bağlılık göstermese efendilerin bu kadar güçlenmeyeceğini bilmektedirler. Bununla birlikte, köleler zaman içinde gücü istemeye başlamış ve bu durum efendi ve köle arasındaki rekabetin temelini oluşturmuştur (Camus, 2013: 39-40).

Nietzsche'ye göre ahlaki atmosferde kölelerin başkaldırısı değer doğurmalarına neden olmuştur. Bu durum hınç kavramı olmaksızın açıklanamaz. Ancak kölelerin efendilerine başkaldırı göstermelerinin arkasındaki sebep güç değil hınç duygusunun bir

dışavurumudur. Kölelerin efendilerine hınç duygusu ile dolup taşması efendi köle rekabetinin ilk basamağıdır. Köleler, efendilerine karşı; onlar gibi olamadıkları için onları kıskanmaya ve efendilerine kin ve intikam duyguları geliştirmeye başlamaktadır (Dedeoğlu, 2002: 43-44).

Nietzsche *Ahlakın Soykütüğü Üzerine* adlı eserinde bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Ahlakta köle ayaklanmasını başlatan şey, hınç’ın bizzat kendisinin yaratıcı olması ve değerler doğurmasıdır: hareketten yoksun kalan, kendini sadece hayali bir intikamdan dolayı zararsız sayan varlıkların hınç’ından dolayı. Seçkin ahlak bütünüyle, kendi kendine yönelik muzaffer bir onaylamadan doğarken, köle ahlakı daha en baştan, “dışında”, “başka”, “özünde olmayan” bir şeye hayır diyor ve bu hayır onun yaratıcı hareketi. İşte bu değer koyan bakışının bu evirtimi kendine doğru olan yönün aksine dışa doğru giden gerekli yön hınç’a ait. Köle ahlakı meydana gelebilmek için daima önce bir karşıt dış dünyaya ihtiyaç duyar, fizyolojik açıdan söylemek gerekirse, gerçekten harekete geçebilmek için dış dürtülere ihtiyaç duyar. Onun hareketinin özü tepkiye dayanıyor” (Nietzsche, 2010a: 35).

Nietzsche için kölelerin efendilerine hınç duygusu gütmesi değerlerin kaynağı olarak tabir edilmiştir. Nietzsche’nin bu hınç teorisi, Alman filozof Max Scheler tarafından ilgi görmüş ve bu teori üzerine ahlak anlayışı geliştirilmiştir. Scheler, Nietzsche’nin hınç anlamına gelen ressentiment kavramını ele alarak insanda yol açtığı sorunları açığa kavuşturmak istemiştir. Ressentiment, zihni çevreleyen bir zehirdir. Kızgınlık, hınç, öfke gibi duygulardan doğmuş bir kavramdır. Kişinin öz saygısını kaybetmesi ve küçük düşürülmesi halinde tetiklenerek ortaya çıkan bir intikam arzusudur. İntikam alındığında söz konusu duygu ortadan kalkar (Scheler, 2015: 21-31).

Nietzsche, hınç duygusu için şu ifadeleri kullanmıştır:

“Seçkin insan, kendisine karşı güvenle ve açıklıkla yaşarken, hınç’ın insanı ne içten, ne saf ne de kendine karşı dürüst değildir. Onun ruhu şaşı bakıyor; onun akli sığınacak yerleri, gizli yolları ve arka kapıları seviyor, saklı olan ona kendi dünyası, kendi güvenliği, kendi tesellisi gibi geliyor; o suskun kalmayı, unutmamayı, beklemeyi, geçici olarak kendini küçültmeyi, kendini küçük düşürmeyi iyi biliyor” (Nietzsche, 2010a: 37).

Nietzsche, efendi ahlakına sahip olan seçkin insanı, tutumlar karşısında tepkilerini anlamlık olarak gösteren olarak tanımlarken hınç insanını; tepkilerini biriktiren, intikam arzusu ile beslenen insan olarak betimlemiştir. Efendi ahlakının temel prensibi olumlama iken köle ahlakında temel prensip kendi gibi olmayanları yadsımadır. Bu nedenle köle ahlakı insanları için dış dünyada bulunan her şey düşman olarak kabul edilmektedir (Scheler, 2015: 22).

Efendi ve köle ahlakının her ikisi de ihtiyaca binaen ortaya çıkmış türler ve topluluklardır. Zaman içinde toplumlar değişikliğe uğramış ve bir takım değerler işlevini yitirmiştir. Tahribata uğrayarak işlevsizleşen bu değerler için gerekli iyileştirmeler sağlanmadığında ahlaki sistemlerde bazı bozulmalar meydana gelerek ahlakta bir takım hastalıklar ortaya çıkmaktadır. Nietzsche bu bozulmaları üç tip olarak değerlendirmektedir. Bunlardan ilki; sürü insanın meylettiği güç istencidir. Güç istenci bütün insanlarda mevcut bir duygudur. Ancak kölelerin güç istenci; içgüdüsel bir istenç olarak zuhur ettiği için insanlığa zarar verecek nitelikte bir istenç meydana gelmektedir. İkincisi; ahlakın bütün insanları eşit olarak kapsamaması hastalık belirtisidir. Nitekim zayıf köle insanlar ile güçlü efendiler arasında fark olduğu aşikâr iken ahlakta fark gözetilmemesi yanlış bir tutumdur. Ona göre köleler kendi ahlak kurallarına uymalı ve bunun dışına çıkmamalıdır. Üçüncüsü ise; kölelerin kurtuluşu din adamlarında görmelerinden kaynaklanan bozulmalardır. Köleler ve din adamlarının oluşturduğu bu dejenere edilmiş toplumlar ahlakta *décadence* yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Zira papalarda diğer insanlar gibi güce yönelme ihtiyacı güderek ahlakın çöküşünde oldukça etkili olmuşlardır (Baykan, 2000: 30-32).

Nietzsche için topluluk halinde yaşamak ister efendi için olsun isterse köle için; yadsınacak ya da kabul görmeyecek bir durum değildir. Nietzsche'nin karşı çıktığı ve eleştirilerinin odağı olan durum *décadence* ahlakıdır.

2.3.2. Ahlak problemi

Nietzsche için kendinden önceki tüm ahlak yargıları bozulmuş sistemlerden oluşmaktadır. Ona göre toplumun ahlak yargıları da dinsel yargılar gibi hayali odaklara dayanmaktadır (Nietzsche, 2009: 49). Ona göre ahlaklılık ya isteyerek kabul edilmiş olunsun ya da zorla dayatılmış olsun; çok eskiden geçerliliği kabul edilmiş bir takım kurallara boyun eğmekten başka bir şey değildir (Kuçuradi, 2021: 25).

Nietzsche'ye göre ahlaki sistemler, dünyayı anlama ve anlamlandırma üzerine etkileri olmayan faktörlerdir. Öte yandan başarılı olmanın ve insanlar arası etkileşimi korumanın en önemli aracı konumundadır (Danto, 2002: 57). Nietzsche, kaynağını ahlak ve dinden alan her yargının, yanılığdan başka bir şey olmadığını öne sürmüştür. Çünkü ahlak salt bir işaret dili ve semptomlar birliğidir (Nietzsche, 2009: 35-40).

Nietzsche ahlakın kökeninde, insanın toplumlar halinde yaşamasının doğrudan bağlantılı faktörler olduğunu savunmaktadır. Ona göre her türlü ahlakın temeli kolektif yaşam stilini benimseme ile ortaya çıkmıştır. İlk önceleri acıdan kaçmak ve güvenliği sağlamak amacıyla bir araya gelen topluluklar zamanla bunu akışkanlıklara ve içgüdüsel tutumlara döndürmüş ve ahlakın temelini oluşturan sürüler oluşmuştur (Küçük, 2017: 52).

Nietzsche insanların topluluk halinde içgüdülerine yönelik *Şen Bilim* adlı eserinde şu ifadeleri kullanmıştır:

“Nerede ahlakla karşılaşsaksak orada değerlendirmeler ile insan itki ve eylemlerinin kademeli düzeni ile karşılaşırız. Bu değerlemeler ve bu kademeli düzenler her zaman topluluğun ve sürünün ihtiyaçlarının ifadeleridir. En fazla menfaat sağlayan ve ikinci, üçüncü derecede menfaat sağlayan aynı zamanda, bütün bireyler için de en yüksek değer standardını oluşturur. Ahlak, bireyi sürünün bir fonksiyonu olarak eğitir ve bireye sadece bir fonksiyon olarak değer atfeder. Farklı toplulukların korunmasının şartları da farklı olmuştur, bu yüzden farklı ahlaklar ortaya çıkmıştır. Gelecekteki sürülerin, toplulukların, devletlerin ve toplumların şekillerinde asli değişiklikler olacağını göz önünde tutarsak ileride çok farklı ahlakların ortaya çıkacağını tahmin edebiliriz. Ahlak bireydeki sürü içgüdüsüdür” (Nietzsche, 2021: 91)

2.3.3. Tanrı ve Hristiyan Teolojisi

Nietzsche'ye göre, zayıf ve güçsüz insanların bir araya gelerek oluşturduğu erdem ve ahlak ilkelerine değer atfetmede en büyük etken Hristiyanlık dinin çıkışı ve yayılmasıdır. Topluluk halinde yaşayan sürü insanlar için Hristiyanlığın kabulü ahlak ilkelerinin kurumsallaşması noktasında çok önemli bir adımdır. Tanrı bütün evreni ve varlıkları yaratmış ve kendinin azametini ve büyüklüğünü onlara göstermiştir. Tanrının iradesi tüm evrene bir ışık hüzmeleri gibi yansımaktadır. Tanrı, tanrısal gücünü kanıtlamak için insanın kendisine asi davranmasına izin vermiş ve böylelikle ilk günah işlenmiştir. İlk günah, insanın kovulmuş bir yaratılan olarak yeryüzüne inmesine sebep olmuştur. Yeryüzü ve dünya hayatı insan için sadece bir cezalandırma sürecidir. Tanrı insanların günahlarından arınması için onları yeryüzüne göndermiştir. Belli bir zaman sonra tanrı İsa-Masih şeklinde zuhur ederek insanlara dünya hayatında iyi ve kötünün sınırlarını belirlemiştir. İnsanın kurtuluşu erebilmesinin tek yolu belirlenen kuralları eksiksiz bir şekilde yerine getirmek ve gayret göstermektir. Ancak insanlar dünya hayatında da tanrıya karşı gelmiş onun buyruklarını yapmamak bir yerde onlara kurtarıcı olarak gönderilen İsa'ya dahi kötülükler yapmış ve günah işlemişlerdir. Bunun

bir sonucu olarak kurtarıcı İsa yeryüzünden geri çekilmiş ve tanrının yeryüzündeki tek temsilcisi kiliseler olmuştur (Dedeoğlu, 2002: 62-64).

Nietzsche, Hristiyanlığın bu yaklaşımını İsa'nın yeryüzünden çekilmesi ile tanrının ölümü olarak ele almıştır. Kiliseler tanrının mezarı ya da türbesinden başka bir amaç taşımamaktadır. Tanrının ölümü ile sürülere lider olmak isteyen kilise papazları; insanları kendi isteklerine göre yönlendirmiştir. Nietzsche, din adamlarının otorite ve güç peşinde koşan ve bu uğurda insanları belirli emirler ve semboller çevresinde kandıran kişiler olduğunu öne sürmüştür. İnsanlar toplu yaşama içgüdüleri ve dışlanma korkuları nedeniyle; din adamlarının tüm kurallarını kabul etmişlerdir. Bununla birlikte din adamları içinde buldukları durum bozulmasın diye sıklıkla insanlara ilkelerin ve değerlerin değişmesinin imkânsızlığını dikte ederek zihinlerinin karışmasının ve gözlerinin açılmasının önüne geçmişlerdir. İnsanların egolarını aşarak itaatte bulunmaları halinde hem bu dünyada hem de öte dünyada saadeti elde edebileceklerine inandırarak kendilerine bağlamışlardır (Dedeoğlu, 2002: 64-65).

Nietzsche, tanrının ve kilisenin buyrukları olan “yapmalısın!” buyrukları ile din adamlarının insanları yönlendirdiğini öne sürmüştür. Din adamları kutsal metinlere sıradan halktan daha çok hâkim oldukları iddiasıyla bu buyrukları elinde tutmuş ve insanları belirli bir kalıba sokmaya çalışmışlardır. Böylece tanrının sevgisini kazanmak isteyen her bireyi yolu din adamlarından geçmek zorunda gibi bir algı yaratmışlardır. Hristiyan teolojisi, zamanla dünyayı ve yaşamdaki her şeyi aşağılayarak hiçlik noktasına getirmiştir (Dedeoğlu, 2002: 65-67).

Din adamlarına göre, uçsuz bucaksız denizlere bakarken ya da dev dağlara bakarken tefekkür içinde olunmalı ve tanrının büyüklüğü akıllara getirilmelidir. Ancak Nietzsche'ye göre böylesi bir durumda iken üst insan akla gelmelidir. İnsanın yaratıcı yönüne dikkat çeken Nietzsche için en önemli erek insanın üst insanı yaratmayı başarabilmesidir. Tanrı nasıl tahayyül edilebiliyorsa üst insan da o şekilde düşüncenin sınırlarını zorlamalıdır. Bu minvalde açıkça görülüyor ki Nietzsche, insan zihnini dipsiz kuyulara çeken bu tanrı betimlemelerinden kurtulmalıdır (Nietzsche, 2011a: 80).

Nietzsche, *Deccal* adlı eserinde Hristiyanlık teolojisi için şu ifadeleri kullanmıştır:

“Kişi, Hristiyanlığı telleyip pullamamalı, bezememeli: Hristiyanlık, bu yüksek tip insana karşı savaştır, bu tipin en temel iç güdülerini yasaklar altına aldı, bu içgüdülerden kötüyü, kötü kişiyi damıtmıştır...” (Nietzsche, 2012: 11).

Nietzsche için körü körüne itaat edilmiş tanrı ve din olguları insana sıkıntı verecek mefhumlardır.

Nietzsche, insanların neden bir tanrı tasvirine ihtiyaç duyduğu ve bunun bir sonucu olarak din olgusunun insanları nasıl etkilediği üzerine çıkarımlarda bulunarak felsefesinin temelini oluşturmuştur. Çıkarımlarının ve araştırmalarının sonucunda bir takım eleştiriler öne sürmüştür. Nietzsche için dinin kaynağında insanlara acıma duygusu ve buna müteakip zayıflık vardır. Bir başka deyişle din; zayıf kişilere duyulan merhamet ve acıma duygusundan beslenmektedir. Öte yandan din; insanların zayıflıklarından yararlanma eğilimindedir.

Nietzsche'ye göre dinler insanları tahrip etmiş, bölmüş ve zehirlemiştir. Hristiyanlığın çıkış amacı gönülleri tanrı sevgisi ile doldurmak ve ferahlatmak olması gerekirken; insanların kurallara ve buyruklara zorla boyun eğmesini sağlayan ve insanları güçsüz düşüren bir amacı ilke edinmiştir. Aciz kişinin tanrıya yakınlığı varsayımı empoze edilerek insan sefalet içinde bırakılmıştır ve bu döngünün bir sonucu olarak aciz kalan insan elde edemediği her şey için öte dünyada mükâfat edineceğini ummuştur (Demirhan, 2002: 42-43).

Nietzsche özelde Hristiyan teolojisini eleştirmiş olsa da genelde tüm teolojik olguları eleştirmiştir. İddia edilenin aksine dinin her türlü metafiziksel gerçeklikten uzak olduğunu; insanları ve de dolayısıyla toplumları *décadence* durumuna sürüklediğini savunmuştur. Onun düşüncesine göre insan tanrının değil tanrı insanın eseridir. Her şey oluş ve akış içinde bu dünya üzerinde devam etmektedir. Öte dünya ve tanrı inancı başta olmak üzere gerçeklikten yoksun her türlü fikir reddedilmelidir (Nietzsche, 2011a: 24-27).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NIETZSCHE'NİN KANT'IN AHLAK FELSEFESİNE YÖNELTİĞİ ELEŞTİRİLER

3.1. KANT VE NIETZSCHE'DE AHLAK OLGUSU

Felsefe tarihinde, konu ahlak üzerine eleştiri yapmak olduğunda akıllara ilk gelen isimlerden biri Nietzsche'dir. Nietzsche, bir konu üzerine düşüncelerini ifade ederken dahi konuyu eleştirilerine çekebilen bir filozoftur. Özellikle ahlak kavramı, Nietzsche için üzerine en çok düşünülen ve eleştiriye açık kavramdır. Bu yüzden ki Nietzsche felsefesinin, söz konusu insan olunca en önemli çalışma alanı ahlak felsefesidir. Nietzsche'nin ahlak üzerine düşüncelerinin temelinde, hem akıl üzerine yorumlamalar yapabilmek hem de bu yorum ve eleştirilerden nasıl sorunların doğacağını ve doğan sorunlara nasıl çözümlenmeler yapılacağını görebilme amacı bulunmaktadır.

Nietzsche'yi çoğu filozoftan ayıran en belirgin özelliği; geleneksel metafizikçilere nazaran, daha fazla bütünlükçü bir tavır ile mantık sınırları dâhilinde, birbirinin devamı niteliğinde ve sistemli bir felsefe yürüten biri olamamasıdır. Nitekim hemen her eserinde açıkça görüldüğü üzere; görüşlerin parça parça ifade eden, kısmen kökensel çelişkiler yaratan ve düşüncelerini aforizmalar halinde ileten bir filozoftur. Nietzsche için köken üzerine çelişkiler yaratmak özgür düşünmenin önemi açısından olumlu bir durum içermektedir. Öte yandan, Nietzsche felsefesi açık seçik ifadelerle bezenmiş akıcı bir dil kullanılarak oluşturulmuş bir felsefe değildir. Çoğu zaman eserlerinde kullandığı metaforları ve hicivli dili ile aforizmalar halinde sunduğu düşüncelerinde, sorunların çözümlenmelerine dair ifadeler doğrudan ifade edilmemektedir. Bu nedenle, ahlak kavramı üzerine farklı eserlerinde yaptığı değerlendirmeler bütünü onun ahlak anlayışını ya da ahlak öğretisini bizlere sunmaktadır aksi takdirde onun eserlerinde ahlak felsefesi üzerine sınırları belli, içeriği açık seçik ifade edilmiş ahlak düşüncesi bulunmamaktadır. Nietzsche'nin eserlerinde böyle bir dil ve düzen kullanmasının sebebi, herkes için tek bir ahlak öğretisi sınırları çizmek yerine; eserlerini okuyanları derinlemesine bir ahlak eleştirisi süzgecinden geçirerek herkesin kendi ahlak kurallarını belirlemelerini sağlamak istemesidir. Nitekim ona göre kişinin kendi yolunu bulabilmesi için ilkin kaybolması gerekmektedir. *Böyle Buyurdu Zerdüşt* adlı eserinde bu durumu şu ifadelerle anlatmıştır:

“Buldunuz beni; kendinizi aramadan daha. Böyle yapar bütün inananlar; bundandır hep az değer taşıması tüm inancın.

Beni yitirin, kendinizi bulun diyorum şimdi size; ancak beni tümünden yadsıdığınız gün geri döneceğim size...” (Nietzsche, 2011a: 53).

Nietzsche’ye göre ahlaki öğretiler çerçevesinde eleştiriler; eleştiri yapılan konu üzerine eleştiri son bulduğu zaman bitmez: tam aksine bir konu üzerine yapılan tüm eleştiriler tam olarak ondan sonrası için geçerlidir. Eş deyişle Nietzsche, ahlak üzerine bir formül yazmak niyetinde değil; ahlak felsefesi üzerine bir muadil olarak sunduğu eleştirilerinin nelere sebebiyet verebileceğini görmek istemektedir. *Ahlakın Soykütüğü Üzerine* adlı eserinde bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Aslında o zamanlar gönlümde, ahlakın kökeni üzerine kendimin ya da başkalarının hipotezciliğinden çok daha önemli bir şey yatıyordu (daha doğrusu: ahlakın kökeni ile amaca götüren birçok araçtan sadece biri olması nedeniyle ilgileniyordum). Beni asıl ilgilendiren ahlakın değeriydi... - ve sonunda yeni bir talep duyurur kendini. Neymiş bu yeni talep söyleyelim haydi: ahlaksal değerlerin bir eleştirisine ihtiyacımız var; bu değerlerin değeri sorgulanmalı her şeyden önce...” (Nietzsche, 2010a: 11-12).

Nietzsche, ahlaksal değerlerin bir eleştiriden geçmesi gerektiğini savunmaktadır. Tüm değerlerin yeniden değerlendirilmesinin yolu budur. Öte yandan Nietzsche felsefesinde spesifik bir ahlak felsefesi eleştirisi aramak doğru olmayacaktır. Onun bütün felsefesi içinde parça parça bulunan ahlak eleştirilerinin yanı sıra tüm eserlerinin arka fonunda ahlak felsefesinin eleştirisi mevcuttur. Nietzsche geleneksel ahlakı şu sözlerle eleştirmiştir:

“Platon’dan itibaren Avrupa’daki felsefe mimarları kurdukları şeyleri neden boşuna kurmuşlardır?... Doğru yanıt aslında tüm filozofların ahlakın baştan çıkarıcı etkisiyle kurmuş olmalarıyla ilgilidir; hattan Kant’ın bile – bakıldığında kesinliği, “hakikati” ama aslında “yüce ahlak yapısını” amaçlamalarıyla ilgili” (Nietzsche, 2011c: 2-3).

Nietzsche’nin ahlak felsefesi üzerine eleştirileri; yalnızca bir ahlak eleştirisi olmasının dışında, içerisinde felsefe ve ontoloji eleştirileri de barındıran bir eleştiri çeşididir. Nietzsche, hakikat anlayışına yönelik eleştirisi ile inanç sistemlerine yönelik bir karşı duruş sergilemiştir. Onun bu karşı tutumu; ontolojik anlamda varoluşa özen daha çok değer veren Hristiyanlık özcülüğüne bir eleştirel tutumdur. Bu minvalde, özellikle Kant, en çok eleştirdiği filozoflardan biridir. Nietzsche, Kant ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

“Dörtte üçü papazların, muallimlerin oğullarından oluşan Alman eğitimcilerin dünyası Kant’ın ortaya çıkışıyla neden bu denli büyük bir sevince

bürünmüştür ki – Kant’ın daha iyiye doğru bir değişimin işareti olduğu düşüncesini Almanlar neden bu kadar benimsemiştir (bugün bile bu benimsemenin yankılarını duyabilirsiniz)? Alman eğitimcilerin teolojik içgüdüsi, bu noktada neyin yeniden olanaklı olduğunu hissetmiştir... Eski ideale giden gizli bir yol açılmıştı; ‘hakiki dünya’ görüşü, ahlakın dünyanın özü olduğu görüşü (- varolan gelmiş geçmiş en berbat iki yanlış!) şimdi tekrar (oldukça kurnaz bir kuşkuculuk sayesinde), katlanabilir olmasa da, en azından artık çürütülemez kılınmıştı... Akıl, aklın doğruluğu, ulaşamıyordu oraya... Gerçeklik ‘sadece görünüşler’ haline getirilmişti; ‘hakiki dünyanın varlığı’ denilen ve baştan aşağı yalan olan şey gerçekliğin içine işlemişti... Kant’ın başarısı yalnızca bir teoloğun başarısıdır: Kant, tıpkı Luther gibi, Leibniz gibi, zaten kırılan olan Alman doğruluğunun üzerine binmiş yeni bir külfetti” (Nietzsche, 2012: 16).

Nietzsche için Kant’ın çalışmaları bir teologdan farksızdı. Onu bir filozoftan çok felsefeyi teoloji kanıyla bozmaya çalışan; Hristiyan kültürünü ahlakta a priori ilkeler olarak düzenleyerek yeniden satışa sunan bir teolog olarak görmektedir (Nietzsche, 2012: 16-17).

3.2. NIETZSCHE’NİN AHLAK ELEŞTİRİSİ

Nietzsche, üslubu ve eleştirileriyle felsefe tarihinin en ilgi çekici figürü olmakla birlikte günümüzde halen daha düşünceleri ile dikkat çekmeye devam eden bir düşündürüdür. 19. yy Avrupa’sına hâkim olan düşünce krizleri arasında filizlendirdiği düşünceleri ile yaşadığı çağın düşünce sistemlerine ve Hristiyanlığa karşı adeta savaş açmıştır. Nietzsche tüm değerlerin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini öngörerek, mevcut değerlerin tüm kabullerini reddetmiştir. Nietzsche, yaşamı ve insanı yücelten bir yaşam ve oluş filozofu olarak Batı metafiziğinin ve bir inanç sistemi olarak Hristiyanlığın yaşamı ve insanı aşağılamasına, köreltmesine ve ölüm döşegine getirmesine kayıtsız kalmamıştır. Nietzsche’ye göre, Sokrates ile başlayan Batı metafiziği ve Hristiyanlığın doğuşu ile birlikte yükselen değerler insanları gerçeklikten uzaklaştırarak, insanları aciz ve güçsüz varlıklar haline getirmiştir. Yani Nietzsche’nin yaşadığı çağın talihi Sokrates ve Platon ile başlayan Batı metafiziği ve Hristiyanlık tarafından karartılmıştır. Sokrates ve Platon ile birlikte inşa edildiğini düşündüğünü tüm Batı metafiziğine hakim olan düşünüşte insanın sadece akıl ve ahlak varlığı olarak görülmesi, insanın irrasyonel yönünün aklın egemenliğine teslim edilmesi, aklın rehberliğinde yaşamını sürdüren teorik insanın yüceltilmesi, değişen duyuşal dünya ile durağan aşkın dünya arasındaki ikiliğe dayanan bir dualite yaratılması, oluşun arkasında kalıcı ve değişmeyen öz arayışlarına girilmesi, hayatın erekselliğe mahkum edilmesi, hedef, birlik, varlık kategorileriyle dünyaya değerler biçilmesi yer

almaktadır. Nietzsche'nin halkın Platonculuğu olarak nitelendirdiği Hristiyanlık insanı daha doğuştan suçlu ve günahkar olarak kabul ederek değersizleştirmektedir. Dünyayı insanların acı çekeceği, gözyaşı döküleceği bir yer olarak gösteren Hristiyanlık insanlardan bütün dünyevi zevklerden kendilerini uzak tutarak öte bir dünyaya kavuşmak umuduyla çile çekmelerini beklemektedir. Nietzsche, ilk günahın ağırlığı altında ezilen bir insan tipi yarattığı için Batı metafiziğinin kendisini en büyük günah olarak değerlendirmiştir. Aslında Nietzsche için insan doğasına aykırı olan her durum günah niteliğine sahiptir. Bu bağlamda Nietzsche en günahkâr insan prototipi olarak din adamlarını işaret etmektedir. Nietzsche'ye göre yaşam başkasına ihtiyaç duyulmadan ve başkasından medet umulmadan yaşanmalıdır. O, Hristiyan ahlakının kalıplaşmış değer yargılarını kabullenen kişilerin doğallıktan uzaklaştığını gördüğü için doğallığı ve yaşamı olumlayan bir düşünce fikri üzerine ahlakı temellendirmeyi uygun görmüştür. Çünkü insanı gerçeklikten ve doğallıktan soyutlayan ahlak anlayışları insanın yaşam enerjisini düşürerek değerler alanında anlam krizlerine sebep olmaktadır. İnsanlara sunulan ve saygı duyulması istenen ahlak, doğallığın ve yaşam içgüdülerinin karşısında yer almaktadır. Bu nedenle Nietzsche insanlar için gerçekte çok önemli olan şeylerin, ona en yakın olanla, bazen sahte bir küçümseme ile hor görüldüğünü söylemektedir. Örnek olarak sadece yaşamak için yemek yenir denmesini göstermekte ve bunun tıpkı şehvetin asıl niyetinin sadece çocuk yapmak olduğunu söylenmesi gibi lanet olası bir yalan olduğunu belirtmektedir. O, yemek yemek, barınmak, giyinmek, ilişki kurmak gibi en yakın olan şeyleri sürekli doğal ve genel bir düşüncenin ve değişikliğin nesnesi haline getirmeyip, aksine onur kırıcı olarak kabul edilmesinden şikayet etmektedir (Nietzsche, 2010c:12).

Nietzsche'nin eserlerine bakıldığında ahlakı insanlar için sanki bir baş belasıymış gibi ele aldığı sanılabilir. Fakat Nietzsche ahlak konusunu iki yönlü irdelemektedir. İlk hayatin çöküşü bakımından ele alındığında ahlak *décadence* içgüdüünün kendisidir. İkinci olarak hayatın yükselen görünüşü bakımından ele alındığında ahlak, canlılığı koruma içgüdüünün eseridir. Hayatın yükselişi manasında yaratıcı perspektiften ahlak, sürü içgüdüüne ya da topluluk içgüdüüne bağlıdır. Nietzsche'ye göre ahlakın kökü insan fizyolojisinde yer alan topluluk şeklinde yaşama ihtiyacının bir ifadesidir. Ahlak, sürü insanın hayvani vasıflarını ehlileştirir. İnsanların bir arada barış içinde yaşayabilmeleri adına saldırganlıklarını evcilleştirmeleri gerekmektedir. Bunu

sağlayan ahlaktır. Ahlak, yeni ve daha yüksek yaşam formlarını yaratabilmek için temel biyolojik enerjinin kontrolü ve dönüşümünü sağlamaktadır. Aslında ahlak değerlendirmeler temelde duyguların ve ihtirasların ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle ahlakın kaynağı ulvi, uhrevi ilkeler değil, gerçek şartlar, tabii durumlardır. Ayrıca ahlak zayıfları ümitsizlikten korumaktadır. Bu açılardan ahlak temel hayat kanunu olan güç istencinin bir ifadesi anlamına gelmektedir (Baykan, 2000: 23-27).

Hayatın çöküş yönü perspektifinden ahlakın değerlendirilmesinde Nietzsche işlevini kaybeden kuralların yine de hâkimiyetlerini sürdürerek insanları baskı altında tutmasını eleştirir. Çünkü ahlak, tabii ihtiyaçlardan kaynaklanır ve bu kuralların işlev gördüğü toplum şartları zaman içinde değişir. Fakat Nietzsche toplumlardaki ahlaki değerlerin sürü insanın ahlaki değerleri olduğunu ve insanların diğer varlık imkânlarının gelişmeleri önünde bir engel teşkil ettiğini söylemektedir. İnsanlığın varlığını sürdürmek için sürü içgüdüleri gereklidir. Nietzsche'nin buna itirazı yoktur. O, kontrolden çıkmış ve diğer içgüdüleri tahakküm altına alan kontrolsüz sürü içgüdüüne karşı çıkmaktadır. Sürü içgüdüünün üstünlük kazanması diğer yaşam güçlerini yok edecek kadar baskılamakta ve insanlığı soyu tükenme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Çünkü hastalıklı sürü insanının değerleri yüce değer yargıları olarak kabul edilerek insanlığa hâkim olmuştur. Hâlbuki sürünün fikirleri sürüde hükmetmeli ve sürünün ötesine çıkmamalıdır. Nietzsche insanlığın bu dejenerasyonunda din adamlarının rolünün altını çizerek kendi kendini idareden aciz olan sürünün muhakkak bir çobana ihtiyaç duymasından ve papazların bu durumu bir koz olarak kullanarak ahlak aracılığıyla insanları kontrol altında tuttuklarını söylemektedir (Baykan, 2000: 28-32).

Nietzsche yeryüzünde bulunan insan tipolojisinden yola çıkarak mevcut iki tür ahlakın varlığından söz etmektedir. Bunlar birbirine zıt kutuplarda bulunan efendi ahlakı ve köle ahlakı olarak tanımlanmaktadır. Bu ayrımın temelinde insanların güçlü ya da zayıf olması vardır. Köle ahlakı, zayıf, güçsüz karakterli insanların oluşturduğu bir ahlaktır. Efendi ahlakı ise kendilerine güvenen, güçlü, sağlıklı insanların oluşturduğu ahlaktır (Cevizci, 2008: 243). Nietzsche'ye göre tüm Batı dünyası köle ahlakının tesiri altındadır. Köle ahlakı toplumdaki sefil, yoksul, güçsüz, acı çeken zayıf insanların yanında yer alarak, soylu ve güçlü insanları lanetli, uğursuz olarak niteler. Köle ahlakı

zayıfları, sefilleri, güçsüzleri korumak için vardır. Toplumun zayıf kesiminin işine yarayan şeyler genel- geçer hale getirilerek, toplumsal alanın ölçütü olmuş ve daha sonra bütün Batı kültürü ele geçirmiştir. Nietzsche köle ahlakının bu kadar yaygın hale gelmesini eleştirilerinin hedefi haline getirmiştir. Köle ahlakının temelinde zayıflık boyun eğme ve itaat etme vardır. Sürünün baskısı altında kalan ve sürüye bağımlı hale getirilmiş insanların ahlakı, köle ahlakıdır. Köle ahlakına sahip bireylerde sürünün aklının dışına çıkmak ve kendi gözleriyle görerek değer yargılarını bireysel olarak oluşturmak oldukça güçtür. Sürünün çıkarlarına uygun olan her şey köle ahlakına göre yararlı ve iyi olarak kabul edilmektedir. Soylu, güçlü ve yaratıcı insanların erdemleri yok edilerek aciz, zavallı ve köle ruhlu insanlara ait erdemler baş değer haline getirilmiştir ve bu durum tüm Batı dünyasına yayılmıştır. Batı'da yaşanan gelişmeler köle ahlakını beslemiştir. Aydınlanma döneminde Kilisenin de etkisini yitirmesi ile akıl ve deney, toplumsal açıdan dinin bıraktığı boşluğu doldurmaya çalışmıştır. Ancak Nietzsche için bu değişim de yeterli değildir. Nitekim doğüstü putların yerini, bilimin putları almıştır. Nietzsche'ye göre bilim değerler üretebilme ve insanı yaşamış olduğu *décadence* durumundan kurtarması olanaksızdır. Modern bilimin öne sürdüğü, sağlıklı ve mutlu uzun yaşam vaatleri dinlerin öte dünya refahı olarak vadettikleri düşüncelerinden farksız değildir.

Nietzsche'ye göre sürü içgüdüsünün varlığı yaşamın temel dinamikleri için zararsızdır. Ancak sürü içgüdü kontrolünden çıkarak tüm içgüdüsel tutumları baskı altına alırsa zararlı bir forma dönüşür. Öte yandan sürü içgüdü, topluma zayıflık ve acı çekme gibi zararlı duyguları dayatmaya kalkışırsa da zararlı konuma gelir. Nietzsche, ahlaklılığın içgüdüleri baskıladığını öne sürmektedir. Bu minvalde sürü insanının bağlı olduğu köle ahlakı içgüdüleri engellediği için zararlıdır. Çünkü insanı doğallığından uzaklaştırmakta ve kendine yabancı bir varlık haline getirmektedir. Böylece onun *Ahlakın Soykütüğü Üstüne* adlı eserinde dile getirdiği durum ortaya çıkmaktadır: Dışarıya boşaltılamayan tüm içgüdüler içe döner (Nietzsche, 2010a: 100). İçgüdülerin dışarı atılımının engellenmesiyle intikam ve hınç duygularının batırılması ve kişinin kendi içine doğru akması durumu sözkonusudur. İçgüdülerin bastırılmasıyla oluşturulan bu ahlaki atmosfer zamanla yaşama karşı hıncın da doğuşuna neden olmaktadır.

Batı metafiziğine bakıldığında bir dualite yaratılmaya çalışıldığı görülmektedir. Oluşturulan görünüm-varlık, öz-tezahür, kendinden olan şey-benim için olan şey, sahici-sahte, ruh-beden gibi ikilemlere dikkat çeken Nietzsche, böylesi metafizik anlayışlarda bir tarafa olumlu diğer tarafa olumsuz mana yüklenerek bir taraf diğeri için feda edilmiştir. Bu ikili zıtları Hristiyanlıkta da görmek mümkündür. İşte felsefe, din ve bu ikisi tarafından inşa edilen ahlak Batı'nın kaçınılmaz yazgısının belirleyicisi olmuştur. Yaratılan dualitede dünyanın pislige bulaşmış hilkat garibesi olduğu düşünülürken duyuüstü bir dünyanın sahiciliğine ve ihtişamına inanılır (Nietzsche, 2011a: 232). Görülemeyen, işitilemeyen, duyumsanamayan şeyler kıymetli ve kutsal, duyularla algılanabilen, dokunulabilen şeylerin olduğu bir dünya baştan çıkarıcı ve kötü dünya olarak anlaşılır (Nietzsche, 2011c: 43). Bu nedenle mevcut ahlakın istekleri mutlaktır ama içeriği empirik değildir. Hâlbuki insanlar arası ilişkilerde belirmesi gereken ahlak duyuüstü, aşkın bir dünyanın hakikatlerini yansıttığı için gerçeklikten uzaktır. Nietzsche'ye göre maddi, kirli ve kasvetli bu dünya ile maddi olmayan, sahici bir dünya arasında insana biçilen rol arzularını, tutkularını öldürmesi, bedenini ve bedeninin isteklerini umursamamasıdır. Oysa Nietzsche'nin ısrarla bağlı kalınmasını istediği yeryüzünün karşısına hayali bir dünya koymak yeryüzünü ve yeryüzündeki yaşamı, insanın yeryüzündeki her türlü yaratıcılığını, asillliğini, neşesini hiçliğin eline teslim etmektir. Bedenin küçümsenip aşağı çekildiği halde ruh tam tersine yükseltilmektedir. Ona göre bedeni aşağılayıp küçük düşürmek, bedene acı çektirmek, ihmal etmek gibi durumlar bastırılmış ve gergin ruhlar yaratmaktadır. Nietzsche bir yaşam filozofu olarak bedenin küçümsenmesine karşı çıkmış ve bedenin ruhtan daha önemli olduğunu vurgulamıştır. *Böyle Buyurdu Zerdüşt* adlı eserinde "Bedeni daha iyi tanımladığımdan beri, ruh benim için artık sözüm ona bir ruh ve ebedî olarak tanımlanan her ne varsa bu da bir tasavvurdur." (Nietzsche, 2011a: 150-151) sözleriyle bedenin yüceliğini ortaya koymuştur. Yine aynı eserinde sağlıklı bedenin sesini dinlemeyi öğütlemektedir. Çünkü ona göre sağlıklı bir beden dürüstçe konuşur, saftır, yeryüzünün anlamını anlatır (Nietzsche, 2011a: 57).

Nietzsche'ye göre ahlak, acıma ve merhamet gibi erdemleri yücelterek yaşam sevincini yok etmektedir. Onun zavallılara ve acı çekenlere ait erdemler olarak gördüğü merhamet ve acıma insanı güçten düşürür, aciz bırakır, yaşamın gücünü eksiltir. Acıma ve merhamet yüzünden insan kendi varoluşunu ortaya koyamaz. Köle ahlakına özgü

olan bu erdemler sürünün güç elde etmesi adına tutkuların ortadan kaldırılması istemektedir. Nietzsche, tutkuların olmadığı bir dünyada yaşam emaresinin de bulunmayacağını savunmuştur. Nitekim yaşam her türlü zorluğa rağmen sevimli ve olumlanmalıdır.

Nietzsche, sürü içgüdüsüne sahip köle ahlakının yeni değerler üretebilme potansiyeli olmadığını düşünmektedir. Bununla birlikte köle ahlakına sahip toplumsal bilinç, ahlaki değerleri nesilden nesle aktarmaktadır. Ona göre ahlaki açıdan miras yolu ile gelen bu miras, basmakalıp değer yargılarının güncelliğini korumasına sebep olmaktadır. Köle ahlakı için toplumsal değerler kutsal kabul edilerek boyun eğilmesi gereken normlar formuna dönüşmektedir. Nietzsche'ye göre "Çalmayacaksın! Öldürmeyeceksin!" gibi buyruklar kutsaldır, onlar önünde diz çökülür, baş eğilir, sonuçlarına katlanılır (Nietzsche, 2011a: 229). Bunlara koşulsuz, şartsız itaat edilmesini emreder. Korku ve umut bir silah gibi kullanılarak insanların bu kurallara uyması sağlanır. Çünkü otoriterlerce öyle buyrulmuştur. Bu hedefleri insanın kendisi koymamıştır, kendi dışındaki otorite tarafından böyle olması istenmektedir. Oysa insanın kendi yaşamının sorumluluğunu almasını isteyen Nietzsche için köle ahlakının yapmalısın ya da yapmamalısın buyrukları insanın iradesini bağlar ve onun üzerinde egemenlik kurar. Nietzsche, insanların her zaman birkaç kat bağımlılık içinde yaşadıklarını, onların bu duruma o kadar çok alıştıklarını ve zincirlerin baskısını artık hissetmediklerini söylemektedir (Nietzsche, 2010c: 16). Buna ilaveten ahlakın geçmişin suçunun ve günahının insanın sırtına yüklenmesiyle oluşturulan vicdan azabı ile insanın kıpırdıyamaz hale getirilmesini de eleştirmektedir.

Nietzsche'ye göre insan, içgüdülerinin ve dürtülerinin bir sentezidir. Ahlak ise bu sentezde içgüdülerin karmaşık dünyasına yerleşmiş en önemli disiplindir. Ona göre insan toplumsal inşada yeryüzünün efendisi konumundadır. Bu nedenle insan, bünyesinde güç istenci taşımalı ve güç istencinin peşinden koşmalıdır. Zira insanın içindeki güç istenci onun efendi olma arzusu ile doğru orantılıdır. Efendi ahlakı, hem zihinsel hem de bedensel olarak güç istenciyle kuşatılmış insanın ahlakıdır. Efendi ahlakına sahip insanın yaşamında toplumsal değerlerin yanı sıra, mükemmellik, hırs ve zenginlik gibi kendinin gerçekleştirilmeye yönelik değerler mevcuttur. Bu sebeple Nietzsche'ye göre efendi ahlakı, yaşamı olumlayan bir ahlak anlayışıdır. Öte yandan efendi ahlakı yine efendi ahlakına sahip güçlüler tarafından onaylanan bir ahlak türüdür.

Nietzsche'nin yaşadığı çağın kabullerine, inançlarına ve değer yargılarına başkaldırması ve yeni değerler oluşturmak istemesi, onun ahlak felsefesinde kalıplaşmış kavramlara nasıl anlamlar yüklediği ile doğru orantılıdır. Nietzsche var olan tüm değerleri yıkma misyonunu kendi felsefesine yansıtmış ve bunu kendine görev edinmiştir. Bu bağlamda ahlaki perspektiften bakıldığında Nietzsche için 19. yy Avrupa'sının en önemli iki *décadence* unsuru modernizm ve Hristiyanlık inancıdır. Hristiyanlık inancının Tanrı kavramı ile ortaya koyduğu tüm putlar Aydınlanma ile birlikte modernizm başlığı altında akıl kavramına geçmiştir. Her iki durumda zararlıdır ve nihilizme götürmektedir.

Nietzsche'ye göre hâlihazırdaki ahlak ve onun kokuşmuş değerleri sorgulanmaya mecburdur. Zira toplumun tamamını etkileyen ahlaki değerlerin yaşamı ne boyutta etkilediği bilinmesi gereken bir husustur. Öte yandan halkın çıkış noktası ve dayanakları da irdelenmelidir. Ancak Nietzsche için sorgulanması gereken ahlak, Sokrates'ten beri süregelen Batı metafiziğinin ve Hristiyanlığın ortaya koymuş olduğu değerlerdir. Bunlar insanın kendini geliştirmesinin önündeki en büyük engeldir. Bu bağlamda Nietzsche'nin öncelikli amacı insanın kendine ulaşmasını sağlayabilmek adına köle ahlakının çürümüş değerlerinin yerine yaşam yanlısı değerleri geçirebilmektir. Ona göre sürünün değerlerinin alt edilmesi her halükarda çok daha iyi bir konuma varılacağına teminatıdır.

3.3. NIETZSCHE'NİN KANT'IN AHLAK ANLAYIŞINA YÖNELTİĞİ ELEŞTİRİLER

Nietzsche, kendinden önceki filozoflara nazaran ahlak felsefesi bağlamında oldukça farklı bir düşünce geliştirmektedir. Öncelikli olarak Nietzsche insan ve yaşam için ayak bağı olarak gördüğü geleneksel ahlakın her türlü kalıplaşmış yargılarından kurtularak ahlakı imkânlı hale getirmeyi düşünmektedir. Ona göre, kişinin kendi fikirlerine uygun olarak ahlak anlayışı geliştirmesi gerekmektedir ve bu bağlamda Nietzsche, kendini ilk ahlak dışı insan olarak tanımlamaktadır (Nietzsche, 2010b: 68).

Nietzsche için ahlak, toplumların alışkanlıklarının bir sonucu olarak kişilerin güvenliğinin korunmasının başlıca aracıdır. Ona göre: “Ahlak, öncelikle cemaatin varlığını sürdürmesi için kullanılan bir araçtır. Ayrıca cemaati belli bir seviyede ve belli bir kalitede muhafaza etmek için kullanılır” (Nietzsche, 2010c: 41). Nietzsche din

adamlarının, türlerini güvence altına almak amacıyla tanrı ve din üzerinden insanları manipüle ederek insanlara köle ahlakı aşılacağını savunmaktadır. Bu bağlamda, ahlak kavramının felsefenin bir alanı olmasını, filozofların kiliseyi desteklemesi olarak yorumlamış ve “ahlaki dünya düzeni” kisvesi altında din adalarının ve filozofların, gelenekler ve tarihsel arka planla alay ettiğini öne sürmektedir (Nietzsche, 2012: 31). Nietzsche’ye göre ahlaki dünya düzeni, din adamlarının tanrıya iftira ederek kendi amaçları doğrultusunda insanları belli bir kalıba sokmak için kullandıkları bir araçtır. Bu tür bir ahlak, tanrının adını kötüye kullanmaktan başka bir şey değildir (Nietzsche, 2012: 31). Görüldüğü üzere ahlak Nietzsche’nin felsefesinde çözümlenmesi gereken en önemli problem olarak durmaktadır. Ona göre ahlak problemi; iyi ve kötü kavramı, istenç kavramı ve özgürlük kavramı gibi yanlış yorumlamış ve amaca yönelik ele alınmış kavramlardan kaynaklanmaktadır. Erken dönem düşüncelerinde Schopenhauer’ın felsefesinden etkilenerek tıpkı Kant’ı dogmatik uykusuna uyandıran Hume gibi Schopenhauer da Nietzsche’yi dogmatik uykusundan uyandırarak ahlak anlayışı temelinde fikirlerini geliştirmesine sebep olmuştur. Eserlerinde, Sokrates’ten Schopenhauer’a kadar gelen geleneksel ahlak öğretisini karşısına almış ve eleştirmiştir. Schopenhauer etkisinde ele aldığı ahlak anlayışının temelinde Schopenhauer’ın Kant’ın isteme kavramından etkilenmesi sonucunda ele alarak genişlettiği isteme kavramı temelinde bir ahlak eleştirisi bulunmaktadır.

Nietzsche’nin ahlaka yönelik eleştirilerinin başlıca konularından birini hiç şüphesiz onun Kant’ın ahlak felsefesine yönelik eleştirileri oluşturmaktadır. Oysa bir Aydınlanma filozofu olan Kant, başta epistemoloji ve etik alanlarda olmak üzere açmış olduğu çığırda felsefe tarihinin mihenk taşı olmuştur. Ama Nietzsche, Kant’ı kendisi için açık bir hedef haline getirmiştir. Ancak şu açıktır ki, Kant ve Nietzsche arasında, karşılıklı olarak doğrudan bir eleştiri söz konusu değildir. Bu bağlamda Nietzsche’nin tek taraflı bir saldırı gerçekleştirdiğini söylemek yanlış olmaz. Aydınlanma çağının felsefi geleneğinde akıl olgusu üzerinden oluşturulan fikir akımlarının Kant tarafından birebir domine edilmesi, Nietzsche’nin Kant’ı eleştirmesinin en temel sebeplerinden biridir. Bir başka açıdan bakıldığında, tarihsel perspektifte Kant, Sokrates’ten beri süregelen ve Hristiyan dünyasının da kabul ettiği felsefi geleneğin bir kırılma noktası olması hasebiyle, Nietzsche’nin tüm değerlerin yıkılıp yerlerine yenilerinin inşa edilmesi gerektiğini düşünmesi, Kant’ı eleştirisinin odak noktası haline getirmiştir. Nietzsche’nin

Kant'ın asla haberinin olmayacağı halde başlatmış olduğu bu savaş, felsefe tarihinde çok önemli bir yer edinerek; bir zaman sonra Nietzsche'nin de asla haberinin olamayacağı yeni cephelerde 20. yy.'ın ortalarına dek devam etmiştir.

Kant *Salt Aklın Eleştirisi* adlı eserinde insanın akli ve deneyimlerine bağlı olarak bilgiyi elde edebileceğini incelerken *Pratik Aklın Eleştirisi* adlı eserinde insan eylemlerinin belirleyicisi olan istencin tamamen akılsal bir belirlenimin ürünü olduğunu ele almaktadır. O, ahlaki eylemlerinin temelinde bulunan istencin tamamen akılsal bir zeminden hareketle şekillendiğini söylemektedir. Salt akıl epistemolojik manada empirik algı içerikleriyle ilişkiliyken, ahlaki irade bakımından aşkın bir konumlanmış söz konusudur. Teorik akıl fenomenler dünyasına yönelirken ahlaksal gerçeklik alanı olması gerekenler dünyasıdır. Burada akılsal bir özne yani numenal bir özne vardır. Böyle bir durumda insan kendi fiziksel varoluşundan ve empirik gerçekliğinden uzak bir akılsallık ve iradenin öznesidir. Bu transandantal soruşturma bağlamında, etikteki a priori unsurları araştırmaya yönelik Kant, evrensel ahlak yasasının odağına doğrudan doğruya akli yerleştirmesi, aklın insanlara mutluluk amacıyla verilmediğini, yasa koyucu olan aklın irade üzerinde doğrudan bir etkisi olduğunu, ahlak kurallarının pratik aklın zorunlu ve evrensel ürünler olduğunu benimsemesi ile rasyonalist bir etik geliştirmiştir. Ahlak yasasının bireylerden bağımsız nesnel bir olması ve evrensel bir geçerliliğinin bulunması ile Kant'ın etiğinin nesnelci, mutlakçı ve evrenselci olduğu söylenebilir. Ayrıca ahlaki her türlü sezgisellikten, deneysel içerikli olmaktan, içtepiden ve temayülden uzak tuttuğu için de formel bir etikdir (Cevizci, 2008; 178). Kant'ın ortaya koymuş olduğu ahlak felsefesine karşı Nietzsche temelli ve ayrıntılı bir etik sistem oluşturmaya çalışmaz. Kant'ın aksine Nietzsche nesnel değerlerin olduğundan ve ahlaki hakikatleri temellendirmek adına akli kullanmaktan söz etmemiştir. Zaten ahlaki olguların varlığını kabul etmeyen Nietzsche'ye göre ahlaklılığa yaklaşımın değişmesi şarttır. Ahlaki inançları temellendirmek yerine ahlaklılık sosyal bir fenomen olarak ele alınmalıdır. Bu nedenle Nietzsche ahlakın kökenlerine dair tarihsel ve psikolojik bir soruşturmaya girişmiştir (Cevizci, 2008; 241-242). Yani Kant'ın ahlaklılığın temelindeki ahlak yasası bireylerden bağımsız nesnel bir yasa iken Nietzsche ahlaki bireylerden bağımsız düşünmez, onun için ahlak insan ilişkilerinde beliren bir olgudur.

Kant'ın ahlak anlayışına göre Tanrının varlığı ispat edilemez ancak ahlaki davranış için Tanrı gereklidir. Nitekim o, *Salt Aklın Sınırları İçinde Din* adlı eserinde

dini şu şekilde tanımlamıştır: “*Din (öznel açıdan) tüm ödevlerimizin tanrısal buyruklarmış gibi görölmesidir*” (Kant, 2021: 153). Kant, bu tanımları ile dini ödev kavramı ile ilişkilendirmiştir. Öte yandan Kant dinin öznelliğini vurgulayarak, kişinin dindarlığını kişisel tutumu olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda Kant açısından dinin ahlaklılığın önünde bir engel olmadığı kesindir. Aydınlanmanın kuru bilimciliğinin değer alanını tümünden tahrip edeceğini gören bir göz olarak Kant sadece bilimi temellendirmekle kalmadı, dinî ve ahlâkî yaşamı korumak adına inanca yer açmak için, bilgiyi sınırlandırarak çalışmıştır. O, Tanrı'nın varoluşuna dair kanıtı etiğe dayandırmış, ahlaklılığın da Tanrı ve ahiret hayatına inancı varsaydığını öne sürmüştür (Cevizci, 2008; 176). Nietzsche ise Hristiyanlık dini ve bununla birlikte 2500 yıllık Batı metafiziğini açmak istemektedir. Ona göre Hristiyanlık dininin Tanrı ve dünya öğretisi reddedilmelidir. Nietzsche, Sokrates'ten beri bul edilen iyi ve kötü değerleri Hristiyanlık düşünceci ile benzer kabul etmiş ve hem Sokratik geleneği hem de Hristiyanlığı genel bir metafizik olarak reddetmiştir (Nietzsche, 2009: 286). Nietzsche'ye göre ahlakı herhangi bir din ile ikame etmek yanlıştır. Ona göre yaşamın en önemli unsuru ahlaktır. Ancak, Hristiyanlık başta olmak üzere köle ahlakını savunan dinlerin ve düşünceci öne sürdüğü iyi ve kötü gibi değerlerin tamamının yıkılıp bu değerlerin yerine yeni değerlerin getirilmesi gerektiğini öne sürmüştür.

Kant'ın ahlak anlayışında “doğru eylem nedir?” sorusu ön plana çıkmaktadır. Kant'a göre eylem, insana özgü bir yapıp-etme türüdür. Ona göre insana özgü davranışların hayvansal olandan farkı, içgüdülere dayanan bir davranış türü olmamasından kaynaklanmaktadır. Kant insanı eyleme sevk eden eğilimin, bir içgüdü değil, ilke olması gerektiğini öne sürmüştür. Öte yandan eylemin doğruluğunu etkileyen bir başka husus, kişiden kişiye ya da toplumdaki topluma değişkenlik göstermesidir. Kant'a göre doğru eylem tüm zamanlarda ve tüm toplumlarda geçerli sayılabilecek nitelikte olmalıdır. Bir başka deyişe, Kant'a göre doğru eylem rastlantısal olmamalıdır. Kant bu amaçla doğru eylemin niteliğini belirlerken ahlak mefhumuna ilişki metafizik kuramını ahlaki deney bilgisinden ayırmıştır. Zira ona göre, ahlaklılık mutlak zorunluluk ile sağlanmalıdır. “Herkesin kabul etmesi gerekir ki, bir yasa olacaksa, yani bir yükümlülük nedeni olacaksa mutlak zorunluluk taşmalıdır” (Kant, 2020: 4). Kant'a göre mutlak zorunluluk içeren eylemler deney bilgisinden değil, ancak saf akıl yetisinden doğmaktadır. Kant ahlakı temellendirirken insanın bütünsel doğası yerine

salt akıl boyutunu dikkate almaktadır. O, ahlaki özneyi akıl sahibi varlık olarak görmektedir. Bunun aksine insan doğal duygulanım, güdü ve eğilimlere göre hareket ettiğinde doğal nedensellik yasalarına bağlı olacağından kendi dışındaki nedenler tarafından belirlenen bir varlık olacaktır. Bu nedenle Kant, ahlaki hayat tarzının temeli insanın doğal yanında değil, doğal yanından bağımsız bir yaşam şeklini gerçekleştirmesini sağlayan akılda bulmaktadır (Cevizci, 2008; 177). Ahlaksal olana bakış biçimi fizyolojik-biyolojik temelli olan Nietzsche bu hususta Kant ile ters düşmektedir. O, erdemlerin insanın fizyolojik-biyolojik yönüne bağlı olduğunu düşünür ve insanın irrasyonel boyutunu küçümsemez. Bu durumu *Güç İstenci* eserinde şöyle dile getirmektedir:

“Tüm erdemler fizyolojik koşullara bağlıdır, özellikle de ana organik fonksiyonlar gerekli ve iyi olarak kabul edilmektedir. Tüm erdemler gerçekten inceltmiş birer tutku ve çoğaltılmış hallerdir. Örneğin cinsel dürtünün gelişimi olarak insanın merhameti ve sevgisi, intikam dürtüsünün gelişimi olarak adalet, direnme zevki, güç istenci olarak erdem, benzer ve güç açısından eşit olanların tanınması olarak şeref” (Nietzsche, 2010d; 189).

Kant ahlakın herkes için geçerli kurallar çerçevesinde evrensel hale getirilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Kant’ın ahlak yasası eylemin altındaki niyeti belirlemeye yönelik bir kılavuzdur. Ona göre eylemler bir koşula bağlı olarak eylendiğinde davranışın sonucunda ahlaklılık söz konusu olmamaktadır. Kant’a göre gerçek ahlaklılık yalnızca ödev duygusu gözetilerek yapılan eylemlerde ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle, bir eylem ödev duygusu ile eyleniyorsa ve eylem koşulsuz buyruklara uygun ise ahlakıdır. Ödev ahlakına göre insan isteklerinden ve arzularından bağımsız, koşulsuz ve şartsız olarak eylediği eylemlerini ahlakileştirmektedir. Öte yandan Nietzsche, Kant’ın ortaya koyduğu ahlaklı insan profilini eleştirmiş ve reddetmiştir. Bu reddetmenin en temel sebeplerinden biri, Kant ahlakının ortaya koyduğu ödev ahlakıdır. Kant’ın ahlak felsefesinin en temel kavramı olan ödev Nietzsche için uydurmadır. O, yaşamı bir ödev gibi değerlendirmenin karşısında yer almaktadır. Çünkü ödev, yaşamın güçsüzleşmesinin bir belirtisidir. Nietzsche’ye göre Kant’ın ödev duygusu ile temellendirmeye çalıştığı ahlak görüşü bir *décadence* ahlakıdır. Bunu şu sözlerle ifade eder:

“Erdem ödev, kendi başına iyi, kişisel-özel-olmayan, genel geçer nitelikte iyi-uydurmalar bütünü bunlar; içinde çöküşün, yaşamın son güçsüzleşmesinin, Königsbergli Çinliliğinin dile geldiği uydurmalar” (Nietzsche, 2012: 15).

Nietzsche'ye göre Kant, ahlaklılığın değerini sorgulamadan herkes için geçerli ortak bir yasa aramaya çalışarak bağınaz bir ahlak fanatiği konumuna gelmektedir. Ona göre Kant, ahlakın cazibesine kapılarak, kesinliği olan ve hakikate bağlı olan yüce ahlaksal yapıyı oluşturmayı amaçlamıştır (Nietzsche, 2011c: 11). Nietzsche, eylemlerimizin değerinin ortak bir yasa çerçevesinde belirlenmesi yerine herkesin kendi belirlediği ahlak kurallarına göre yaşamını idame ettirmesi gerektiğini savunmuştur. Nitekim ona göre kişi kendi erdemlerini belirleme çabası içinde değilse sürünün değer yargılarını kabul etmiş demektir (Nietzsche, 2010d: 224).

Nietzsche, insanı bireysel olarak değerlendirmeyi uygun bulmuştur. Bu minvalde Kant'ın evrensel ahlak yasası çerçevesinde değerlendirdiği toplumsal olarak ele alınan insan görüşünü eleştirmiştir. Bu doğrultuda Nietzsche'ye göre herkesin eylemlerini kıyaslayacağı ortak bir yasaya uygun olarak eylemde bulunmak mevcut değerlerin ötesinde kalan üstinsan anlayışına ters bir tutumdur. Nietzsche üstinsanın güç erkine sahip olması hasebiyle kendi değerlerini kendi oluşturabilecek potansiyelde olmasını ve sürü ahlakından ayrılmasını ön görmüştür.

Nietzsche Aydınlanma çağının en önemli ismi olarak Kant'ı eleştirirken bir yandan da Aydınlanmacı akli eleştirmektedir. Kant'ın, insan aklını temele alan ahlak anlayışı ile içgüdülerin devre dışı bırakılması tutumunu yanlış bulmaktadır. Bu bağlamda Nietzsche'nin akıl eleştirisi, aklın hakikate giden yolda güvenilmesi gereken tek husus olarak belirlenmesinden kaynaklanmaktadır (Nietzsche, 2011c, 249).

3.3.1. İstenç

İstenç kavramı, İngilizce *will*, Almanca *der wille* kelimelerinin karşılığı olarak felsefe tarihi boyunca birçok filozofun ahlak anlayışını geliştirirken ele alıp değerlendirdiği bir kavramdır. Türkçede tam bir karşılığı olmayan bu kavramın eş anlamlıları isteme, irade ve niyet gibi kavramlara tekabül etmektedir.

Terminolojik kökeni temele alındığında istenç kavramını felsefe tarihinde ilk kullanan filozof Platon ve dolayısıyla Sokrates'tir. Platon felsefesinde *boulésis* kavramının karşılığı olarak değerlendirdiği istenç kavramı, ruh ve beden üzerinde akıl ve mantık kategorizasyonu sağlanırken ruhun akılsal yönü olarak ele aldığı bir kavramdır. Platon, *Kharmides* adlı diyalogunda Sokrates'in isteme ile ilgili düşüncelerini şu ifadelerle bize aktarmıştır: “*Sanırım, hiçbir iyilik istemeyen ama kendi*

kendini ve öbür istemleri isteyen bir istem de bilmiyorsundur, değil mi?” (Platon, 2023: 36). Platon’un ardından Aristoteles’te yine *boulésis* kavramı olarak isteme kavramını değerlendirmiş ve ahlak anlayışına eklemiştir. Platon ve Aristoteles sonrası istenç kavramı *boulésis* kavramından uzaklaşarak daha dinsel bir anlam kazanmıştır.

Felsefe tarihinde, isteme kavramı üzerine birçok filozof farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Platon ve Aristoteles için ruhun bir kesiti olarak değerlendirilen isteme kavramı; Descartes için büsbütün kötü bir anlam taşımak sureti ile günah ile ilişkilendirilmiş ve yanlış yargıda bulunmanın temel nedeni varsayılmıştır. Spinoza, isteme kavramını özgür istemeden bağımsız olarak sonsuz sayıda istek olarak değerlendirmiştir. Spinoza’da sonra Rousseau, isteme kavramını ele almış ve toplumsal düzeyde değerlendirmiştir.

Nietzsche’nin Kant’ın ahlak felsefesine yönelttiği eleştirilerinin başında isteme kavramına yönelik eleştirileri gelmektedir. Kant’a göre isteme kavramı akıl ve ahlak yasası ilişkisinin temel paradigmasıdır. O, akıl ve isteme arasında bir bağ kurma çabası içine girmiştir. Kant’a göre isteme yasalara göre eylemde bulunma yetisi olarak değerlendirilmelidir. Kant ahlak felsefesinde temel kavramlardan biri olarak ele alınan isteme kavramı Kant açısından analitik bir kavramdır. Kant’ın ahlak felsefesi zemininde isteme kavramı, akıl ilkeleri ve ahlak yasası arasında bir köprü görevi gören ve aynı zamanda bu iki olguyu kaynak olarak kullanan bir kavramdır. İsteme kavramı temelinde Aristoteles’ten etkilenen Kant, tıpkı Aristoteles’in isteme ve tercih kavramları arasında ilişki olduğunu iddia eden bir anlayış geliştirdiği gibi; insanın isteme kavramı sayesinde aklın ilkelerine göre eylemde bulunabilme yetisi geliştirdiğini öne sürdüğü bir anlayışı savunmuştur.

Kant’ın isteme kavramı ile özgürlük kavramları arasında kurduğu ilişki Augustinus’un isteme kavramını değerlendirme yöntemi ile benzerlik göstermektedir. Hristiyan ortaçağının önemli filozoflarından biri olan Augustinus, isteme kavramını; aklın bir yetisi olarak eylemleri tasarlama anlamında kullanılmıştır. Eş deyişle, Augustinus’a göre eylemlerde özgürlük ihtimaller dâhilindedir. Kant’ın ahlak anlayışına göre özgürlük, kaynağını aklın ilkelerinden alan bir ahlak yasasının saf istemeyi belirlemesi ile ortaya çıkan bir kavramdır. Buradan hareketle her iki filozofta da insan

kendi akli tasarımları neticesinde bir isteme kavramını elinde bulundurmada özgür bir varlıktır.

Kant'ın isteme kavramı ahlaki temelde bir nesnel yasalar ve bu yasalara uygun davranma potansiyeline sahip bireylerin tercihlerinin sonu olarak gelişmiş öznel ilkeler arasındaki ayırım, Rousseau felsefesinde genel isteme ve bireysel isteme arasındaki ayırım ile büyük benzerlikler göstermektedir. Kant'a göre insanın, bencil duygulara ve ben-sevgisine dayanarak tasarımıladığı ilkeler öznel ilkelerdir. Kant insanın öznel ilkeler ışığında hareket ederek istemelerini tasarladıkları takdirde çatışma ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde Rousseau'ya göre toplum düzeni bireysel istemeler üzerinden ilerlerse düzensizlik ve kaos kaçınılmaz olmaktadır. Nitekim Rousseau için en önemli şey toplumun kolektif bilincinin sağlanması için her insan eşit sayılmalı ve toplumsal yasalara başvurularak genel istemelerin önü açılmalıdır.

Nietzsche, Sokratik kültürün izlerini görerek devamı niteliğinde var saydığı Kant'ın isteme kavramı üzerine geliştirdiği düşüncelerine karşı eleştirel bir tavır sergilemektedir. İsteme kavramı temelinde Kant ve Nietzsche'yi birbirine bağlayan filozof Schopenhauer'dir. Schopenhauer, Kant'ın isteme kavramından etkilenmiş ve kendi felsefesinde bu kavrama oldukça önemli bir yer vermiştir. Numen âleminde gelen isteme kavramını tasarımlar dünyasına yansıtarak; fenomenler âleminin anlam bütünlüğünü kazandırmaya çalışan Schopenhauer, Nietzsche'nin güç istenci kavramının oluşumunda dolaylı bir rol oynamıştır. Nietzsche, Schopenhauer'dan aldığı isteme kavramını, tüm ahlak anlayışının merkezine yerleştirmiştir. Ancak Nietzsche, her ne kadar erken dönem çalışmalarında Schopenhauer'a bir eğitici gözüyle bakmış olsa da ilerleyen süreçte Sokratesci, Kantçı geleneğin bir uzantısı olarak görmüş ve onun felsefesinin yaşama 'hayır' diyen bir felsefe olarak tasvir etmiştir.

Schopenhauer, *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya* adlı eserinin girişinde dünyaya ilişkin fikirlerini şu şekilde ifade etmiştir: "*Dünya benim tasarımımdır*" (Schopenhauer, 2009: 7). Schopenhauer, bu ifadeyle, görüngüler dünyasının ancak algılayan bir zihnin tasarımları olarak özne ile ortaya çıktığını savunmuştur. Nietzsche'ye göre Schopenhauer, isteme kavramını numenal âlemin bir kavramı olarak ele almasını; geleneksel metafizik anlayışının bir devamı olan, din olgusuyla bütünleşmesinin büyük bir hata olarak değerlendirmektedir (Nietzsche, 2010: 17).

Nietzsche, ilkin Schopenhauer felsefesinden etkilenecek ele aldığı güç istencini tıpkı Schopenhauer’da olduğu gibi evrenin özü olarak değerlendirmiştir. Akabinde gücü istemeyi tanımlarken bir yönüyle dünyevi tutkular olarak değerlendirirken diğer yönüyle psikolojik bir dürtü olarak temellendirmiştir. Nietzsche’ye göre, Schopenhauer’ın da belirttiği gibi yaşam kör bir istemeden ibaret olmamalıdır. Tam aksine yaşam, istenmenin ve gücün nihai noktası olarak değerlendirilmelidir.

Nietzsche’ye göre, Kant ve Schopenhauer ahlaki istemede benzer öğretiler geliştirmiş olsa da Kant, felsefeye teolojiyi karıştırarak alman idealizminin ‘sözde’ yükselişini sağlamıştır (Nietzsche, 2010: 81). Nitekim Nietzsche, Kant’ın ahlak sisteminde, dünyayı fenomenler âlemi ve numenler (kendinde şey) âlemi olarak ikiye ayırarak: büsbütün Sokratik kültürün devamlılığını sağlamıştır.

Nietzsche’nin Sokratik kültürün devamı olarak gördüğü Kantçı ahlak anlayışını Julian Young *Nietzsche* adlı eserinde şu ifadelerle yorumlamıştır:

“Geleneğe göre felsefenin üç temel sorusu şunlardır: Orada ne var? Neyi bilebiliriz? Ne yapmalıyız? “Yeniden değerlendirme” temasının devreye girişiyle Nietzsche’nin üçüne de cevap verdiği açıklığa kavuşmaktadır. İlk defa, görüşünün azameti ve ihtirasi çırılçıplak sadeliğiyle önümüzde durmaktadır. İlk sorudan her ikisinin cevabı şudur: “dünya güç istencinden başka bir şey değildir” ve üçüncü sorunun cevabı da şudur: “Güç istemeliyiz!”.

Fakat “hayat güç istencidir”den “güç peşine düşmeliyiz” çıkarımı yapmanın, ontolojiden bu etik türetme girişiminin, iyi bilinen “doğalcı kuruntu”nun apaçık bir örneği değil midir; “olmak”tan “olmalıdır” çıkarma kuruntusu olmaz mı, diye itiraz eden olabilir. Hiç şüphe yok ki gücün arzulanması onu öncelikle (a fortiori) arzulanır kılmaz” (Young, 2015: 811).

Nietzsche’nin anlayışına göre istenç olarak yaşam en nihai güçtür. Yaşam gücü istemedir. Kant’ın iyi istemesi masum bir istenç gibi duruyor olsa da nihayetinde güç ile hemhal olmuş yaşamı alaşağı etmekten ve zarar vermektan başka bir vasfa sahip değildir. Bu bağlamda Nietzsche, Kant’ın teolojinin kaygan zeminine oturttuğu iyi isteme kavramını eleştirerek; onu Sokratik kültürden nemalanan bir *décadence* olarak değerlendirmiştir. Kant her ne kadar kendini bir devrimci olarak nitelendirse de, tek yaptığı şey baş değerlerin bostan korkuluğu olmaktan başka bir şey değildir (Nietzsche, 2010: 127).

Görüldüğü üzere Nietzsche’nin Kant’ın ahlak anlayışındaki isteme kavramının mahiyetine yönelik tavrı eleştireldir. O, Kant’ın iyi istemesinin karşısına gücü istemeyi koyarak; Kant’ın evrensel bir ahlak yasası oluşturma girişimini, insanın ve evrenin

sahip olduğu değerleri koruma noktasında sahip çıktığı var oluş mücadelesini çok ağır eleştirmiştir. Ona göre, Kant'ın isteme kavramına yüklediği anlam çöküşü temsil etmektedir. Nietzsche açısından mutlak başarı güç ile mümkündür. Ona göre evrendeki tüm oluşum ve dönüşüm gücü istemenin sonucunda gerçekleşmektedir.

3.3.2. Kendinde Şey – Hakikat

Nietzsche'nin Kant'ın ahlak anlayışına yönelttiği bir diğer eleştiri hiç şüphesiz Kant felsefesinde olup Nietzsche felsefesinde olmayan hakikat anlayışıdır. Ancak her iki filozof için de bu kavram mahiyeti bakımında yaşama endekslenmiş bir kavramdır. Bir başka ifade ile hakikat kavramına yükledikleri anlam her iki filozof içinde yaşama yüklenen anlama eş değerdir.

Nietzsche felsefesinin en temel paradigması, dünya dışı ve dünyadan başka bir hakikat olmadığının temellendirilmesi üzerinedir. Bu bağlamda Sokratik kültürü ve akabinde Hristiyan kültürünü eleştirmiş ve duyuüstü, aşkın, bu dünyanın ötesinde bir dünyayı dikkate alan öğretileri reddetmiştir. Bunun yerine değerlerin yeniden değerlendirilmesini gerekli gören Nietzsche, güç istencini ahlakın odak noktası haline getirmiştir. Ancak burada değinilmesi gereken nokta; Kant'ın da kendi felsefesinde eleştirel bir form geliştirmiş olmasıdır. Nitekim Kant, uzun yıllar süren çalışmalarının neticesinde yayımladığı *Arı Usun Eleştirisi* adlı eserinin önsözünde bu konu ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

“İnsan usu bilgilerinin bir türünde özel bir yazgı ile karşı karşıyadır: Öyle sorular tarafından rahatsız edilir ki, onları geri çeviremez, çünkü ona usun doğasının kendisi tarafından verilirler ve gene de onları yanıtlayamaz, çünkü insan usunun tüm yeteneğinin aşarlar”(Kant, 2020: 15).

Kant, Aristoteles'ten beri süregelen ve zamanla bir takım bozulmalara uğrayarak değerini kaybeden metafiziği ele alıp bilimin güvenli temelini oturtmaya çalışmıştır. Buradan hareketle, eserin çoğaltılmaya başlaması ve bazı yorumcuların eline geçmesi ile Kant'ın bu eleştirel tarzda ele alığı metafizik ile alakalı olarak “her şeyi kırıp döken Kant” nitelendirmesi görülmüştür. Öte yandan Nietzsche, *Putların Alacakaranlığı* adlı eserinde tüm değerlerin yeniden değerlendirilmesi gerektiği ile ilgili olarak “çekiçle felsefe” metaforunu kullanmıştır. Çekiç darbeleriyle köhnemiş değerleri kıran ve yıkan Nietzsche yine aynı çekiçle yeni değerlerin inşasına girişmiştir. Kant felsefesinde, görünen ve bilinen olmak üzere iki farklı varlık âlemini ispat etme çalışması

Nietzsche'nin bu kitabında eleştirisi oklarına takılmıştır. Nietzsche, *Putların Alacakaranlığı* adlı eserinin "Felsefede Us" adlı bölümünde "Bir Yanılgı Öyküsü" alt başlığı ile dünya ve hakikat üzerine düşüncelerini şu ifadelerle kaleme almıştır:

"1) Gerçek dünya aydın, saf, erdemli için erişilebilendir – öyle bir kimse böyle bir ortamda yaşar, o odur. (İdenin en eski biçimi, usa uygun yalın, ikna edici. "Ben Platon, gerçekliğin kendisiyim" önermesinin transkripsiyonu.)

2) Gerçek dünya ulaşılmazdır şimdilik. Ancak aydın, dinci, erdemli insana ("tövbe eden günahlara") vaat edilir. (İdenin ilerleyişi: İde inceliyor, anlaşılmaz oluyor, kavranılmaz oluyor – kadın oluyor Hıristiyan oluyor...)

3) Gerçek dünya, ulaşılmaz, kavranılmaz, umulmaz oluyor, ancak yine bir avunma, bir görev üstlenme, bir buyruk diye düşünülüyor. (Temel olarak aynı güneş, ancak parlıyor sis, kuşkuculuğun arasından: yüceleşen solgunlaşan, kuzeyli, Könisbergli ide.)

4) Gerçek dünya – ulaşılmaz mı? Her durumda erişilmez ve erişilmez olarak bilinmez de. Sonuç olarak avutmaz, kurtarmaz, üstlenmez: Öyleyse neden bilinmeyen yükü altına girelim?.. (Kurşuni sabah. İlk esneyişi usun. Olguculuğun (Positivismus) horoz çığlığı...)

5) 'Gerçek dünya' – artık hiçbir işe yaramayan, bir görev bile olmayan – yararsız, can sıkıcı olmuş bir ide: yok edelim onu! (Pırıl pırıl gün; kahvaltı; neşenin dönüşü ve bons sens; Platon utançtan kızarır; tüm özgür ruhlar ayaklanır.)

6) Tükettik artık gerçek dünyayı: Hangi dünya kaldı? Yoksa görünen mi?... Oysa gerçek değil! Gerçek dünya ile bu görüneni de tükettik artık! (Öğleüstü; kısacık gölgenin göz açımı; uzun bir yanılgının sonu, insanlığın yüksek aşaması; INCIPIT ZARATHUSRA)" (Nietzsche, 2009: 35-36).

Platon'un *Devlet* adlı eserinde, yazılı eseri olmayan Sokrates'in "Bölünmüş Çizgi" metaforu üzerinden bir çizgiyi ikiye bölerek bir parçanın görünen evreni diğer parçanın kavranan evreni yani idealar evrenini temsil ettiğini iddia etmiştir. Görünen evren bilgisi sanı (doxa) olup kesin bilgiye (episteme) ancak kavranan evren ile ulaşılabileceğini iddia etmiştir. Bu şekilde içinde bulunduğumuz evrenden yukarıya doğru çıkıldıkça mutlak iyiye ulaşacağımızı öne sürmüştür (Platon, 2020: 249). Öte yandan Kant, kendi eleştirel felsefesinde "*Ding an Sich*" kavramı ile görünen ve bilinen iki farklı âlemin varlığına dikkat çekmiştir. Nietzsche, gerçek dünyanın nasıl bir masala dönüştüğünü açıklarken, ilkin görünen ve bilinen tek bir dünya olduğunu belirterek Sokratik kültürü ve Kant'ı hakikat anlayışı bağlamında eleştirmiştir. Nietzsche'ye göre hakikat esasında, bir iyiye ulaşma çabası ya da iyi isteme değil büsbütün bir güç istencidir. Nitekim bilgi gücün aracıdır ve hakikat yalnızca bilgidir (Nietzsche, 2009: 35-36). Nietzsche'ye göre Kant, görünen ve bilinen iki farklı dünya tasavvuru ile felsefeyi teoloji ile harmanlamıştır. Nietzsche, böylesi bir ikili dünya anlayışında temel

yönelimin yaşamı istemeden ziyade hakikati istemeye dönüşmesini eleştirerek Kant'ın iyi istemesinin karşısına yaşamı destekleyen güç istenci kavramını getirmiştir.

3.3.3. Ödev Ahlakı ve Efendi-Köle Ahlakı

Nietzsche için Kant bir filozoftan çok bir teolog başarısı elde etmiştir. Kant'ın ahlaki temellendirmesinde ödev ahlakı, yalnızca faydacı, mutlulukçu, hazcı ahlaka karşıt bir ahlak olarak değil aynı zamanda din merkezli ahlak temellendirmelerine de eleştiri olarak oluşturulmuş bir ahlak anlayışıdır. Zira Kant'a göre ahlaklılığın herhangi bir dini alt yapıya ihtiyacı olmadan evrensel bir kanun olarak yetkinliğinin sağlanması gerekmektedir. Ancak bu durum Nietzsche açısından bakıldığında Kant'ın ortaya koyduğu ödev ahlakı ile Hristiyan ahlakının hiçbir farkı yoktur.

Nietzsche'ye göre Kant ödev ahlakında her ne kadar koşulsuz şartsız ödev dayalı bir ahlak temellendirmesi yaptığını düşünse de nihayetinde ödevden dolayı yapılan her eylem aslında büsbütün koşullu olarak işlenmiş bir ahlak anlayışıdır. Nitekim Nietzsche'ye göre Kant'ın temellendirmesini yaptığı ödev ahlakında ele aldığı; akılda *a priori* olarak bulunan pratik ilkeler ile Hristiyan inancındaki ahlaki ön yargılar birbirinin aynıdır ve bu durum büsbütün akıldan uzak bir tutumdur (İlhan, 2021: 168).

Kant'ın kendinden önceki ahlak anlayışlarının dayatmalarından ve dogmalarından sıyrılmak üzere geliştirdiği ödev ahlakı; Nietzsche'ye göre faydacı ahaktan bütünüyle bağımsız özerk bir ahlak anlayışı değildir. Nietzsche, adına ödev ya da vicdan demek ahlakın içeriğini değiştirmemektedir. Sonuç olarak ulaştığı şey, evrensel olma iddiasıyla yola çıkan bir ahlaki temellendirmenin yeni yollar arayışındaki beceriksizliğinden başka bir şey değildir (Nietzsche, 2021: 199).

Nietzsche, Kant'ın “öyle eyle ki...” şeklinde ortaya attığı koşulsuz buyruklarının evrenselliğe ulaşmaktan çok bir bencilliğe ulaştığını savunmaktadır. Nietzsche için en önemli hususlardan biri, herkes için ortak bir ahlak sınırlandırmasının baştan sona yanlış bir görüş olduğudur. Nietzsche, geleceğin filozoflarının yalnızca kendi yargılarını koyabilecek potansiyele sahip olan kişiler olabileceğini savunmuştur (Nietzsche, 2013: 56). Öte yandan Nietzsche için ahlaki değerlerin hiçbir geçerliliğinin olmadığını savunan bir filozof olarak nitelendirmek doğru olmayacaktır. Nietzsche, dürüstlük, ahlaki cesaret, cömertlik ve öz disiplin gibi erdemleri sonuna kadar destekleyen bir filozoftur (Schacht, 2024: 67). Bu noktada, Nietzsche için ahlaki değerleri büsbütün

hiçe sayan amoralizm savunucusu değil yalnızca ahlaki değerlerin tıpkı Kant'ın ödev ahlakında olduğu gibi evrensel ahlak dayatmasını reddeden bir immoralist olduğunu söylemekte fayda vardır.

Nietzsche, modern toplumda hâkimiyet sahibi olan iki tür ahlak değerlendirmesi yapmaktadır. Bunlardan ilki kendini *décadence* durumundan koruma eğilimi gösteren efendi ahlakıdır. Bir diğeri ise *décadence* ile ortaya çıkmış köle ahlakıdır. Modern toplumlar köle ahlakının etkisi altında kalmaktadır. Ona göre her türlü ahlak anlayışı modernite ile giderek bozulmakta ve parçalanmaktadır (Kantarcı Bingöl vd., 2023: 104).

“Nietzsche'nin bakış açısına göre, ahlak öncesi toplumlar, 'erdemli'/'soylu' anlamındaki 'iyi' ile 'aşağı'/'sıradan' anlamındaki 'kötü' arasındaki hiyerarşiye bağlıyken, modern toplumlar ahlaki duyguların spesifik düzenine toplumsal bir statü atfederek bu düzeni tersine çevirmişlerdir” (Emden, 2013: 224).

3.3.4. Özne

Nietzsche, duyumsal var oluşundan ayrıştırılmış bir teorik ya da pratik öznenin imkanının olmadığını belirtmiştir. Ancak Kant'ın ahlak felsefesinde ele aldığı “arı özne” eş deyişle “egemen birey”, Nietzsche'nin özne anlayışı ile taban tabana zıt bir ahlak anlayışıdır. Nietzsche'ye göre, Kant'ın felsefesindeki dürtülerinden ve her türlü bedensel eğiliminden arınmış özne bir bakıma yaşamı reddeden bir özne konumundadır ki bu da Nietzsche'nin anlayışına ters düşmektedir. Nietzsche felsefesinin en baskın tarafı hiç şüphesiz yaşamı olduğu gibi kabul eden ve olumlayan tarafıdır. O bir yaşam filozofudur (Nietzsche, 2019: 49).

Kant felsefesindeki özne sorunu, karşılık bulunması en zor olan konulardan biridir. Bunun sebebi kısmen onun zor geçen yaşamı noktasında komplike bir dil kullanmasından kaynaklanmaktadır. Kant, *Arı Usun Eleştirisi* adlı kitabında özne ile paralel olarak ele aldığı ruh kavramının kendinden önceki filozoflar gibi bir töz olabileceği anlayışının yanılığın ibaret olduğunu belirtmiştir. (Kant, 2020: 244).

Nietzsche töz konusunda Kant ile aynı fikirdedir. Zira Kant kendinden önceki filozoflardan farklı olarak; “transandantal ben”i, transandantal mantığın ve empirik benliğin bir koşulu olmaktan farklı olarak değerlendirmiştir. Kant bununla ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır:

“Gene de, ‘Ruh tözdür’ önermesi pekala geçerli sayılabilir, eğer bu kavram bizi en küçük bir biçimde ileri götürmediği, ya da düzmece ussal ruh öğretisinin olağan sonuçlarından herhangi birini, örneğin ruhun tüm değişimlerde ve giderek insanın ölümünde bile her zaman sürdüğünü öğretmediği, kısaca bu kavramın bir tözü olgusalılıkta değil, yalnızca ideada belirttiği kabul edilirse” (Kant, 2020: 248).

SONUÇ

Eleştiri, felsefenin olmazsa olmazıdır ve felsefenin özünü oluşturur. Felsefe eleştirisiyle beslenir, büyür ve gelişir. Felsefe tarihine baktığımızda hemen her filozofun kendi düşüncelerini ortaya koymadan önce kendisinden önceki felsefi mirasla bir hesaplaşma içine girdiğini görmekteyiz. Filozoflar kendinden öncekileri eleştirerek farklı fikirlere ulaşırlar, aynı problemlere değişik açılardan yaklaşırlar, kendince yorumlar yaparlar ve önceki bilgilerin üzerine kendi bilgilerini eklerler. Bu nedenle bir filozofun düşünceleri daha önceki düşüncelerden ayrı düşünülemez. Bu bağlamda Batı kültür ve uygarlığını anlamamızın kilit isimlerinden biri olan Nietzsche'nin eleştirileriyle tüm Batı felsefesine topyekün bir savaş açtığını söylemek yanlış olmaz. Onun bu eleştirilerinden kendisinden sonraki felsefenin gidişatının belirleyicisi olan Kant da nasibini almıştır. Bu doğrultuda Nietzsche'nin Kant'ın ahlak felsefesine yöneltmiş olduğu eleştiriler bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Ahlak felsefesine çok büyük katkıları olmuş bir filozof olarak Kant'ın ahlak felsefesi isteme kavramı üzerinden en basit şekilde "ilkelere göre eylemde bulunma yetisi" olarak tanımlanabilir. Ona göre ilkeli bir hayat ahlaki hayattır. Ahlaklı insan ilkelere göre eyleyen bir öznedir. Akıl sahibi bir varlık olan insanın, eylemlerinde ilkelere göre düzenlemeye gitmesini ve insanın ancak akıllı temele alarak içgüdüsel dürtülerin devre dışı bırakılması ile gerçekleşen eylemlerle ahlaklı davranışta bulunmuş olacağını savunan Kant, en basit düzeyde eylemlerin sonucuna dikkat çeken ahlak anlayışlarını reddetmiştir. Kant için bir eylemin ahlaki değeri eylemin sonucuna bağlı değildir. Eylemin ahlaki değeri ahlak yasasından kaynaklanmasına ve yasaya duyulan saygının eseri olmasına bağlıdır. Ancak Nietzsche için Sokratik kültürün devamı olarak gördüğü ve Hristiyan kültürünün izlerini taşıyan Kant'ın felsefesi ahlaki değerler bağlamında *décadence* yaşatan bir felsefeden başka bir şey değildir. Bu minvalde, Nietzsche için Kant'ın tüm ahlaki temellendirmeleri ve bilhassa ödev ahlakı yalnızca bir *décadence* ahlakı olmaktan öteye gidememiştir.

Nietzsche'nin Kant'ın ahlak felsefesine yöneltmiş olduğu eleştiriler değerlendirilecek olursa Kant ahlaki eylem üzerinde akıl ve iyi isteme ya da iyi irade dışında hiçbir otoritenin etkisini kabul etmezken Nietzsche'nin odak noktası güç istencidir. Kant'ın evrensel ahlak yasasının temelinde akıl vardır. Akıl yasa koyucudur

ve iradenin doğrudan etkileyicisidir. O, ahlakı temellendirirken insanın salt akıl boyutuna odaklanır ve insanı akıl sahibi bir varlık olarak değerlendirir. Çünkü insan bütünsel bir varlık olarak ele alınır ve doğal nedensellik yasalarına bağlı bir varlık olacaktır. Hâlbuki Nietzsche’de insan hazlarından, duygularından, içgüdülerinden, tutkularından arınık değildir, insan her yönüyle bir bütündür. Ama Kant’a göre insana doğal yanından bağımsız bir yaşam biçimi geliştirmesine imkân sağlayıcı olan akıldır. O halde insanın aklını doğru kullanması gerekmektedir. İnsanın aklını doğru kullanması demek pratik aklının iradeyi doğru etkilemesi demektir. Bu noktada iyi irade ya da iyi isteme Kant için en yüksek ve koşulsuz iyi olmak durumundadır. Nihai amaçlar veya bu amaçlara ulaştıracak araçlar mutlak ve gerçek manada iyi olamaz. Bilgili olmak, sağlıklı olmak, soğukkanlı olmak, özdenetime sahip olmak... vs. bunlar kendi başına ve koşulsuz iyi olamazlar. Tüm bunların iyi irade ya da iyi isteme ile yönlendirilmesi gerekmektedir. İyi irade ya da iyi isteme Kant’a göre insanın ödevinin doğasının ne olduğu ile ilişkilidir. Bu manada iyi irade ya da iyi isteme pratik aklın buyruklarını bilen, onları aktif hale geçiren ve ödevi sırf ödev olduğu için yapan bir iradedir. İyi irade ya da iyi isteme ödevden dolayı eylemede belirir. Buna karşı gerçek olan tek şeyin güç istenci olduğunu söyleyen Nietzsche insanın, yaşamın, değerlerin anlamını güç istencinde bulur. Kendi aşma ve kendini yenme sözleriyle aynı anlama gelen güç istenci ile Nietzsche insanın kendi içindeki gizil güçleri ortaya çıkarmasını ve kendini gerçekleştirmesini ister. Bu nedenle insan kendine yakın olmalı ve kendini tanımalı, kendi istek, arzu ve eğilimlerine göre yaşamına yön vermelidir. Bunun için genel bir kural olamaz, herkes kişiliğini ve yaşamını güç istemiyle şekillendirmeli, doğasına uygun olanı yapmalıdır. İnsan kendisi için uygun olanı başkası için de zorunlu hale getirmek için uğraşmamalıdır. Bu noktada Kant’ta insan kendisi için bir yasa koyarken bütün insanlar için geçerli ahlaki kurallar geliştirir. Onun için ahlak evrensel bir geçerliliğe sahiptir. Oysa Nietzsche evrensel savlara itibar etmez ve evrensel değerlere ulaşma amacı taşıdığı için Kant’ı eleştirmektedir. Çünkü evrensellik adına zayıf karakterli insanların değerleri evrensel hale getirilmekte, güçsüzlük övülmekte ve yaratıcılık öldürülmektedir. Kant’ın ahlak felsefesinin temel kavramlarından biri olan ödev de yine Nietzsche için uydurmadır. O, yaşamı bir ödev olarak görmeyi yaşamı zehirlemek olarak değerlendirmektedir. Yaşam ödevde tutsak edilmemelidir. Kant, ahlaklılığın temeline yerleştirdiği ahlak yasasını insanlardan bağımsız bir yasa olarak

görürken Nietzsche için ahlak insan ilişkilerinden, yaşamdan bağımsız değildir. Aslında iki filozof arasındaki en temel farklılık Kant'ın nesnel, mutlak ve evrensel bir etik anlayış ortaya koyduğu yerde Nietzsche'nin temelli ve ayrıntılı bir etik anlayış geliştirmemiş olmasından kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. (1982). *Ahlak Öğretileri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akarsu, B. (1998a). *Immanuel Kant'ın Ahlak Felsefesi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Akarsu, B. (1998b). *Mutluluk Ahlakı*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Akarsu, B. (2022). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Ansel-Pearson, K. (2011). *Kusursuz Nihilist: Politik Bir Düşünür Olarak Nietzsche'ye Giriş*. C. Soydemir (çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Aristoteles. (2010). *Metafizik*. A. Arslan (çev.) İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Ataman, A. (2020). *Copernicus, Kant ve Düşüncenin Modernliği*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Baykan, F. (2000). *Nietzsche'nin Felsefesi*. İstanbul: Kaknüs Yayıncılık.
- Camus, A. (2013). *Başkaldıran İnsan*. T. Yücel (çev.) İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Cassirer, E. (1996). *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*. D. Özlem (çev.) İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Cevizci, A. (2005). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizci, A. (2008). *Etiğe Giriş*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizci, A. (2013). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cottingham, J. (2018). *Akılcılık*. B. Gözkan (çev.) İstanbul: Dergah Yayınları.
- Çilingir, L. (2005). *Pratik Aklın Doğal Diyalektiği*. Ankara: Elis Yayınları.
- Danto, A. C. (2002). *Nietzsche: Hayatı, Eserleri ve Felsefesi*. A. Cevizci (çev.) İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Dedeoğlu, M. M. (2002). *Trajik İnsan Ahlakı*. Ankara: ÜBL Yayınları.
- Deleuze, G. (2002). *Kant'ın Eleştiri Felsefesi*. H. Portakal (çev.) İstanbul: Cem Yayınevi.
- Demirhan, A. (2002). *Nietzsche ve Din*. İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

- Eden, S. (2023). *Hayatın Anlamı: Spinoza, Sartre ve Nietzsche*. İstanbul: Gece Kitaplığı Yayınevi.
- Emden, C. (2013). *Modern Siyasal Düşünce ve Friedrich Nietzsche*. G. Varım (çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erdem, H. S. (2021). *Nietzsche Perspektivizm, Anlam ve Yorum*. Ankara: Eflatun Kitap.
- Erhat, A. (2015). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gökalp, N. (2021). *İnsan Felsefesi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gökberk, M. (2022). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Guthrie, W. K. C. (1999). *İlkçağ Felsefesi Tarihi*. A. Cevizci (çev.). Ankara: Gündoğan yayınları.
- Guyer, P. (2022). *Kant. D. Sosyal* (çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Heidegger, M. (2001). *Nietzsche'nin Tanrı Öldü Sözü ve Dünya Resimleri Çağı*. L. Özşar (çev.). Bursa: Asa Kitabevi.
- Heidegger, M. (2014). *Metafiziğe Giriş*. M. Keskin (çev.). İstanbul: Avesta Basın Yayın.
- Heimsoeth, H. (2019). *Kant'ın Felsefesi*. T. Mengüşoğlu (çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Hume, D. (1976). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*. O. Aruoba (çev.). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- İlhan, A. (2021). *Spinoza, Kant, Schopenhauer ve Nietzsche Felsefesinde Duyguların Anatomisi ve Şiirsel İzdüşümleri*. İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Jackson, R. (2012). *Nietzsche Kilit Fikirler*. Zeynep Hale Akman (ed). İstanbul: Optimist.
- Jaspers, K. (2008). *Nietzsche*. M. Batmankaya (çev.). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Kant, I. (1999). *Pratik Aklın Eleştirisi*. I. Kuçuradi (çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kant, I. (2009). *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*. I. Kuçuradi (çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

- Kant, I. (2015). "Seçilmiş Yazılar". İçinde İstanbul: Sentez Yayınları.
- Kant, I. (2016). *Bir Bilicinin Düşleri*. A. Nalbant, A. Aydoğan (çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Kant, I. (2019). *Prolegomena*. I. Kuçurasi, Y. Örnek (çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kant, I. (2020). *Arı Usun Eleştirisi*. A. Yardımlı (çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Kant, I., A. Schopenhauer ve M. Heidegger. (2012). *Düşüncenin Çağrısı*. Ahmet Aydoğan (ed). İstanbul: Say Yayınları.
- Kantarcı Bingöl, Z. (2021). *Nietzsche'de Ahlak Din ve Felsefe Eleştirisi*. İzmir: Duvar Kitapevi.
- Kantarcı Bingöl, Z., R. Yıldız ve A. M. N. Muyan. (2023). "Nietzsche'de Modernliğin Eleştirisi". İçinde *İnsan ve Toplum Bilimleri Alanında Uluslararası Araştırma ve Değerlendirmeler*. Ankara: Serüven Yayınevi.
- Kaufmann, W. A. (2014). *İnsanı Anlamak I: Goethe, Kant, Hegel*. A. Yardımlı (çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Kuçuradi, İ. (2021). *Nietzsche ve İnsan*. İstanbul: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuehn, M. (2011). *Kant*. B. O. Doğan (çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Küçüklap, D. (2017). *Nietzsche'nin Ahlak ve Politika Felsefesi*. Bursa: Dora Yayınları.
- Locke, J. (2023). *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*. V. Hacıkadiroğlu (çev.). Ankara: Serbest Kitaplar.
- Mengüşoğlu, T. (2021). *İnsan Felsefesi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Nietzsche, F. (2003a). *Dionysos Dithyrambosları*. M. Batmankaya (çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2003b). *Richard Wagner Bayreuth'ta: Çağa Aykırı Düşünceler IV*. M. O. Toklu (çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2009). *Putların Alacakaranlığı*. İ. Z. Eyuboğlu (çev.). İstanbul: Say Yayınları.

- Nietzsche, F. (2010a). *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*. A. İnam (çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2010b). *Ecce Homo: Kişi Nasıl Kendisi Olur?* İ. Z. Eyuboğlu (çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2010c). *Gezgin ile Gölgesi*. M. Batmankaya (çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2010d). *Güç İstenci*. N. Epçeli (çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2010e). *İnsanca Pek İnsanca*. C. Atila (çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2011a). *Böyle Buyurdu Zerdüşt*. M. Batmankaya (çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2011b). *Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu*. İ. Z. Eyuboğlu (çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2011c). *Tan Kızılığı: Ahlaksal Önyargılar Üzerine Düşünceler*. Ö. Saatçi (çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2012). *Deccal: Hıristiyanlığa Lanet*. A. Kaya (çev.). İstanbul: Say.
- Nietzsche, F. (2013). *İyinin ve Kötünün Ötesinde*. A. İnam (çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2019). *Otobiyografik Yazılar ve Notlar*. M. S. Türk (çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Nietzsche, F. (2021). *Şen Bilim*. İstanbul: Say Yayınları.
- Örnek, S. A. (2012). *Nietzsche'de Yaşama Sorunu*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Özlem, D. (2004). *Etik-Ahlâk Felsefesi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Platon. (2020). *Devlet*. S. Delikanlı (çev.). İstanbul: Kapra Yayıncılık.
- Platon. (2023). *Kharmides*. B. Akkökler Karatekeli (çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Robinson, D. (2000). *Nietzsche ve Postmodernizm*. K. H. Ökten (çev.). İstanbul: Everest Yayınları.
- Schacht, R. (2024). *Nietzsche*. O. Karayemiş (çev.). İstanbul: Say Yayınları.

- Scheler, M. (2015). *Hınç*. A. Yılmaz (çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Schopenhauer, A. (2009). *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya*. L. Özşar (çev.). Bursa: Biblos Kitabevi yayınları.
- Scruton, R. (2003). *Kant*. C. Atila (çev.). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Sharif, M. M. (2000). *Klasik İslam Filozofları ve Düşünceleri*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Tevfik, B. (2001). *Nietzsche Hayatı ve Eserleri*. Ankara: ÜBL Yayınları.
- Timuçin, A. (2002). *Düşünce Tarihi 2*. İstanbul: Bulut Yayınları.
- Timuçin, A. (2019). *Düşünce Tarihi 1*. İstanbul: Bulut Yayınları.
- Trombley, S. (2013). *Modern Dünyaya Yön Veren 50 Düşünür*. G. Gülbey (çev.). İstanbul: Kolektif Yayınları.
- Türkyılmaz, Ç. (2016). *Bunalım Çağı Kierkegaard-Marx-Nietzsche*. Ankara: Bibliotech Yayınları.
- Uzun, S., E. Uzun, Ü. Hüsrev Yolsal ve A. Güçlü. (2003). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Yıldız, F. (2023). *Kant ve Nietzsche Arasında Bir Yol*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Young, J. (2015). *Nietzsche: Bir Filozofun ve Felsefesinin Biyografisi*. B. O. Doğan, (çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Zudeick, P. (2014). *Şipşak Nietzsche*. R. Minareci (çev.) İstanbul: Doğan Yayıncılık.